

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. ÂDEM KISSASINDA KUR'AN'IN İNSANLIĞA MESAJLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHARREM KIZIL

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ LOKMAN BEDİR

BİLECİK, 2025

10614794

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HZ. ÂDEM KISSASINDA KUR'AN'IN İNSANLIĞA MESAJLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHARREM KIZIL

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ LOKMAN BEDİR

BİLECİK, 2025

10614794

BEYAN

“Hz. Âdem Kıssasında Kur’an’ın İnsanlığa Mesajları” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Bu çalışmanın,			
Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP), TÜBİTAK veya benzeri kuruluşlarca desteklenmesi durumunda; projenin ve destekleyen kurumun adı proje numarası ile birlikte, ETİK KURUL onayı alınması durumunda ise ETİK KURUL tarih karar ve sayı bilgilerinin beyan edilmesi gerekmektedir.			
DESTEK ALINMIŞTIR		DESTEK ALINMAMIŞTIR	X
Destek alındı ise;			
Destekleyen kurum;			
Desteğin Türü		Proje Numarası	
1- BAP (Bilimsel Araştırma Projesi)			
2- TÜBİTAK			
Diğer;.....			
ETİK KURUL onayı var ise;			
ETİK KURUL karar tarih/sayı:		/...../.....	

Muharrem KIZIL

....../....../2025

İmza

ÖN SÖZ

Âlemlerin rabbi olan Allah’a (c.c.) sonsuz hamd-ü senalar olsun. Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa’ya salatü selam olsun. Bugüne kadar İslam davasına hizmet edenlerin tamamına da selam olsun.

Allah (c.c.), insanoğluna hidayet rehberi olarak indirdiği son kitap Kur’an-ı Kerim’dir. Önceki ilahi kitaplardan farklı olarak Kur’an-ı Kerim; bütün insanlığa hitap eden ve kıyamete kadar geçerliliği devam edecek bir kitaptır. Kur’an’ı, incelediğimizde Kur’an’ın önemli bir kısmının kıssalardan oluştuğunu görmekteyiz. Bu kıssalar peygamber kıssaları, peygamber olmayan bazı şahısların ve toplumların kıssalarını içermektedir. Kıssaların anlatılmasında; insanlığın, içerisinde birçok hikmet bulunan bu kıssalardan ibret alması amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, ilk insan ve insanoğlunun atası Hz. Âdem’in kıssası incelenmiştir. İnsanlığın başlangıcına dair önemli hadiseleri barındıran bu kıssa; insanoğlu için, yaratılışının ve hayatın doğru anlamlandırılması için birçok ipucu barındırır. Kıssa, Hz. Âdem’in yaratılması, imtihan edilmesi, secde olayı, iblisin isyanı, cennet hayatı, insanoğlunun ilk günahı, tövbe, dünyaya iniş ve Âdem’in iki oğlunun hikâyesini içermektedir.

İnsanoğlu için çok önemli anları içeren bu kıssayı Kur’an özelinde incelenerek değerlendirmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada; kıssanın, insanlığın hayatına ışık tutan mesajları ve prensipleri açıklanmaya gayret edilmiştir.

Bu tez çalışmasının başlangıcından, bugününe kadar ki her aşamasında, görüş ve önerileriyle destek sunan; danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Lokman BEDİR’e katkıları, emekleri ve samimiyeti için tüm içtenliğimle teşekkür ederim. Ayrıca Sayın Hocam Prof. Dr. Osman KABAĞÇILI’ ya ve diğer hocalarıma, bu süreçteki katkıları için çok teşekkür ederim.

Muharrem KIZIL

2025

ÖZET

HZ. ÂDEM KISSASINDA KUR'AN'IN İNSANLIĞA MESAJLARI

Kur'an-ı Kerim, insanlığa hidayet rehberi olarak gönderilmiştir. Bu rehberliği yaparken, bazen yasaklar koyar bazen de emirler verir. Bunların yanı sıra kıssalara da yer verir. Kıssa geçmişte yaşamış kişi ya da toplulukların önemli olaylarıdır. Kıssalar Kur'an'ın dörtte birinden fazlasına karşılık gelir. Bu kıssaların çoğunluğunu Peygamber kıssaları oluşturmaktadır. Kıssalar Kur'an'da bölümler halinde anlatılır. Kıssalar geçmişte yaşanmış gerçek olaylardır. İnsanların ibret alması, inananların umutlarının sağlamlaşması, müşriklerin ve inkârcıların yanıldıklarının ortaya konulması gibi, bir takım amaçların gerçekleşmesi için anlatılmıştır.

Hiz. Âdem'in, ilk insan ve insanlığın atası olması, insanoğlu için O'nun kıssasını önemli ve anlamlı hale getirmektedir. Hiz. Âdem topraktan belirli aşamaları geçerek yaratılmış ilk ve tek insandır. O yaratıldıktan sonra, Allah (c.c.) tarafından bilgiyle donatılmış ve meleklerle bir imtihana tabi tutulmuştur. Sonrasında meleklerle Âdem'e (a.s.) secde etmeleri emredilmiştir. İblis hariç hepsi secde etmişlerdir. İblis asi davranınca kovulmuştur. Ardından iblis, savaş ilan ederek insanların yeniden dirilecekleri güne kadar mühlet istemiştir. Kendisine, Allah (c.c.) tarafından istediği mühlet verilmiştir.

Hiz. Âdem ve eşi cennete yerleştirilmişlerdir. Onlar, orada -bir ağaca yaklaşmak hariç- diledikleri gibi yiyip içebilmekteledir. Fakat şeytan, onları kandırarak, yasak ağaçtan yedirmiş ve cennetten çıkmalarına sebep olmuştur. Hiz. Âdem ve eşi'nin dünyaya inmeleriyle, insanoğlu için dünya hayatı ve imtihan başlamıştır.

Çocukları olduktan ve belli bir yaşa geldikten sonra Hiz. Âdem'in iki oğlu Allah'a (c.c.) kurban sunmuşlar. Birinin ki kabul edilirken diğerinin ki kabul edilmemiştir. Bunun üzerine kurbanı kabul edilmeyen, diğerini öldürmüştür.

Bir şey ilk yapılırken, onun çalışma prensipleri ve kullanma kılavuzu ilk prototip üzerinden tespit edilir. Hiz. Âdem de ilk insan olduğundan, (tabiri caizse) insanoğlunun çalışma prensipleri ve kullanma kılavuzu onun kıssasından öğrenilir. Hiz. Âdem'in ilk eylemi öğrenmek olmuştur. İnsanoğlunun en öncelikli meselesi öğrenme meselesidir. Hiz. Âdem bir kere şeytana aldanmış cenneti kaybetmiştir. Cenneti isteyen insanoğlu da şeytana aldanmamalıdır. Bunlar ve benzeri gibi hayata dair birçok prensip ve ipucu bu kıssadan öğrenilir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Hiz. Âdem, İblis, Kıssa, Mesaj,

ABSTRACT

THE MESSAGES OF THE QUR'AN TO HUMANITY IN THE PARABLE OF HZ. ÂDEM

The Quran was sent as a guide to humanity. While providing this guidance, it sometimes imposes prohibitions and sometimes commands. In addition to these, it also includes stories. Stories are important events of people or communities who lived in the past. Stories make up more than a quarter of the Quran. The majority of these stories are stories of the Prophet. Stories are told in sections in the Quran. Stories are real events that took place in the past. They are told for the realization of certain purposes, such as for people to take a lesson, for the hopes of believers to be strengthened, and for polytheists and unbelievers to be proven wrong. The fact that Hz. Adam is the first human and the ancestor of humanity makes his story important and meaningful for humanity. Hz. Adam is the first and only human created from soil by going through certain stages. After he was created, he was equipped with knowledge by Allah (swt) and subjected to a test with angels. Afterwards, the angels were ordered to prostrate to Adam (pbuh). All of them prostrated except for Iblis. When Iblis rebelled, he was expelled. Then, Iblis declared war and asked for a respite until the day when people would be resurrected. Allah (swt) granted him the respite he requested.

Hz. Adam and his wife were placed in Paradise. There, they could eat and drink as they wished - except for approaching a tree. However, Satan deceived them and made them eat from the forbidden tree, causing them to leave Paradise. With the descent of Hz. Adam and his wife to the world, the worldly life and testing began for mankind.

After they had children and reached a certain age, Hz. Adam's two sons offered sacrifices to Allah (swt). While one was accepted, the other was not. Thereupon, the one whose sacrifice was not accepted killed the other.

When something is first made, its working principles and user manual are determined through the first prototype. Since Hz. Adam is the first human being (so to speak), the working principles and user manual of human beings are learned from his story. Hz. Adam's first action was to learn. The most important issue of human beings is the issue of learning. Hz. Adam was once deceived by the devil and lost paradise. Human beings who want paradise should not be deceived by the devil. These and many other principles and tips about life are learned from this story.

Key Words: Tafsir, Hazrat Adam, Devil, Story, Message,

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Önemi Ve Amacı	1
1.3. Araştırmanın Kapsamı Ve Metodu	1
2. KISSA KAVRAMI VE KUR’AN KISSALARI	3
2.1. Kissa Kelimesinin Anlamı ve Kavramsal Çerçevesi.....	3
2.2. Kissa Kavramıyla Anlam İlişkisi Olan Kavramlar	4
2.3. Kur’an Kıssalarının Farklı Açılardan Tasnifi.....	6
2.3.1.Kıssaların Hacimlerine Göre Tasnifi	6
2.3.1.1. Kısa Kıssalar.....	6
2.3.1.2. Uzun Kıssalar	7
2.3.2. Kıssaların Kahramanlarına Göre tasnifi.....	7
2.3.2.1. Peygamber Kıssaları.....	7
2.3.2.2. Diğer Kişilerin ve Toplulukların Kıssaları	7
2.3.3. Kıssaların Zamanlarına Göre Tasnifi.....	7
2.3.3.1. Tarihi Kıssalar	8
2.3.3.2. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Zamanındaki Kıssalar.....	8
2.3.3.3. Gaybi Kıssalar	8
2.4. Kıssaların Tekrarlanması	8
2.5. Kıssalar İçerisinde İsrailiyata Yer Verilmesi.....	9
2.6. Kıssaların Gerçekliği.....	12
2.7. Kıssaların Anlatılmasındaki Amaçlar	13
2.8. Kur’an-ı Kerimdeki Kıssalar	16
2.8.1. Peygamber Kıssaları.....	16
2.8.2. Diğer Kişi ve Toplulukların Kıssası	21
3. HZ. ÂDEM KISSASI VE ANALİZİ	24
3.1. Hz. Âdem’in, Eşinin ve Âdemoğlunun Yaratılışı.....	28

3.1.1. Hz. Âdem'in Yaratılışı.....	29
3.1.2. Hz. Âdem'in Eşinin Yaratılışı.....	31
3.1.3. Âdemoğlunun Yaratılması	33
3.2. Âdem'den Önce Başka Âdemler Vardı İddiası	37
3.3. Hz. Âdem: Toprakdan Yaratılan İlk ve Tek İnsan	39
3.4. Âdem'e İsimlerin Öğretilmesi ve Sınanması.....	43
3.5. Secde Emri Ve Sonrasında Allah İle İblis Arasındaki Diyalog	44
3.6. Hz. Âdem ve Eşinin Cennetteki Hayatları	46
3.7. Hz. Âdem'in ve Eşinin Yeryüzüne İndirilmesi	48
3.8. Hz. Âdem' in Çocukları	48
4. HZ. ÂDEM KISSASINDAKİ MESAJLAR	49
4.1. İstişare.....	49
4.2. İnsanlığın Var Oluşu Yaratılışladır	50
4.3. İnsanın Sorumluluğu ve “Halife” Olarak Atanması	53
4.4. İnsanın İlk Fiili: Öğrenmek	55
4.5. Secde Etmenin Zamanı	57
4.6. Emre İtaat Açısından Amirin Konumu	58
4.7. Değerli olan ve Değerler Sistemi	59
4.8. Kibir	61
4.9. Sorgulama.....	64
4.10. İblisin Hz. Âdem Ve Zürriyetine Düşmanlığı	66
4.11. Secde Etmeyen İblisin Şeytanlaşması	66
4.12. Günah Sonrasında Şeytanî Tavrı	67
4.13. İblisin Secde Etmemesinde Suç Kimin?	68
4.14. Şeytanın Savaş İlanı.....	69
4.15. Şeytanın Meydan Okuması.....	71
4.16. Şeytanın Stratejisi ve Metodu.....	73
4.17. Şeytana Karşı İnsanın Kalkanı: İhlas.....	75
4.18. Cennetteki Yasak Ağacın Anlamı	76
4.19. İnsanın Üç Büyük Zaafı: Sonsuzluk, Zenginlik Ve Mevki	77
4.20. Şeytanın Vesvesesinden Kurtulmak.....	78
4.21. Avret Yerlerinin Açılması.....	79
4.22. Yasakların Cazibesi.....	80
4.23. Günah Sonrasında Âdemî Tavrı	81
4.24. Yeryüzüne İnerken Hz. Âdem'e Rabbinin Uyarısı	82

4.25. Yeryüzündeki İlk Günahın Sebebi: Kıskançlık.....	83
4.26. Yeryüzündeki İlk Günah: Cinayet.....	84
5. SONUÇ	85
KAYNAKÇA	90

KISALTMALAR LİSTESİ

(c.c.)	: Celle Celalühü
(a.s.)	: Aleyhisselam
b.	: Bin
çev.	: Çeviren / Çevirenler
Haz.	: Hazırlayan / Hazırlayanlar
Hz.	: Hazreti
mad.	: Maddesi
(r.a.)	: Radiyallahü Anh
(s.a.v.)	: Sallallahü Aleyhi Vesellem
tah.	: Tahkik Eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
ty.	: Tarih Yok
vb.	: Ve Benzeri / Ve Benzerleri
vd.	: Ve Diğer / Ve Diğerleri

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Kur'an-ı Kerim insanoğluna; eksiksiz, kusursuz, yanlışsız ve mükemmel bir hayat nizamı sunar. Bunun için uyguladığı birçok usul ve yöntem uygulamaktadır. Kıssalar da bunlardan biridir. Bu çalışmada, bu kıssalardan biri olan Hz. Âdem kıssası incelenmiştir. Kur'an'da yedi surede anlatılan Hz. Âdem kıssası; Hz. Âdem'in kendisinin ve eşinin yaratılışından, onların cennetteki ve dünyadaki hayatlarından, iblisin itaatsizliği ve şeytanlaşmasından, Âdem'in (a.s.) iki oğlunun haberlerinden oluşan farklı farklı pasajlardan oluşmaktadır. Kıssa kavramı, Kur'an kıssaları, Hz. Âdem kıssası ve kıssadaki mesajlar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1.2. Araştırmanın Önemi Ve Amacı

Kıssalar, geçmişte insanoğlunun yaşadığı tecrübeleri, bugüne aktarmak için Kur'an'da yer alır. Bu kıssalar içerisinde, ilk insan Hz. Âdem'in kıssası, hem gaybi bilgi olması bakımından hem de insanlığın başlangıcı olması bakımından ayrı bir yere sahiptir. Hz. Âdem kıssası, insanoğlunun varlığını anlamlandırması, dünya hayatını doğru konumlandırması ve doğru bir hayatın ilkelerini öğrenebilmesi için iyi anlaşılması gereken bir kıssadır. Bu nedenlerden dolayı kıssanın detaylıca ele alınıp incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Kıssanın mesajları gerektiği gibi anlaşıldığında; anlam dünyasını yitirmiş olan günümüz insanlığının, hakikatler üzerine yeni bir anlam dünyası inşa edebilmesinin imkânı ortaya çıkacaktır. Yeni bir anlam dünyası inşa eden insan için farklı ve yeni bir hayat başlar. Kötülüğün dalga dalga yayıldığı dünyada, kötülüğün önlenmesi ve iyiliğin hayata hâkim olması, insanların fabrika ayarlarına yani özüne dönmesiyle mümkün olur. Bu kıssanın incelenerek mesajlarının ortaya konulmasıyla insanın özüne dönmesi amaçlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı Ve Metodu

Konunun kapsamı; başlıkta kullanılan “Kıssa, Hz. Âdem, Kur'an ve mesaj gibi kavramlar dikkate alarak belirlenmiştir. Kıssa kavramıyla ilgili gerekli görülen bilgiler okuyucuya sunulmuştur. Kur'an'daki tüm kıssalar ile ilgili öz bilgiler çalışmanın muhtevasına dâhil edilmiştir. Farklı surelerde pasajlar halinde anlatılan Hz. Âdem kıssası, çalışma kapsamında kurgulanarak, akışa uygun bir bütün haline getirilmiştir. Kıssanın mesajları kısmında hiçbir detayın atlanmaması adına gerekli görüldüğünde kıssa kelime kelime ele alınmıştır. Yerine göre kelimeler üzerinde, yerine göre de süreçler üzerinde tahliller yapılmıştır.

Bu çalışmaya, kıssayı oluşturan âyetlerin tespit edilmesiyle başlanıldı. Ardından literatür taraması yapıldı. Kıssanın içerdiği konu başlıklarında yazılmış, tefsirler, kitaplar, tezler ve makaleler mümkün olduğunca tarandı. Kavramlar ile ilgili mümkün olduğunca Arapça lügatlerden istifade edildi. Çalışmanın temel kaynağı olarak Kur'an kabul edildiğinden, Kur'an'ın sınırlarında kalmaya dikkat edilmiştir. Kur'an'da kıssalar ibret alınmak için anlatılmıştır. Bu yüzden detaylara gerekmedikçe yer verilmez. Hz. Âdem kıssası Kur'an'da anlatılırken birçok noktaya temas edilmiş olmasına rağmen bazı noktalara da değinilmemiştir. Bu yüzden en fazla israiliyatın İslamî literatüre girdiği kıssa, bu kıssadır. Fakat bu çalışmada israiliyata yer verilmemiştir. Mümkün olduğu kadar kıssayı oluşturan âyetler esas alınmıştır. Mesajlar kısmına geçildiğinde, tespit edilen tüm mesajlar, öneminin tam olarak anlaşılabilmesi için, gerektiği kadar detaylandırılmaya çalışılmıştır.

2. KISSA KAVRAMI VE KUR'AN KISSALARI

2.1. Kısas Kelimesinin Anlamı ve Kavramsal Çerçevesi

Kısas kelimesi; “anlatmak, haber vermek, makasla kesmek, izini sürmek ve peşinden takip etmek”¹ anlamlarını içeren “k-s-s” kökünden türemiştir. Çoğulu “kasastır.” Türediği kelimenin kök anlamıyla bağlantılı olarak, kelime “aktarılan olay, anlatılan haber” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise “Kısas”; geçmişte yaşamış önemli kişilerin ya da toplumların hayatlarından veya yaşadıkları önemli olaylardan ibret alınması için anlatılan vakıalar ve haberlerdir. Kavram Kur'an-ı Kerim için ele alındığında ise peygamberler ve onların kavimleriyle, olumlu ya da olumsuz yönleriyle öne çıkan kişilerin yaşadıkları olayları bildirilen haberlerdir. Aynı kökten ismi fail olarak türeyen kass (çoğulu: kusas) ise; kısas anlatan kişi demektir.²

Kısas kelimesi Kur'an-ı Kerim'de geçmemesine rağmen çoğulu olan “kasas” altı âyette geçmektedir.³ K-s-s kökünden türeyen kelimeler isim ve fiil olarak toplam 26 âyette 30 defa geçmektedir.⁴ Bunlar altısı “kasas”⁵, dördü “kisas”⁶ olmak üzere on defa isim olarak, yirmi defa da fiil⁷ olarak geçmektedir. Fiil olarak geçenlerden biri emir,⁸ biri de nehiy⁹ kalıbında kullanılmıştır. Kehf suresi 64. âyetteki “kasasan” ismi ile Kasas suresi on birinci âyetteki “kussi” emri “birinin peşinden gitmek, izini takip etmek” anlamında kullanılmaktadır. Bu ikisi hariç tutulduğunda fiil olarak kullanımların tamamı “bildirmek, anlatmak, aktarmak, haber vermek” anlamındadır.¹⁰ İsim olarak kullanımlar dan “kasas” kıssalar anlamında, “kisas”da suçlaya işlediği suçun misliyle ceza vermek anlamında kullanılmıştır. Bunlara ilave olarak

¹ el-Cevheri İsmail b. Hammâd, tah. Ahmed Abdulğafur Attâr, *es-Sıhah Tacu'l-Luğati ve Sıhahu'l Arabiyye* (Mısır, 1956), k-s-s mad., III/1051-1052; el-İsfahânî, er-Rağıb, tah. Muhammed Seyyid Geylani, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân* (Beyrut: Darul Ma'rife, ty.), 404; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dar-Sâder, 2000), XII 120-122; Zebîdî, Muhibbi'd-Dîn Ebu'l-Feyz es-Seyyid Muhammed Murtezâ el-Huseynî, *Tâcu'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Mısır: Matba'atü'l-Hayriyye, 1306H.), IV 431-434.

² Firuz Abâdî, Meciduddîn b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît* (Beyrut, 1993), 809.

³ “Kur'ân Yolu”, *Diyanet Kuran* (19 Kasım 2024), el-Bakara 2/62; el-A'raf 7/176; Yûsuf 12/3-111; el-Kehf 18/64; el-Şaşaş 28/25.

⁴ el-Bakara 2/62-178-179-194; Âl-i 'İmrân 3/62; en-Nisâ' 4/164; el-Mâ'ide 5/45; el-En'âm 6/57-130; el-A'raf 7/7-35-101-176; Hüd 11/100-120; Yûsuf 12/3-5-111; en-Nahl 16/118; el-Kehf 18/13-64; Tâhâ 20/99; en-Neml 27/76; el-Şaşaş 28/11-25; el-Mu'min 40/78.

⁵ el-Bakara 2/62; el-A'raf 7/176; Yûsuf 12/3-111; el-Kehf 18/64; el-Şaşaş 28/25.

⁶ el-Bakara 2/178-179-194; el-Mâ'ide 5/45. Kısas ile aynı kökten geldiği için burada yer verdiğimiz bu âyetlerin konusu kısastır.

⁷ en-Nisâ' 4/164-164; el-En'âm 6/57-130; el-A'raf 7/7-35-101-176; Hüd 11/100-120; Yûsuf 12/3-5; en-Nahl 16/118; el-Kehf 18/13; Tâhâ 20/99; en-Neml 27/76; el-Şaşaş 28/11-25; el-Mu'min 40/78-78.

⁸ el-A'raf 7/176.

⁹ Yûsuf 12/5.

¹⁰ Mehmet Okuyan, *Kıssalar Ne Söyler? Yaratılış ve Hz. Âdem* (Düşün Yayıncılık, 2023), 14.

Kur'an-ı Kerim'de 28. Surenin adı "Kasas" olması da kıssalara verilen önemin göstergesi olarak kabul edilebilir.

Eğitimde öğrenmeyi kolaylaştırmak ve eğitimin daha kalıcı olması için geçmişte yaşanmış olaylardan sık sık faydalanılır. Kur'an-ı Kerim'de, Allah (c.c.) birçok kıssa ile Kur'an'ın mesajının anlaşılmasını sağlamak istemiştir. Kur'an-ı Kerim incelendiğinde; önemli bir kısmının kıssaları içerdiği görülür. Öyle ki; 6236 âyetten 1787 tanesi kıssaları anlatır. Bu da, Kur'an-ı Kerim'in % 27.65'ini oluşturmaktadır.¹¹ Kur'an-ı Kerim'de kıssalar, birkaç âyetten başlayıp yüzlerce âyete kadar farklı boyutlarda ele alınmıştır. Ashab-ı Uhdûd kıssası en kısa kıssalardan biri olurken, en uzun kıssalardan biri de Hz. Musa'nın (a.s.) kıssasıdır.¹²

Kur'an-ı Kerim tarihte yaşanmış kıssaları anlatsa da bir tarih kitabı olmadığı için,¹³ tarihin bağlı kalmak zorunda olduğu zaman, mekân ya da şahıslara bağlı kalmaz.¹⁴ Yine tarihin bir metodu olan kronoloji ile de ilgilenmez.¹⁵ Kur'an-ı Kerim uzun kıssaları -Hz. Yusuf kıssası hariç tutulduğunda- bir bütün olarak değil, pasajlar halinde anlatır ve kıssaların anlatımın da kendine has üslubu ve yöntemiyle ayrıcalığını ortaya koymaktadır.¹⁶

2.2. Kıssa Kavramıyla Anlam İlişkisi Olan Kavramlar

Kıssa kavramıyla aynı anlama gelmemekle beraber anlam yakınlığı bulunan kavramlar vardır. Bunlar; 'hikâye', 'nebe', 'haber', 'mesel' ve 'hadis' gibi kavramlardır. Bu kavramların, kıssa kavramıyla aralarındaki ortak noktaların ve farkların açıklanması, kıssaların daha iyi anlaşılmasına imkân sağlar. Böylelikle kıssaların anlatılmasındaki amaçların gerçekleşmesi mümkün olur.

Hikâye; geçmişe ait, yaşanmış ya da hayal mahsulü olan her şeydir¹⁷. Kur'an kıssalarına gelince onlar kesinlikle geçmişte yaşanmış gerçek olaylardır. Kıssa ve hikâye kavramları ikisi de geçmişe ait olayları içermesi bakımından aynı anlamı karşılıyor gibi görünmesine rağmen, kıssanın sadece gerçek olayları, hikâyenin ise gerçek olmayan hayal mahsulü olayları da kapsamasından dolayı ayrılmaktadır. Kıssaların ibret alınması gereken bir yönü olması ve geçmiş tecrübelerden istifade ederek geleceğe dönük doğru adımların atılabilmesi gibi, son

¹¹ Mustafa Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", *İslâmî İlimler Dergisi* IX/1 (2014), 94.

¹² İdris Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri* (Ankara: Otto, 2019), 82-84.

¹³ Muhammed Abay, *Kur'an Kıssaları* (Ensar Neşriyat, 2007), 30.

¹⁴ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 15.

¹⁵ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 15.

¹⁶ Havva Yılmaz, *Kur'an Kıssalarında Peygamberlere Karşı Tutumların Elmalılı Tefsiri'nde Ele Alınışı* (Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 12.

¹⁷ İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l-'Arab*, I/690.

derece ciddi ve önemli amaçları varken, hikâyenin eğlence için anlatıldığı da bilinmektedir. İşte bu önemli farklardan dolayı Kur'an kıssalarına hikâye denilmez.¹⁸ Belki de Kur'an-ı Kerim'de “حكى” fiilinin hiç geçmesinin sırrı da bu olsa gerektir.

Kıssa ve hikâye kavramları zaman içerisinde anlam kaymasına uğrayarak, anlamları aynıymış gibi kabul edilmeye başlanmıştır. Kur'an kıssalarının gerçek olup olmadığı üzerinden yürütülen tartışma bu iki kavramın anlamlarının aynıymış gibi kabul edilmesiyle de alakalıdır.¹⁹

Kur'an-ı Kerim'in kıssalarla ilgili kullandığı bir diğer kelime de “nebe” ve onun çoğulu olan “enbê” dir.²⁰ Bu kelime daha çok mazi de yaşanmış fakat zaman içerisinde unutulmuş hadiseleri bildirmek için kullanılmaktadır.²¹ “Nebe” kendisiyle kesin bilgiye ya da en azından zannı galibe ulaşılan büyük ve önemli haber demektir.²² Bu üç özellik bulunursa habere nebe denir. Nebe, yalandan uzak mutlak doğru haberdır.

Haber (çoğulu: Ahbar) “Sözlükte “bir nesneyi gereği gibi bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak” mânasına gelen **hubr** (**hubre**) kökünden türemiş bir isimdir. Terim olarak “geçmişte meydana gelen veya gelecekte vuku bulacak bir olayı bildiren söz, mahiyeti itibariyle doğru veya yanlış olma ihtimali bulunan söz” gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır.”²³ Kur'an-ı Kerim, bu kelimeyi yakın zamanda meydana gelmiş ve insanların etkilerini hissettikleri olayları ibret için hatırlatmak maksadıyla kullanır.²⁴ Bu minvalde Bedir, Uhud, Rıdvan Beyatı, Huneyn Gazvesi gibi nüzul olduğu döneme ait olayları anlatırken bu kelimeyi kullanmıştır.²⁵ Bir mesele de ulaşan haber doğru olabileceği gibi yalan da olabilir. Bu durumda Kur'an haberin doğruluğunun araştırılmasını emreder.²⁶ Kur'an'ın bildirdiği haberlere gelince onlar hakikattir, gerçektir. Bu haberlerin kıssalarla aynı amaca ulaşmak için zikredildiği de açıktır.

¹⁸ İdris Şengül, “Kıssa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 07 Kasım 2024).

¹⁹ Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 55.

²⁰ Âl-i 'İmrân 3/44; el-Mâ'ide 5/27; el-En'am 6/5, 34, 67; el-A'râf 7/101, 175; et-Tevbe 9/70; Yûnus 10/71; Hûd 11/49, 100, 120; Yûsuf 12/102; İbrâhîm 14/9; el-Kehf 18/13; Tâhâ 20/99; eş-Şu'arâ' 26/6, 69; en-Neml 27/22; el-Kaşâş 28/3, 66; el-Ahzâb 33/20; Sâd 38/21, 67, 88; el-Hûcurât 49/6; el-Kamer 54/4; et-Tegâbun 64/ 5; en-Nebe' 78/2.

²¹ Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 58.

²² İbn Manzûr, Muhammed b. Mûkerrem, *Lisânü'l- 'Arab*, XIV 168; el-İsfehâni, er-Rağıb, *Müfredat*, 481.

²³ Yunus Şevki Yavuz, “Haber”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Kasım 2024).

²⁴ Abdülkerim el-Hatib, *el-Kasasü'l Kur'âni fî Mantûkihi ve Mefhûmihi* (Kahire, ts.), 45.

²⁵ Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 59.

²⁶ el-Hûcurât 49/6.

“Mesel” kelimesi, örnek, bir şeyin benzeri, aynısı, dengi, delil, sıfat, ölçü gibi anlamlara geldiği gibi bir şeyi açıklamak için onun hakkında benzeri gibi söylenen sözdür.²⁷ Mesel kelimesi, çeşitli türevleri ve ‘darbı mesel’ şeklinde kalıplaşmış haliyle Kur’an da yaklaşık 170 yerde kullanılmaktadır.²⁸ Mesellerin gerçek olmak zorunluluğu yoktur. İbret alınmasını sağlamak, terbiyeye, ıslaha ve ahlaka dair fayda elde etmek için kurgulanan farazi bir anlatım biçimidir. Bilinmeyen bir konunun anlaşılması için bilinen bir konuyu anlatan meseller şeklen kıssalar ile benzer gibi görünse de içerik olarak tamamen farklıdırlar.

Var olmak, söz, haber, konuşma, meydana gelme, icat etme gibi anlamlara gelen ‘hadis’ kelimesi²⁹ Kur’an-ı Kerim’de kıssalarla ilgili kullanılmaktadır.³⁰ Diğer yandan hadis, Peygamberimizin (s.a.v.) söz, fiil ve takrirlerini ifade etmek için de kullanılır.³¹

2.3. Kur’an Kıssalarının Farklı Açılardan Tasnifi

Tarihi olayların zaman, mekân ve kişiler gibi unsurları vardır. Kur’an kıssaları da tarihi olaylar olduğundan içeriğinde aynı unsurları barındırır. Bazı kıssalarda kahramanlar öne çıkarken bazı kıssalarda zaman öne çıkmaktadır. Bazı kıssalar birkaç âyetle anlatılırken bazı kıssalar uzun uzun anlatılır. Bu sebeple, kıssalar tasnif edilirken bu unsurlar gözetilir.

2.3.1. Kıssaların Hacimlerine Göre Tasnifi

2.3.1.1. Kısa Kıssalar

Bu tür kıssalar geçmişte yaşanmış olayların belirli bölümünü ya da olayları en özlü şekilde anlatan kıssalardır. Burada en kısa ve en etkili şekilde amacı gerçekleştirmek istendiği için şahıslara ve ayrıntılara çok girilmez.³² Başka surelerde veya âyetlerde anlatılan kıssanın konu bağlamında değinilmesi gerekiyorsa kısaca değinilir. Kur’an’ın nazil olduğu dönemde muhatapları tarafından bilinen kıssaları hatırlatır. Fil vakası, Ashab-ı Uhdûd gibi kıssalar bunlara örnek gösterilebilir.³³

²⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*. (İstanbul: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1982), 661; İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü’l-‘Arab*, III/437; el-İsfehâni, er-Rağib, *Müfredat*, 462.

²⁸ Kevser Kasaboğlu, *Tefhîmü’l Kur’ân’da Kur’ân Kıssaları* (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 28.

²⁹ Hüseyin b Muhammed Damegani, *Kamusü’l-Kur’ân = Islahü’l-vücuha ve’n-nezair fi’l-Kur’âni’l-Kerim* (Beyrut: Dârü’l-İlm li’l-Melayin, 1983), 119; el-İsfehâni, er-Rağib, *Müfredat*, 144.

³⁰ Tâhâ 20/9; en-Nâzi’ât 79/15; ez-Zâriyât 51/24.

³¹ Muhammed b. el-Birgivi - çev: Talha Alp, *Hadis Usulü* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2011), 5.

³² Şengül, *Kur’an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 82.

³³ el-Burûc 85/4; el-Fîl 105/1-5.

2.3.1.2. Uzun Kıssalar

Bu tür kıssalar geçmişte yaşanmış olayların ayrıntılarını; toplumu, toplumsal değerleri, kıssaların kahramanlarının ruh hallerini Kur'an'ın amacıyla örtüşecek şekilde tafsilatıyla ele alır. Yani ne gereksiz bilgileri ihtiva edecek şekilde uzun, nede anlaşılamayacak şekilde kısadır. Bu tür kıssalara en iyi örnek Hz. Yusuf ve Hz. Musa kıssalarıdır. Hz. Yusuf kıssası tek pasajda ve tek surede³⁴ anlatılırken, Hz. Musa kıssası da beş yüz yetmiş âyetle Kur'an'da anlatılan en uzun kıssadır.³⁵

2.3.2. Kıssaların Kahramanlarına Göre tasnifi

2.3.2.1. Peygamber Kıssaları

Peygamber kıssaları Kur'an da ki âyetlerin %26.86'sını oluşturur. Kıssaları anlatılan peygamber yirmi yedidir.³⁶ Bunlardan Hz. Lokman ve Hz. Zülkarneyn' in peygamber olup olmadıkları kesin değildir.³⁷ Peygamberlerin kıssaları bizleri, insanlık tarihinden en önemli anlara şahit kılar. Hz. Âdem'in yaratılışı³⁸ ve dünyaya indirilişi³⁹, Nuh tufanı⁴⁰, Hz. Musa ve İsrail oğullarının mısırdan çıkışı⁴¹ vb. olaylar buna örnektir.

2.3.2.2. Diğer Kişilerin ve Toplulukların Kıssaları

Kur'an-ı Kerim de diğer kişi ve toplulukları ait on üç kıssa anlatılmaktadır. Bunlar Kur'an âyetlerinin %1.79'una tekabül eder.⁴² Ashab-ı Kehf⁴³, Ashab-ı Uhud⁴⁴, Ashab-ı Fil⁴⁵ ve Bahçe Sahiplerinin⁴⁶ kıssaları bunlardan birkaçıdır.

2.3.3. Kıssaların Zamanlarına Göre Tasnifi

Kur'an kıssaları yaşandıkları zaman açısından üç grup olarak tasniflendirilebilir.

³⁴ Yûsuf 12/4-101.

³⁵ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

³⁶ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 94.

³⁷ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 85.

³⁸ el-Bakara 2/30; el-A'raf 7/11; el-Hicr 15/28-29.

³⁹ el-Bakara 2/36; Tâhâ 20/123.

⁴⁰ el-'Ankebût 29/14.

⁴¹ Yûnus 10/90-93.

⁴² Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 94.

⁴³ el-Kehf 18/9-26.

⁴⁴ el-Burûc 85/4-9.

⁴⁵ el-Fîl 105/1-5.

⁴⁶ el-Ğalem 68/17-33.

2.3.3.1. Tarihi Kıssalar

Bu tür kıssalar, Peygamberimizin (s.a.v.) ve Kur'an'ın nüzulünden çok önce yaşanmış kıssalardır. Çoğunluğunu önceki peygamberlerin (a.s.) kıssaları oluşturmaktadır. Zülkarneyn⁴⁷, Hz. Meryem⁴⁸, Ashab-ı karye⁴⁹, Ashab-ı Kehf⁵⁰ gibi kıssalar da tarihi kıssalardandır.

2.3.3.2. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Zamanındaki Kıssalar

Kur'an-ı Kerim Peygamberimizin (s.a.v.) ve ashabının yaşadıkları döneme ait olaylardan da haber vermektedir. Bedir⁵¹, Uhud⁵², Hendek savaşları⁵³, İfk hadisesi⁵⁴ gibi olaylar da Kur'an'da yer almaktadır. Bu olaylar, o zaman yaşayanların şahit olduğu ya da kahramanları bizzat kendilerinin olduğu olaylardır. Bu olaylar Kur'an'ın ilk muhatapları için hatıra olurken bugünün insanları için kıssadır. Bu kıssalar Kasasü'l-Kur'an ilminin değil de siyer ilminin alanına girmektedir.⁵⁵

2.3.3.3. Gaybi Kıssalar

Vahiy bildirmediğçe insanların bilmelerine imkân olmayan olaylardan bahsedilen kıssalar gaybi kıssalardır. Hz. Âdem'in (a.s.) yaratılması gibi insan öncesi döneme ait kıssa bu anlamda Kur'an'da yer almaktadır. Gelecekte yaşanacak olaylar, kıyamete ait olaylar ve orada yaşanacaklar da kıssa olarak kabul edilebilir. Ancak bunlar kıssa olarak değerlendirilse de Kur'an kıssaları arasında ele alınmazlar.⁵⁶

2.4. Kıssaların Tekrarlanması

Kur'an-ı Kerim'de kıssaların çoğunluğunun farklı pasajlarda tekrarlandığı görülür. Bu tekrarlar bazı zaman aynı surenin farklı âyetlerinde, bazı zaman farklı farklı surelerde dir.⁵⁷ Bu tekrarların hiçbirisi birebir aynı değildir. Aynı olan bölümleri vardır ama tekrar olan bölümler tamamen aynı değildir.⁵⁸ Her tekrarda ya kıssanın başka bir bölümüne temas edilir ya da Kur'an'ın nüzulündeki amacını gerçekleştirmek için konuya farklı cihetten yaklaşılmıştır.⁵⁹

⁴⁷ el-Kehf 18/83-98.

⁴⁸ Âl-i 'İmrân 3/33-37, 42-59; en-Nisâ' 4/153-159; Meryem 19/16-34.

⁴⁹ Yâsîn 36/13-32.

⁵⁰ el-Kehf 18/9-26.

⁵¹ el-Enfâl 8/ 5-19.

⁵² Âl-i 'İmrân 3/121-175.

⁵³ el-Ahẓâb 33/9-27.

⁵⁴ en-Nûr 24/11-22.

⁵⁵ Abay, *Kur'an Kıssaları*, 17.

⁵⁶ Abay, *Kur'an Kıssaları*, 17.

⁵⁷ M. Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993), 114.

⁵⁸ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 33.

⁵⁹ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 126.

Kıssaların tekrar edilen bölümlerine bakıldığında, buralarda herhangi bir tenakuz görülemeyecektir.⁶⁰ Kur'an'da kıssaların pasajlar halinde anlatılması, sibak ve siyak ile yakından alakalıdır.⁶¹ Tekrarların, farklı üsluplarla olması ve muhatabın zihninde farklı bir pencere açması; Kur'an'ın fesahat ve belagat açısından mümtaz olduğunu gösterir. Bu durum Kur'an'ın mu'cize yönlerinden biridir.⁶²

Kıssaların tekrar edilmesinin birçok hikmeti vardır. Bir konunun iyice anlaşılabilmesi için, insanın ilgisini ve dikkatini o konu üzerinde yoğunlaştırması ve bu durumu süreç boyunca muhafaza etmesi önemlidir. İnsanın, dikkatini belirli bir noktaya toplayabilmesi ve o noktada uzunca bir zaman tutabilmesi çok kolay olmaz. Zaman uzadıkça, bu daha da zorlaşır. Kıssaların, bölünerek pasajlara ayrılması, dikkati dağıtmadan ve bıkkınlığa sebebiyet vermeden, konunun daha iyi anlaşılması sağlar.⁶³

İnsan, hayatını devam ettirirken her gün yeni yeni olaylar yaşamaktadır. Bu olaylar hafızada yer edinir. İnsanın öğrendiklerini muhafaza ettiği hafızanın ise unutkanlık gibi bir zafiyeti vardır. Hafızaya yeni bilgiler gelmeye devam ettikçe eski bilgiler unutulmaya yüz tutar. Unutkanlık insanın çok sık karşılaştığı bir durumdur. Unutkanlığın çarelerinden ise tekrardır. Kur'an-ı Kerim'de, birçok konu gibi kıssaların da tekrar edilmesiyle; insana, unutmaması, unuttuysa da yeniden hatırlamasını sağlamak amaçlanmış olabilir. Bu tekrarlar sayesinde, kıssanın öğrettikleri, tekrar hatırlanarak, unutkanlığın önüne geçilir. Aynı zamanda da, kıssanın siyakında verilmek istenen mesaj, zihinlere daha sağlam ve daha net yerleşir.

2.5. Kıssalar İçerisinde İsrailiyata Yer Verilmesi

Tefsirlerde yer alan israiliyatın çok büyük bölümü kıssalarla ilgilidir.⁶⁴ “İsrailiyye”nin çoğulu olan israiliyat; Yahudi kaynaklarından aktarılarak, Tefsir başta olmak üzere İslamî ilimlere ve literatüre girmiş bilgilere ve haberlere denilmektedir.⁶⁵ Hz. Yakub'un lakabı olan İsrail'den dolayı ona nispet edilen Yahudiler kendilerini, Kur'an'da da geçtiği üzere “Benu İsrail” diye isimlendirirler. İsrailiyat, yahudi kaynaklarından giren bilgiler anlamında olmakla beraber; Hristiyan kültürü ve diğer milletlerin mitolojilerinden gelen haberleri ve hikâyeleri de

⁶⁰ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 115.

⁶¹ Hüseyin K. Ece, *Hz. Âdem* (İstanbul: Denge Yayınları, 1998), 19.

⁶² Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 111.

⁶³ Fatma Abacı (Yılmaz), *Kur'an Kıssalarının Ahlâki Boyutu* (Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 13.

⁶⁴ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 129.

⁶⁵ Muhammed es-Seyyid Hüseyin Zehebi, *el-İsrailiyyat fi't-tefsir ve'l-hadis* (Dimaşk : Dârü'l-İman, 1985), 13.

kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanılmaktadır.⁶⁶ Bu kapsamda israiliyat denilince; İslam literatürüne girmiş, İslami kaynaklardan olmayan bilgiler anlaşılır.

Allah'ın (c.c.), ilk peygamberden itibaren insanlara gönderdiği din İslam'dır. Buna mukabil gönderilen kitaplarda, ahkâma dair farklılıklar olsa da inanç esasları aynıdır. Son dinin kitabı olan Kur'an, önceki kitapları doğrulayan bir kitaptır.⁶⁷ Fakat bu doğrulama onların Allah'tan geldiklerine ve Allah'tan gelen hallerine dairdir. Önceki kitaplar tahrif olmuş, Kur'an ise tahrifata karşı Allah'ın (c.c.) koruması altına alınmıştır.⁶⁸ Bu bilgiler ışığında Kur'an'da yer alan kıssalar diğer ilahi kitaplarda yer alsa da; kıssalar ile ilgili referans, her daim Kur'an olmalıdır.

İsrailiyat ile ilgili sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için onu sınıflandırmak gerekir. İsrailiyat üç çeşittir.

- 1- İslam'a uygun olan israiliyat
- 2- İslam'a aykırı olan israiliyat
- 3- Hakkında doğruluğu ya da yanlışlığı ile ilgili bir sonuca ulaşılamayan israiliyat.⁶⁹

İslam'a uygun olan israiliyatın aktarılmasında âlimler genel olarak bir sakınca görmemişlerdir. İslam'a aykırı olan israiliyat ise ancak reddetmek ve eleştirmek için aktarılır. Doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında emin olamadığımız israiliyata gelince; bazı âlimler, israiliyat olduğunun belirtilmesi kaydıyla aktarılabileceğini söylemişlerdir.⁷⁰

Kıssalarda israiliyata yer verilmesi konusunda, Kur'an'a müracaat ettiğimizde karşımıza şöyle bir durum çıkar. Allah (c.c.), Ashab-ı Kehf'in kaç kişi olduğunu, Kur'an'da bildirmemiştir. Bunun yanı sıra Ashab-ı Kehf'in kaç kişi oldukları ile ilgili insanların tartışmalar yapacaklarını vahiy ile bildirmiştir. Peygamberimize de bu tartışmaya girmemesini emretmiştir.⁷¹ Bu âyetler bize göstermektedir ki; kıssalarla ilgili anlatılması gerekenleri Rabbimiz bize Kur'an'da anlatmıştır. Bunun haricinde ayrıntıların peşinde koşmak bizim maksada ulaşmamızı engelleyecektir. Bizi gereksiz tartışmaların içinde oyalamaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bunun gibi Hz. Âdem kıssası anlatılırken cennette yasak ağacın ne olduğu da belirtilmemiştir.⁷² Ama bunun ne ağacı olduğu ile ilgili bir sürü görüş ileri sürülmüştür.

⁶⁶ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 129.

⁶⁷ el-Mâ'ide 5/48.

⁶⁸ el-Hicr 15/9.

⁶⁹ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 132.

⁷⁰ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 132.

⁷¹ el-Kehf 18/22.

⁷² el-Bakara 2/35; el-A'râf 7/19.

Bunun ne ağacı olduğunu bilmenin, insanlığa bir faydası olmayacağı gibi bilmemenin de insanlık için herhangi bir zararı olmayacaktır.

Kıssalar ile ilgili insanların en çok ilgilendikleri şey, olaylardır. Hal böyle olunca olayların detayları insanların daha çok ilgisini çekmektedir. İşte bu yüzden, Kur'an'ın gerektiği kadar aktardığı kıssaların, Tevrat'ta ki ayrıntıları halk tabakasının ilgisini çekmiştir. Araplar ile Yahudilerin uzun yıllardır süregelen ilişkileri sonucu ortaya çıkan etkileşim, israiliyatın tefsirlere girmesini kolaylaştıran sebeplerindendir. Bu etkileşim ve İslam'ın ilerleyen dönemlerinde Yahudilerden İslam'a girenlerin çoğalması, onların Tevrat'tan ve Yahudi kültüründen bilgiler aktarmaları, sorulan soruları cevaplamaları ile israiliyatın, tefsir eserlerine girmesine kapı açmıştır. Bu süreç artarak devam etmiştir. İsrailiyata karşı bazı âlimler müspet bakarken, bazıları menfi davranmışlardır. Fakat menfi davrananlarda dâhil, tefsircilerin, israiliyatın tefsirlere girmesini önleyemedikleri görülmektedir.⁷³

İsrailiyat meselesini bitirirken; bu çalışmanın hem bir usulü olması bakımından hem de çalışmanın çerçevesini belirlemesi açısından, yazarın kanaatini ortaya koymak gerekli görülmüştür. İsrailiyat, İslam'a uygunsa israiliyatı değil İslam'ın bilgisini kullanırız. Çünkü bir bilginin İslam'a uygun olması için o konuda İslamî bir bilgi olmalıdır. İslamî bilgi varken israiliyata gerek yoktur. Yani burada atıf İslamî kaynağa yapılmalıdır. İsrailiyat bilgi, İslam'a ters ise bu bir bilgi değildir, zaten reddedilmelidir. İsrailiyatın doğruluğu ya da yanlışlığı bilinmiyorsa o zaman bu bilgi şüpheli hale gelir. *“Nu'mân b. Beşîr, parmaklarıyla iki kulağını göstererek, Resûlullah'ı (s.a.s.) şöyle derken işittiğini nakletmektedir: “Helâl bellidir; haram da bellidir. İkisnin arasında ise birtakım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilmezler. Kim şüpheli şeylerden sakınırsa, dinini ve ırzını (namus ve haysiyetini) korumuş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse, harama düşmüş olur...”*⁷⁴ Hadisi şerif bize, şüpheli şeylerden uzak durmanın önemini öğretir. Bu sebeple şüpheli olan bilgiden de uzak durulmalıdır. Doğruluğu ya da yanlışlığı belli olmayan israiliyat, dini literatür içerisinde kendisine en çok yer bulan israiliyattır. Bu durum zamanla İslam'ın içine de şüpheli bilgilerin ve İslam dışı olan bilgilerin girmesine yol açmaktadır. İslam literatürüne giren israiliyat, sonraki kuşaklar tarafından, “İslamî bilgi” olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Bu durumda insanların zihinlerinde, diğer kültürlerden karışan bilgiler ile ortaya çıkmış, karışık bir İslam anlayışı oluşmaktadır. Hâlbuki rabbimiz dinin kendine has kılmasını emreder.⁷⁵

⁷³ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 154.

⁷⁴ Müslim b. el-Haccac, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi, 261/875, *Sahih-i Müslim* (Kahire: Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1331), “müsakat” 107.

⁷⁵ el-A'raf 7/29; ez-Zümer 39/11; el-Beyyine 98/5.

2.6. Kıssaların Gerçekliği

Kıssaların tarihte yaşanmış olaylar olup olmadığına dair tartışma Muhammed Ahmet Halefullah'ın, "el-Fennu'l Kasasi fi'l-Kur'an" isimli doktora çalışmasında,⁷⁶ Kur'an kıssalarının mitoloji içerdiği⁷⁷ iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Müddei iddiasına en büyük delil olarak; müşriklerin Kur'an'da, "esatirul evvelin" (öncekilerin masalları) olduğunu öne sürmelerinin reddedilmemiş olmasını getirir⁷⁸. Halefullah'a göre; Allah (c.c.) Kur'an'da "usturi" kıssa olduğunu değil bu kıssaların Peygamberimizin kendi sözü olduğunu reddetmiştir⁷⁹. Açıkçası bu iddia temelsizdir. Çünkü Kur'an'da dokuz yerde⁸⁰ geçen bu kavramın geçtiği âyetlere bakılırsa hem Kur'an'da usturi kıssa olduğu iddiası reddedilmiştir hem de Kur'an'da vahiy dışı bir şey bulunmadığı ortaya konmuştur. Her şey den önce, Kur'an'da bu iddia sahiplerinin küfürle itham edilmeleri ve bu iddialarından dolayı suçlanmaları bir reddediş değil midir? Böyle önemli bir iddianın en temel dayanağı sayılan kavramın geçtiği âyetler dikkatle incelenirse, bu kavram hiçbir âyette bir kıssanın siyakında gelmiş değildir⁸¹. Bu âyetler, Âhirete imanı reddedenlerin, reddetmelerine gerekçe olarak söyledikleri sözlerdir. Yani bu kavram ile Mekkeli müşriklerin reddettikleri şey, Âhirete iman ve Âhret hayatına ait verilen bilgilerdir.⁸²

Burada Halefullah'ı bu düşünceye iten sebebe de bakmakta fayda var. Halefullah Kur'an kıssalarındaki anlaşılamazmış gibi görünen noktalardaki problemleri çözmek ve misyonerlerin bu alanları kullanmalarını önlemek için bu yola çıktığını belirtmektedir.⁸³ Burada niyet iyi olabilir. "*Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor*⁸⁴", "*Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz. Hakikaten onlar rablerine inanmış gençlerdi; biz de onların doğru yolda yürüyüşlerine katkıda bulunduk.*"⁸⁵, "*İman eden bir topluluk için Mûsâ ile Firavun'un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle sana anlatacağız.*"⁸⁶ Bu âyetler, açıkça kıssaların gerçek olduğu belirtilirken, kıssaların gerçek

⁷⁶ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, 50.

⁷⁷ M. Ahmet Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı El-Fennu'l-Kasasi*, çev. Şaban Karataş (Ankara Okulu Yayınları, 2012), 234-235.

⁷⁸ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili* (Ankara Okulu Yayınları, 2012), 25.

⁷⁹ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 238.

⁸⁰ el-En'âm 6/25; el-Enfâl 8/31; en-Nahl 16/24; el-Mu'minûn 23/83; el-Furkân 25/5; en-Neml 27/68; el-Ahkâf 46/17; el-Ğalem 68/15; el-Muaffâfîn 83/13.

⁸¹ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 9.

⁸² Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 12.

⁸³ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 35-44.

⁸⁴ Hüd 11/120.

⁸⁵ el-Kehf 18/13.

⁸⁶ el-Ğaşaş 28/3.

olmadığını iddia etmek ilmen mümkün görünmemektedir. Öte yandan bir problemi çözmek için çıkılan bu yolun, daha başka birçok probleme yol açması da ilginç bir durum oluşturmaktadır.

Kur'an, tarihi kıssaları Arapça dilinin zenginlikleri olan edebi sanatlarla anlatmıştır. Bu Halefullah'ın da kabul ettiği⁸⁷ bir gerçektir. Kur'an'daki edebi sanatlara dikkati çekmek için illaki "usturi kıssa" vardır demeye gerek yoktur. Böyle denildiğinde Kur'an'da gerçek dışı şeylerin bulunduğu iddia edilmiş olur. Kıssalardaki bazı noktaların anlaşılması zor diye Halefullah akıl yoluyla bir çözüm üretmiştir. Fakat kıssaların bir kurgu olduğunu iddia etmek için başka delillere ihtiyaç olduğu aşikârdır. Akıl insan için önemlidir. Ama akıllı insan bilir ki, aklın kapasitesi sınırlıdır. Eğer akıl mutlaklaştırılarak aklın her şeyi çözebileceği anlayışıyla meseleler ele alınırsa insan hataya düşer. "Pişmanlığın" olduğu dünyada aklın mutlaklaştırılması mümkün değildir. Halefullah'ı hayata düşüren de bu olmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in tarihi olaylar için, gerçekliği bulunup bulunmaması ihtimale dayalı olan hikâye kavramı yerine, gerçekleşmiş olayları anlatmak için kullanılan kıssa kavramını kullanması, rastgele bir tercih değildir.⁸⁸ Günümüz de yapılan arkeolojik kazılar ve yeni keşifler Kur'an kıssalarının gerçekliğini ortaya koymaktadır⁸⁹. Allah (c.c.) Kur'an ile insanların hakikate ulaşmasını hedeflemektedir. Böyle bir hedefe ulaşmak için uydurma hikâyeler anlatmak Allah'ın (c.c.) şanına yakışmaz. *"Kendilerine kurtuluş rehberi (vahiy) geldiğinde insanların inanmalarını, ancak "Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?" şeklindeki itirazları engellemiştir. De ki: "Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik."*⁹⁰ Bu âyetlerde Allah (c.c.) insanlar örnek alabilsin diye peygamberin insan olarak gönderildiğini ortaya koymaktadır. Aynı mantık üzerinden gidersek; hayatı tüm gerçekliği ile yaşayan o günün Müslümanları, hayal mahsulü olan kıssalardan nasıl ibret alabilirler. Birçok sıkıntıya maruz kalmış Müslümanlara, Allah (c.c.) (farz-ı muhal) gerçek olmayan bir Uhdûd Ashabı kıssasını hatırlatarak onları sabra davet etse bunun adı aldatma olmaz mıydı? Elbette ki olurdu. Ama Allah (c.c.) kulunu aldatmaz. İşte bu durum kıssaların gerçekliğiyle bizi karşı karşıya getirir.

2.7. Kıssaların Anlatılmasındaki Amaçlar

Allah (c.c.), insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için⁹¹ Kur'an'ı göndermiştir. Kur'an'ın önemli bir kısmını oluşturan kıssaların amacı da bu doğrultudadır. *"And olsun*

⁸⁷ Halefullah, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, 226.

⁸⁸ Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 104.

⁸⁹ Şengül, *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*, 105-110.

⁹⁰ el-İsrâ' 17/94-95.

⁹¹ Âl-i 'İmrân 3/16; İbrâhîm 14/1; el-Hâdîd 57/9.

onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır”⁹². Kıssaların temel hedefi, geçmiş milletlerin yaşadıkları tecrübeleri bugüne aktararak inanların ibret almasıdır. Kıssa kavramının Türkçe’ye “ibret” yönüyle geçmiş olması⁹³, kıssaların hikmet ve amaç hedefini ön plana çıkarmaktadır. Özellikle kelimenin “izini takip etmek” anlamı göz önüne alındığında ilk insanın yaratılmasıyla başlayan hak ve batıl yolculuğunda; hak yoldan yürüyenlerin izini takip etmek ve batıl yolundan gidenlerin izinden uzak durmak adına yolun öncesinde yürüyenlerin izleri gösterilir. Bu sayede hak yolun yürünebilir ve daha önce yürüyenlerin olduğu ortaya konulur. Nitekim “*Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet; gazaba uğrayanlarınkine ve sapıklarınkine değil*”⁹⁴ buyruğuyla bu durum Rabbimiz tarafından ortaya konmaktadır. Bu da hak yolunun yeni yolcularını umutlandırır. “*Sonra peygamberlerimizi ve iman edenleri kurtarız. İşte böyle; inananları kurtarmak bize düşer*”⁹⁵ gibi âyetler ile de inananlara, bu yolun kurtuluşa çıktığını hatırlatarak onların sabredebilmeleri ve mücadeleye devam edebilmeleri için bilinçlerini tazelemektedir.

Batıl yolun ne olduğu da ortaya konularak bu yola düşmekten insanlar sakındırılır. “*Bunlardan önce Nûh kavmi, Âd kavmi, kazıklı Firavun, Semûd kavmi, Lût kavmi ve Eyke halkı, bütün bu topluluklar ısrarla gerçeği yalanlamışlardı. Hepsi de elçileri yalancılıkla suçladılar, bu yüzden de kendilerini cezalandırmam hak oldu.*”⁹⁶ Kur’an inkâr eden kavimlerin kıssalarını anlatarak, müşriklere de; eğer inkâr etmeye devam ederseniz, sizin de durumunuz aynı olur mesajı vermektedir.

“*Biz daha önce İbrâhim’e doğru düşünme yeteneği vermiştik. Biz onu biliyorduk. O, babasına ve kavmine, “Şu kendilerine tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?” diye sormuştu. Onlar da “Atalarımızı bunlara tapar bulduk” diye cevap vermişlerdi. İbrâhim, “Doğrusu siz de atalarınız da açık bir sapkınlık içindesiniz” dedi. Onlar da, “Bize gerçeği mi getirdin, yoksa bizimle oyun mu oynuyorsun?” diye sordular. İbrâhim şöyle cevap verdi: “Hayır, sizin rabbiniz, göklerin ve yerin rabbidir; onları O yaratmıştır; ben de buna şahitlik edenlerdenim.” Sonra (içinden şöyle geçirdi): “Allah’a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!” (Onlar gidince) İbrâhim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı.(Dönüp dunumu gören) putperestler, “Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir” dediler. Bazıları, “İbrâhim denen*

⁹² “Kur’an Yolu” (19 Kasım 2024), 111.

⁹³ “TDK Sözlük” (Erişim 22 Kasım 2024), “Kıssa”.

⁹⁴ el-Fâtiha 1/6-7.

⁹⁵ Yûnus 10/103.

⁹⁶ Şâd 38/12-13-14.

*bir gencin bunları diline doladığını işitmiştik" deyince, "O halde, onu hemen insanların önüne getirin, belki birileri şahitlik eder" dediler. İbrâhim getirilince, "Bunu ilâhlarımıza sen mi yaptın?" diye sordular. İbrâhim, "Hayır" dedi, "Bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!" Sonra dönüp birbirine, "Asıl haktan ayrılanlar sizlersiniz!" dediler. Biraz sonra yine dönüş yaptılar. "Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun" dediler. İbrâhim, "Allah'ı bırakıp da size hiçbir fayda ve zarar veremeyen tanrılara mı tapıyorsunuz? Size de Allah'ı bırakıp taptığınız şeylere de yazıklar olsun! Siz aklınızı kullanmaz mısınız?" dedi.*⁹⁷ Bu âyetlerde zikredilen kıssa, Mekke müşrikleri için, şirkin ne kadar akılsızca bir iş olduğunu ortaya koyan bir kıssadır. Böylece onları şirkin karanlığından kurtulup tevhidin aydınlığına davet etmektedir. Birçok yönüyle Kur'an'ın nüzul olduğu ortamda yaşananlarla örtüşen Hz. İbrahim kıssasının bu bölümü, müşrikleri inançları hakkında düşünmeye sevk etmektedir.

Kur'an kıssalarının çoğunu Peygamber kıssaları oluşturmaktadır. Peygamber kıssaları şu mesajı vermektedir: Peygamber efendimiz (s.a.v.), Mekkelilere; kendisine Allah'tan vahiy geldiğini söylemiştir. Önceki peygamberlerin kıssalarıyla; ilk defa bir insana peygamberlik verilmediği, ilk insandan bugüne kadar yeryüzünde birçok peygamberin görev yaptığı ve vahiy aldığı ortaya konulur. Yani peygamberimiz, yeryüzünde ilk defa peygamber iddiasıyla ortaya çıkmış değildir. Peygamberlik müessesesinin, daha öncesinden de temsilcileri vardır. Mekkeliler de bunların bilgisine vâkıftır. İnsan için ilk defa bir şeyle karşılaşmak her zaman tedirgin eder. Bu kıssalar, onları böyle bir tedirginlikten kurtarır. Vahiy alma meselesi de böyledir. Daha önceki peygamberlere de vahiy gelmiş ve kitaplar verilmiştir. Bu yüzden, "peygamberliğin olamayacağı ya da vahyin akıldışı olduğu" yönünde itiraza hiçbir kaynaktan rastlanılmaz.

Kıssalar, bazen sorulara ve itirazlara cevap olarak zikredilir. Örneğin; Mekkelilerin itiraz ettikleri konulardan birisi de ölümden sonra yeniden dirilmektir. "*Dediler ki: "Biz bir kemik yığını haline gelmiş, ufalanmışken yepyeni bir yaratmayla dirilecek mişiz, öyle mi?"*"⁹⁸ Bu itirazlara Kur'an; ıssız ve harabe bir kasabaya uğrayan adam⁹⁹ ve Hz. İbrahim (a.s.)¹⁰⁰ vd. gibi kıssalarla cevap vermiştir. Böylece yeniden dirilmenin, tarihten örneklerle mümkün olduğu gösterilmiştir.

⁹⁷ İbrâhîm 14/51-67.

⁹⁸ el-İsrâ' 17/49.

⁹⁹ el-Bakara 2/259.

¹⁰⁰ el-Bakara 2/260.

Peygamber kıssaları ya da peygamberler tarihi aynı zamanda insanlık tarihidir. Bu tarih bize; şahıslar değişse de, zaman değişse de, mekân değişse de, insan fitratının aynı olduğunu gösterir. Allah (c.c.)’ın “*O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.*”¹⁰¹ âyetinde buyurduğu gibi. İnsanlık tarihinin önemli anlarından kesitler sunan kıssalar iyi incelenmelidir. Akıl kullanılarak üzerinde yeterince tefekkür edilmelidir. Bu kıssalar, derinlemesine anlaşılırsa; her devirde ve her durumda, insanın hayatını kolaylaştıracak ve onu hataya düşmekten koruyacak birçok ipucu ve prensiplere ulaşmak mümkün olur.

2.8. Kur’an-ı Kerimdeki Kıssalar

Kur’an’ın dörtte birinden fazlası kıssalardan oluşmaktadır. Buradan da Kur’an’ın; mesajının anlaşılmasını için kıssalardan büyük oranda istifade ettiği anlaşılır. Mevcut kıssaların büyük çoğunluğunu peygamber kıssaları oluştururken bunun yanında peygamber olmayan kişilerin ve toplulukların kıssaları da anlatılmaktadır. Bu kısımda kıssalar; “Peygamber kıssaları ve Diğer kişi ve toplulukların kıssaları” olarak iki genel başlık altında ele alınmaktadır. Burada kıssalar hakkında genel ve tanıtıcı bilgi verilecektir.

2.8.1. Peygamber Kıssaları

Hiz. Âdem kıssası, Kur’an’da yedi surede toplam yetmiş sekiz âyette anlatılır.¹⁰² Bu kıssa çalışmamızın ana konusu olduğu için ileride detaylı olarak ele alınacaktır.

Kur’an’da iki surede ismi geçen Hiz. İdris peygamber kıssası, dört âyette anlatılır. İdris (a.s.) hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Rabbimiz, Peygamber, doğru, sabırlı ve iyi bir insan olduğunu, üstün bir konuma getirildiğini bildirmiştir.¹⁰³

Hiz. Nuh’un kıssası, Kur’an’da genişçe anlatılan kıssalardandır. Kur’an’da yirmi sekiz surede yüz kırk beş âyette anlatılmaktadır. Hiz. Nuh’un ismi ise kırk üç kere geçmektedir.¹⁰⁴ Bunlarla birlikte yetmiş birinci sure, Nuh suresidir. O’nun, dokuz yüz elli yıl tebliğ yapması¹⁰⁵

¹⁰¹ er-Rûm 30/30.

¹⁰² el-Bakara 2/30-39; el-A’raf 7/11-25; el-Hicr 15/26-44; el-İsrâ’ 17/61-65; el-Kehf 18/50; Tâhâ 20/115-127; Şâd 38/71-85.

¹⁰³ Meryem 19/56-57; el-Enbiyâ’ 21/85-86.

¹⁰⁴ Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 77.

¹⁰⁵ el-‘Ankebût 29/14.

ve kavminin tufan ile helak edilmesi¹⁰⁶ ve oğlunun inkârcılardan olması¹⁰⁷, onun hakkında verilen bilgilerin en dikkat çekicileridir.

Ad kavmine peygamber olarak gönderilen Hud'un (a.s.) kıssası, Kur'an'da on altı surede yüz iki âyette anlatılmaktadır.¹⁰⁸ Ad kavmi meşhur İrem bağlarının sahipleri olan kavimdir.¹⁰⁹ Hud (a.s.) müşrik olan kavmini tevhide davet etmişse de onlar bunu kabul etmemişler. Sonucunda sekiz gün süren şiddetli fırtına ile helak edilmişlerdir.¹¹⁰

Semud kavmine peygamber olarak gönderilen Salih as.'ın kıssası Kur'an'da on sekiz surede yüz bir âyette anlatılmaktadır. Kaya oymacılığı ve nakkaşlık konusunda öne çıkan Semud kavmi, hicr bölgesinde yaşamışlardır.¹¹¹ Burada dağlarda kayaları oyarak evler, düzlüklerinde de saraylar yapmışlardır.¹¹² Kendilerine mucize olarak gelen deveyi kesmeleri¹¹³ ve Peygamberlerini öldürmeye kalkmaları¹¹⁴ sonucu şiddetli bir sarsıntı, korkunç bir ses, gök gürültüsü ve yıldırım sonucu helak edilmişlerdir.¹¹⁵

Hiz. İbrahim kıssası, Kur'an'da yirmi beş surede iki yüz otuz sekiz âyette anlatılır.¹¹⁶ Bu açıdan Hiz. Musa kıssasının ardından Kur'an'daki ikinci en uzun peygamber kıssasıdır. Hiz. İbrahim'in putlarla mücadelesi¹¹⁷, ateşe atılması¹¹⁸, oğlunu kurban etmesi¹¹⁹, Kâbe'yi inşa etmesi¹²⁰, o'nun kıssasının öne çıkan yönleridir.

Hiz. Lut kıssası Kur'an'da on beş surede yüz beş âyette anlatılır.¹²¹ Hiz. Lut, Hiz. İbrahim ile aynı dönemde peygamberlikle görevlendirilmiştir¹²². O'nun kavmi sapıklığa düşmüş bir kavimdir. Islah olmayınca da helak edilmişlerdir¹²³.

Hiz. İsmail kıssası Kur'an'da dokuz surede kırk üç âyette anlatılır.¹²⁴ Hiz. İsmail; Hiz. İbrahim'in, Hiz. Hacer'den dünyaya gelen oğludur. Babası tarafından annesiyle birlikte

¹⁰⁶ el-‘Ankebüt 29/14.

¹⁰⁷ Hüd 11/42-43.

¹⁰⁸ Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 92.

¹⁰⁹ el-Fecr 89/6-7.

¹¹⁰ el-Hâkka 69/6-8.

¹¹¹ el-Hicr 15/80.

¹¹² el-A‘râf 7/74.

¹¹³ el-A‘râf 7/77.

¹¹⁴ en-Neml 27/49.

¹¹⁵ el-A‘râf 7/78; Hüd 11/67; Fussilet 41/17.

¹¹⁶ Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 92.

¹¹⁷ el-Enbiyâ‘ 21/58.

¹¹⁸ el-Enbiyâ‘ 21/ 68; el-‘Ankebüt 29/24.

¹¹⁹ eş-Şâffât 37/102-107.

¹²⁰ el-Bakara 2/12

¹²¹ Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 92.

¹²² el-Hicr 15/51-60.

¹²³ el-Hicr 15/61-75.

¹²⁴ Kara, “Kur’ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”, 92.

Mekke'ye bırakılmıştır¹²⁵. Babasının O'nu kurban etmesi gerektiğini söylediğinde tam bir teslimiyet ile teslim olmuştur¹²⁶. Kâbe'nin inşasında babasıyla beraber çalışmıştır¹²⁷.

Hız. İshak kıssası, Kur'an'da on surede ve yirmi yedi âyette anlatılır. Hız. İbrahim'in, Hız. Sâre'den dünyaya gelen oğludur. İshak'ın (a.s.) ismi Kur'an'da on yedi yerde geçmektedir.¹²⁸ Kur'an, Hız. İshak'a vahiy gönderildiğini, O'nun doğumunun müjdelendiğini, hidayete erdirildiğini ve sâlihlerden olduğunu bildirir.¹²⁹

Hız. Ya'kub kıssası, Kur'an'da on surede ve yüz otuz dört âyette anlatılır. Ya'kub (a.s.), Hız. İshak'ın oğlu ve Hız. İbrahim'in torunudur. Kur'an'da ismi Ya'kub ve İsrail olarak geçmektedir. Ya'kub ismi on altı kere, İsrail ismi iki kere, Beni İsrail şeklinde kırk bir kere geçmektedir.¹³⁰

Hız. Yusuf Kıssası dört surede yüz iki âyette anlatılır.¹³¹ Hız. Yusuf, Hız. Ya'kub'un on iki çocuğundan biridir. Kur'an'da, Hız. Yusuf kıssası oldukça detaylı olarak anlatılır. Tek, bir surede ve kesintisiz şekilde anlatılan tek kıssadır. Bu kıssaya göre Hız. Yusuf, kardeşleri tarafından kuyuya atılır, köle olarak mısır kralına satılır ve saray hayatı başlar. Uğradığı iftira sonrası zindana düşer. Kralın rüyasını tabir etmesinden sonra kraliyet içerisinde görev alır. Aldığı tedbirler sonucu Mısır halkını kıtlıktan kurtarır. En son alarak da kardeşleri ve babasıyla kavuşur.¹³²

Hız. Eyyûb kıssası, Kur'an'da dört surede sekiz âyette anlatılır.¹³³ Kur'an'da o'nun hastalıkla imtihan edildiği ve sabırlı olduğu anlatılmaktadır.¹³⁴ Hastalıklarından dolayı rabbine dua etmiş ve duası kabul edilmiştir.¹³⁵ Ettiği bir yemini yerine gelsin diye bir demet bitki sapıyla vurarak bu yükümlülükten kurtulması için rabbi tarafından çözüm yolu gösterilmiştir.¹³⁶

¹²⁵ İbrâhîm 14/37.

¹²⁶ eş-Şâffât 37/102.

¹²⁷ el-Bakara 2/ 127.

¹²⁸ Ömer Faruk Harman, "İshak", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Kasım 2024).

¹²⁹ eş-Şâffât 37/101-113.

¹³⁰ Harman, "Ya'kub", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 23 Kasım 2024).

¹³¹ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

¹³² Yûsuf 12/4-101.

¹³³ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

¹³⁴ Şâd 38/44.

¹³⁵ el-Enbiyâ' 21/ 83-84.

¹³⁶ Şâd 38/41-44.

Hız. Şu'ayb kıssası Kur'an'da altı surede kırk üç âyette anlatılır.¹³⁷ Şu'ayb (a.s.), ölçü ve tartıda hile yapmayı alışkanlık haline getiren Medyen halkına peygamber olarak gönderilmiştir.¹³⁸

Hız. Mûsa ve Hız. Hârûn Kıssası, Kur'an'da kırk dört surede ve beş yüz doksan beş âyette anlatılır.¹³⁹ Kur'an'ın anlattığı peygamber kıssalarının yaklaşık üçte birini oluşturur. Hız. Musa kardeşı Hız. Harun ile firavuna gönderilmiştir. Kendisine kitap verilen peygamberlerdendir. Ona indirilen kitap Tevrat'tır. Hız. Harun'un ismi Kur'an'da yirmi yerde geçer ve genellikle Hız. Mûsa ile birlikte zikredilir.¹⁴⁰ Kur'an'da, Hız. Musa'nın çocukluğundan başlayarak, hayatının birçok dönemine değinilmiştir. Firavun'a gitmesi, sihirbazlarla mücadelesi, İsrail oğullarını firavunun zulmünden kurtarmak için Mısırdan çıkarması, Allah'dan (c.c.) vahiy alması vb. gibi.¹⁴¹

Hız. Davut kıssası, Kur'an'da dokuz surede yirmi altı âyette anlatılır.¹⁴² Hız. Dâvud'a Kitap olarak Zebur Verilmiştir. Kur'an'da, Hız. Davut'un Calut'u öldürmesinden, kendisine hükümdarlık verilmesinden,¹⁴³ dağların ve kuşların emrine verilmesinden bahsedilir.¹⁴⁴

Hız. Süleyman Kıssası, Kur'an'da dokuz surede ve elli üç âyette anlatılır.¹⁴⁵ Hız. Süleyman, Hız. Dâvut'tan sonra İsrail oğullarının peygamberi ve kralıdır. Kur'an'da O'nun Sebe melikesi ile arasında geçenler ile insanlar, cinler ve kuşlardan oluşan ordusundan bahsedilir.¹⁴⁶

Hız. İlyas kıssası, Kur'an'da iki surede on bir âyette anlatılmaktadır.¹⁴⁷ Kur'an'da ismi iki kere İlyas¹⁴⁸, bir kerede İlyasîn¹⁴⁹ olarak geçmektedir. Hız. Süleyman'dan sonra İsrail oğullarına peygamber olarak gönderilmiştir.¹⁵⁰

¹³⁷ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

¹³⁸ el-A' râf 7/85.

¹³⁹ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

¹⁴⁰ Harman, "Hârûn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Kasım 2024).

¹⁴¹ Tâhâ 20/9-80.

¹⁴² Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

¹⁴³ el-Bakara 2/ 251.

¹⁴⁴ Şâd 38/18-19.

¹⁴⁵ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

¹⁴⁶ en-Neml 27/ 15-44.

¹⁴⁷ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 92.

¹⁴⁸ el-En'âm 6/85; eş-Şâffât 37/123.

¹⁴⁹ eş-Şâffât 37/130.

¹⁵⁰ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 83.

Hız. Elyasa'nın hakkında Kur'an'da herhangi bir kıssa anlatılmamakla beraber iki ayrı surede toplam iki âyette ismi geçer.¹⁵¹ Onun iyi kimselerden olduğu ve üstün kılındığı bildirilir.¹⁵²

Kur'an'da iki yerde ismi geçen Hz. Zülkifl¹⁵³ için sabreden ve iyi kimselerden olduğu haber verilir. Hz. Zülkifl'in nebi mi yoksa veli mi olduğu ve Zülkifl, İlyas'ın (a.s.) diğeri adı mı yoksa ayrı bir kişi mi olduğu tartışmalıdır.¹⁵⁴

Hız. Yûnus kıssası, Kur'an'da altı surede yirmi sekiz âyette anlatılır.¹⁵⁵ Kur'an'da kendisinden "zünnun", "sahibu'l-hut" diye bahsedilen Yunus(s a.s.), Ninova halkına peygamber olarak gönderilmiştir. Onların iman etmeyecekleri düşüncesiyle şehri terk etmiş ve daha sonra kendisini bir balık yutmuştur. Hatasını anlayınca tövbe etmiş ve kavmine geri dönmüştür. O'nun kendilerini terk etmesinden sonra kavmi iman etmiş ve böylece başlarına gelecek azaptan kurtulmuşlardır.¹⁵⁶

İsrail oğullarına peygamber olarak gönderilen Üzeyir (a.s.) Kur'an'da sadece bir âyette zikredilir. Bu âyettede, İsrail oğullarının "Üzeyir Allah'ın (c.c.) oğludur" dedikleri haber verilir.¹⁵⁷

Bu kıssa, Kur'an'da kendi ismiyle anılan surenin on ikinci ve on dokuzuncu âyetleri arasında anlatılır. Buralarda Lokman'a (a.s.) hikmet verildiğinden ve Lokman'ın (a.s.) oğluna öğütlerinden bahsedilir. Hz. Lokman'ın peygamber olup olmadığı tartışmalıdır.¹⁵⁸

Hız. Zülkarneyn'in kıssası Kur'an'da Kehf suresinde Mekke müşriklerinin sorularını cevaplamak üzere anlatılmıştır.¹⁵⁹ Burada O'nun güneşin battığı ve doğduğu yere yolculuk yaptığı ve oralarda karşılaştığı kavimlerle ilgili yaşadıkları anlatılır. Hz. Zülkarneyn'in peygamber olup olmadığı kesin değildir.¹⁶⁰

¹⁵¹ el-En'âm 6/86; Şâd 38/48.

¹⁵² el-En'âm 6/86; Şâd 38/48.

¹⁵³ el-Enbiyâ' 21/85; Şâd 38/48.

¹⁵⁴ Harman, "Zülkifl", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Kasım 2024).

¹⁵⁵ Kara, "Kur'an Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 93.

¹⁵⁶ Yûnus 10/98; el-Enbiyâ' 21/87; eş-Şâffât 37/139-148; el-Ğalem 68/48.

¹⁵⁷ et-Tevbe 9/30.

¹⁵⁸ Ömer Faruk Harman, "Lokman", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Kasım 2024).

¹⁵⁹ el-Kehf 18/83-98.

¹⁶⁰ Mustafa Öztürk, "Zülkarneyn", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 24 Kasım 2024).

Hız. Zekeriya kıssası, Kur'an'da dört surede yirmi üç âyetle anlatılır.¹⁶¹ Hız. Zekeriya ile ilgili Kur'an'da, yaşlılık döneminde kendisine Yahya (a.s.) adında bir oğul müjdesi verildiği, Hız. Meryem'in bakımını üstlendiği gibi bilgilere rastlanılır.¹⁶²

Hız. Yahya kıssası, Kur'an'da dört surede yirmi iki âyetle anlatılır.¹⁶³ Hız. Yahya, Hız. Zekeriyâ'nın oğlu ve Hız. Meryem'in teyzesinin çocuğudur. Kendisi anne ve babasına iyi davrandığı için övülmektedir. Hikmet sahibi ve şefkatli biridir.¹⁶⁴

Hız. İsa kıssası, Kur'an'da on beş surede yüz bir âyetle anlatılır.¹⁶⁵ Hız. İsa, Allah'tan (c.c.) bir ruh ve kelime olarak, babasız dünyaya gelmiştir. Annesi Hız. Meryem'dir. Kendisine İncil verilmiştir. Kur'an'da İsa isminin yanında; hem İbn Meryem, hem de Mesih olarak zikredilir. Çocukken konuşmak, ölüleri diriltmek gibi birçok mucizeleri vardır. Kavmi O'nu öldürmek isteseler de onu öldürememişler, Allah (c.c.) O'nu katına yükseltmiştir.¹⁶⁶

2.8.2. Diğer Kişi ve Toplulukların Kıssası

Hız. Meryem Kıssası, Kur'an'da yedi surede elli iki âyetle anlatılır.¹⁶⁷ Babasının adı İmran'dır. Annesi kendisine hamileyken onu mabede adar. Hız. İsa'nın Annesidir. Kur'an'da kendi adıyla bir sure bulunmaktadır. Kur'an'da adı geçen tek kadındır.¹⁶⁸

Hız. Âdem'in iki oğlunun kıssası, Kur'an'da sadece Maide suresinin 27.-31. âyetlerinden oluşan beş âyetlik bir pasajda anlatılır. İki kardeşin Allah'a (c.c.) kurban sunmaları ve kıskançlık sonucu birinin diğerini öldürmesini içerir.

Ashab-ı Kehf kıssası, Kur'an'da sadece Kehf suresinde 9.-26. âyetlerinden oluşan on sekiz âyetlik bir pasajda anlatılır. İnançlarından dolayı uğradıkları baskıdan kurtulmak için sığınmak zorunda kaldıkları mağarada uzunca yıllar uyuyan ve sonra uyanan mağara arkadaşlarının kıssasıdır.

Ashab-ı Karye kıssası, Kur'an'da Yasin suresinin 13.-32. âyetlerinden oluşan yirmi âyetlik bir pasaj halinde tek bir yerde anlatılır. Kendilerine gönderilen iki elçiye yalanlamaları üzerine Allah (cc.) üçüncü bir elçi daha göndermiştir. Hatta daha sonra şehrin öbür ucundan gelen ve elçileri destekleyen adamı da öldürmüşlerdir.

¹⁶¹ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 93.

¹⁶² Âl-i 'İmrân 3/37-41; Meryem 19/1-15.

¹⁶³ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 93.

¹⁶⁴ Meryem 19/1-15.

¹⁶⁵ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 93.

¹⁶⁶ Âl-i 'İmrân 3/45-52; en-Nisâ' 4/156-159; Meryem 19/29-35.

¹⁶⁷ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 93.

¹⁶⁸ Âl-i 'İmrân 3/33-37, 42-59; Meryem 19/16-34

Eyke Halkı'nın kıssası, Kur'an'da dört surede ve yirmi dört âyette anlatılır.¹⁶⁹ Eyke Halkı ile Medyen halkının vasıflarının aynı olması ve iki kavme de Hz. Şuayb'in peygamber olarak gönderilmesi; bu iki kavmin, aynı kavim olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan Hz. Şuayb'e Medyen halkı için kardeşleri denilirken¹⁷⁰, Eyke Halkı için aynı vasfın kullanılmaması bu kavimlerin ayrı kavimler olduğunu düşündürmektedir.¹⁷¹

Tübba Kavminden Kur'an'da sadece iki yerde bahsedilmektedir. Peygamberlerini yalancılıkla suçlamışlar ve günaha gömülmüşlerdir. Sonucunda da helak edilmişlerdir.¹⁷²

Ress Halkı Kur'an'da iki âyette ismen geçmektedir. Buralarda Âd, Nuh ve Semûd kavmiyle birlikte anılarak, peygamberlerini yalanladıkları ve cezalandırıldıkları haber verilmektedir.¹⁷³

Sebeliler'in kıssası, Kur'an'da iki surede otuz âyette anlatılır.¹⁷⁴ Güneşe tapan Sebeliler'in güçlü devletlerini kadın hükümdar yönetmektedir. Hz. Süleyman kendisine bir mektup yazmış ve böylece Sebe'nin kadın hükümdarı iman etmiştir.¹⁷⁵

Ashab-ı Uhdud, Kur'an'da Buruc suresinin 4.-9. âyetlerinden oluşan pasajda anlatılmaktadır. İman ettikleri için ateş dolu çukurlarda yakılan müminlerin kıssasıdır.

Kehf Suresinin, 32.-44. âyetlerinden oluşan on üç âyetlik pasajda; dünyalık mal ve evlatlarının çok olmasından dolayı övünen, kendisini uyaran arkadaşına aldırmayan ve sonunda sahip olduğu her şeyi kaybeden ismi belli olmayan bir adamın kıssası anlatılır.

Kalem Suresinin, 17.-33. âyetlerinden oluşan on yedi âyetlik pasajda; yoksullara bahçelerinden bir şey vermemek için sabah erken kalkmak ve bahçeye hasat etmek için plan yapan bahçe sahiplerinin bir felaket sonucu nasıl hüsrana uğradıkları anlatılır.

Kur'an'ın yüz beşinci suresi olan Fil suresi, Kâbe'yi yıkmak üzere, önünde fil olan bir ordudan ve onların helak edilmesinden haber verir.

Kur'an'da, Rum suresinin ilk on âyetinden oluşan pasajda anlatılır. Rumların galip geleceklerinden ve Müslümanların o zaman sevineceklerinden bahseder. İşin özü ise şudur; söz konusu âyetler nüzul olmadan hemen öncesinde ateşperest Sasaniler ile kitaplı olan Bizans

¹⁶⁹ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 93.

¹⁷⁰ el-A'raf 7/85.

¹⁷¹ Ebü'l-Fida İmâdüddin İsmail b Ömer İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim tefsiri = Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim.*, çev. Ebubekir Karlığa (İstanbul : Çağrı Yayınları, 1983), 3/345.

¹⁷² ed-Duḥān 44/37; Kāf 50/14.

¹⁷³ el-Furkān 25/38; Kāf 50/12.

¹⁷⁴ Kara, "Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz", 93.

¹⁷⁵ en-Neml 27/22-44; Sebe' 34/15-21.

savaşmış ve Sasaniler kazanmıştır. Mışrikler, kendisine kitap geldiğini söylediğinden, Bizanslılar ile peygamber efendimizi; Sasaniler'in kitapsız olmaları münasebetiyle de kendilerini özdeşleştirerek, Sasanilerin kazanmasından kendilerine pay çıkarmışlardır. Bunun zerine Allah (cc.) bir mucize olarak gelecekte haber vermiş, Bizans'ın birkaç yıl içinde yapılacak savaşta galip geleceğini bildirmiştir. Birkaç yıl sonra vahyin bildirdiği gibi Bizans galip gelmiştir.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an yolu : Türkçe Meal ve tefsir*. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 4/290-292.

3. HZ. ÂDEM KISSASI VE ANALİZİ

Kıssalar konusunda, israiliyattan uzak durulması ve Kur'an'ın bildirdiği ile iktifa edilerek verilmek, istenen mesaja odaklanmak gerekir. Bu çalışma Kur'an'ın Hz. Âdem kıssasındaki mesajlarını ortaya koymak için yapılmıştır. Bunun için çalışmanın içerisinde kıssanın yer almaması eksiklik olurdu. Böyle bir eksikliğin giderilmesi ve çalışmanın bütünlüğü için kıssa tam haliyle çalışmaya dâhil edilmiştir.

Hz. Âdem kıssası, Kur'an'da bölümler halinde ve farklı surelerde anlatılır. Bu durumdan dolayı Kur'an'daki âyetler ile kıssayı, doğru bir akışla kurgulayarak, bir bütün haline getirilmesine gerek duyuldu. Bunu yaparken, kıssanın farklı surelerdeki bölümleri tek tek incelendi. Âyetler tek tek ele alınıp, akış içerisinde nerede olması gerektiği üzerinde titiz bir şekilde çalışılarak, kıssanın akışı içerisinde uygun olan yere yerleştirildi. Bazı cümlelerin mükerrer olarak birkaç kez farklı âyetlerde geçtiği fark edildi. Bu durum dipnotta belirtildi. Aynı gibi görünen bazı âyetlerde, bazen bir kelime bazen de bir cümle farklılık arz etmektedir. Bu durumlarda farklılık arz eden kelime ya da cümle diğer âyetin bağlamında ele alındı. İlgili kelime ya da cümleden sonra, dipnotta durum hakkında bilgi verildi. Bu ilkeler çerçevesinde Hz. Âdem kıssası şöyledir:

"Hani rabbın meleklere, demişti ki¹⁷⁷: "Ben şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan,¹⁷⁸ bir insan yaratacağım ve o'nu yeryüzünde halife kılacağım." ¹⁷⁹ Onlar, "Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?" dediler. Allah "Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim" buyurdu. Onun şeklini tamamlayıp ve ona ruhundan üfledikten sonra,¹⁸⁰ Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklere gösterip "Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin" dedi. "Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin" cevabını verdiler. "Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir" dedi. Âdem bunların isimlerini onlara bildirince de "Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi!" buyurdu.¹⁸¹

¹⁷⁷ el-Bakara 2/30; el-Hicr 15/28; Şad 38/71.

¹⁷⁸ el-Hicr 15/28.

¹⁷⁹ el-Bakara 2/30.

¹⁸⁰ el-A'raf 7/11; el-Hicr 15/29.

¹⁸¹ el-Bakara 2/31-33.

"Meleklerle, "Âdem'e secde edin" dediğimizde,¹⁸² İblîs dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi. Rabbinin emrinden çıktı, secde edenlerle birlikte¹⁸³ secde etmedi ve kâfirlerden oldu.¹⁸⁴ Allah, "Ey İblîs" dedi, " Ben sana emretmişken,¹⁸⁵ kendi ellerimle yarattığım şu varlığın önünde secde edenlerle birlikte¹⁸⁶ secde etmekten seni alıkoyan nedir?"¹⁸⁷ Büyüklük mü taslıyorsun yoksa ululardan mısın?"¹⁸⁸

İblîs, "Ben ondan daha üstünüm."¹⁸⁹ Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın.¹⁹⁰ Ben, şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattığın bir insana asla secde etmem!"¹⁹¹ diye cevap verdi.

Allah, "O halde in"¹⁹² ve çık oradan,¹⁹³ orada büyüklük taslamak senin haddin değildir, artık kovuldun!"¹⁹⁴ Kıyamet gününe kadar lânetlenmiş bulunmaktasın!"¹⁹⁵ Sen aşağılıklardansın!"¹⁹⁶ Kıyamet gününe kadar rahmetimden uzak kalacaksın!"¹⁹⁷ buyurdu.

İblîs, "Bana insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi.¹⁹⁸

Allah, "Vakti (katımızda) bilinen bir güne kadar mühlet verilmiş olanlardansın"¹⁹⁹ buyurdu.

İblîs, Senin kudretine²⁰⁰ yemin ederim ki eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan²⁰¹, sapmama izin vermene karşılık, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım,²⁰² sonra onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından,ollarından sokulacağım²⁰³ ve yeryüzünde onlara (günahları) şirin göstereceğim.²⁰⁴ Onun neslini peşime

¹⁸² el-Bakara 2/34; el-İsrâ' 17/61; Tâhâ 20/116.

¹⁸³ el-Hicr 15/31.

¹⁸⁴ el-Bakara 2/34; el-A'raf 7/11; el-Hicr 15/29-31; el-İsrâ' 17/61; el-Kehf 18/50; Tâhâ 20/116; Şâd 38/72-

73.

¹⁸⁵ el-A'raf 7/12.

¹⁸⁶ el-Hicr 15/32.

¹⁸⁷ el-A'raf 7/12.

¹⁸⁸ Şâd 38/75.

¹⁸⁹ el-A'raf 7/12; Şâd 38/76.

¹⁹⁰ Şâd 38/76; el-A'raf 7/12.

¹⁹¹ el-Hicr 15/33.

¹⁹² el-A'raf 7/13.

¹⁹³ el-Hicr 15/34

¹⁹⁴ el-A'raf 7/13.

¹⁹⁵ el-Hicr 15/34.

¹⁹⁶ el-A'raf 7/13.

¹⁹⁷ Şâd 38/78.

¹⁹⁸ el-A'raf 7/14; el-Hicr 15/36; Şâd 38/79.

¹⁹⁹ el-A'raf 7/15; el-Hicr 15/37-38; Şâd 38/80-81.

²⁰⁰ Şâd 38/82.

²⁰¹ el-İsrâ' 17/62.

²⁰² el-A'raf 7/16.

²⁰³ el-A'raf 7/17.

²⁰⁴ el-Hicr 15/39.

*takacağım²⁰⁵ doğru yolu tutmuş,²⁰⁶ samimi olan az bir kısmı hariç onların topunu saptırıp yoldan çıkaracağım²⁰⁷. Sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın."*²⁰⁸

*Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrıyla ayart! Süvarilerinle, yayalarınla onlara karşı ordu topla; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaat de bulun. Zaten şeytan insanlara aldatmadan başka bir şey vaat etmez."*²⁰⁹ *Şüphesiz, sapmışlardan sana uyacak olanlar dışında kullarım üzerinde senin hâkimiyetin olmayacaktır."*²¹⁰ *Güvenip dayanmak için rabbın yeter."*²¹¹

*Allah buyurdu: "Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki sen ve bütün sana uyanların buluşma yeri²¹² cehennem olacak."*²¹³ *Gerçek -ki ben hep gerçeği söylerim- şudur²¹⁴; cehennemi, sen ve sana uyanlarla dolduracağım."*²¹⁵ *Cezanızı tam olarak vereceğim²¹⁶ ve hepinizi cehenneme dolduracağım."*²¹⁷ *Onun yedi kapısı vardır, her kapıdan girmek üzere de onlardan birer grup belirlenmiştir."*²¹⁸

*(Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da kendisiyle mutlu olsun diye²¹⁹ eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının)."*²²⁰

"Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz" .²²¹ *Bil ki Şeytan senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa mutluluğunu yitirirsin!"*²²² *Burada sana acıkmak da çıplak kalmak da yok."*²²³ *Yine burada susuzluk çekmezsin ve sıcaktan bunalmazsın."*²²⁴

²⁰⁵ el-İsrâ' 17/62.

²⁰⁶ el-Hicr 15/41.

²⁰⁷ el-Hicr 15/39-40; Şâd 38/82-83.

²⁰⁸ el-A'raf 7/17.

²⁰⁹ el-İsrâ' 17/64.

²¹⁰ el-Hicr 15/42.

²¹¹ el-İsrâ' 17/65.

²¹² el-Hicr 15/43.

²¹³ el-A'raf 7/18.

²¹⁴ Şâd 38/84.

²¹⁵ Şâd 38/85.

²¹⁶ el-İsrâ' 17/63.

²¹⁷ el-A'raf 7/18.

²¹⁸ el-Hicr 15/44.

²¹⁹ el-A'raf 7/189.

²²⁰ en-Nisâ' 4/1; el-A'raf 7/189.

²²¹ el-Bakara 2/35; el-A'raf 7/19.

²²² Tâhâ 20/117.

²²³ Tâhâ 20/118.

²²⁴ Tâhâ 20/119.

Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve "Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi²²⁵. "Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümranlığın yolunu göstereyim mi?"²²⁶ Onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de yemin etti.²²⁷

Nihayet ikisi de o ağaçtan yediler. Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar²²⁸. Böylece Âdem rabbine karşı gelmiş ve yolunu şaşırmıştı²²⁹. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?" diye seslendi.²³⁰

Bunun üzerine Âdem'e bazı sözler ulaştı.²³¹ Dediler ki: "Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!"²³² (bunlarla tövbe ettiler); Rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır.²³³

Sonra rabbi onu seçkin kıldı, tövbesini kabul etti ve doğru yola yöneltti.²³⁴

Şeytan oradan onların ayağını kaydırda da bulundukları yerden onları çıkardı.²³⁵ Biz de "Birbirinize düşman olmak üzere inin!"²³⁶ Bir zamana kadar sizin için yeryüzünde kalacak bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır" dedik.²³⁷ Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan diriltilip çıkarılacaksınız" dedi.²³⁸

Benden size muhakkak bir rehber gelecektir." Kim benim gönderdiğim rehber uyarırsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir.²³⁹ Size benden bir hidayet geldiğinde bilesiniz ki hidayetime uyan artık ne sapar ne de bedbaht olur.²⁴⁰

²²⁵ el-A' rāf 7/20.

²²⁶ Tāhā 20/120.

²²⁷ el-A' rāf 7/21.

²²⁸ el-A' rāf 7/22.

²²⁹ Tāhā 20/121.

²³⁰ el-A' rāf 7/22.

²³¹ el-Bakara 2/37.

²³² el-A' rāf 7/23.

²³³ el-Bakara 2/37.

²³⁴ Tāhā 20/122.

²³⁵ el-Bakara 2/36.

²³⁶ el-Bakara 2/ 36; el-A' rāf 7/24; Tāhā 20/123.

²³⁷ el-Bakara 2/36; el-A' rāf 7/24.

²³⁸ el-A' rāf 7/25.

²³⁹ el-Bakara 2/38.

²⁴⁰ Tāhā 20/123.

Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz."²⁴¹ O der ki: "Ey rabbim! Beni niçin kör olarak haşrettin? Hâlbuki daha önce gören biriydim."²⁴² Allah buyurur: "İşte böyle! Sana ayetlerimiz geldiğinde onları unutmuştun, bu gün de aynı şekilde sen unutuluyorsun!"²⁴³ Haktan sapan ve rabbinin âyetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Hiç kuşkusuz ahiretteki ceza daha şiddetli ve daha kalıcıdır.²⁴⁴ İnkâr eden ve âyetlerimizi yalan sayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdırlar.²⁴⁵

*Onlara Âdem'in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, "Andolsun seni öldüreceğim!" dedi. O da dedi ki: "Allah ancak takva sahiplerinden kabul eder."*²⁴⁶ Andolsun ki sen öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim! Zira ben âlemlerin rabbi olan Allah'tan korkarım.²⁴⁷ Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasın! Zalimlerin cezası işte budur."²⁴⁸ Sonunda içindeki duygular onu kardeşini öldürmeye itti; onu öldürdü ve böylece hüsrana uğrayanlardan oldu.²⁴⁹ Ardından Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?" dedi, ettiğine de pişman oldu.²⁵⁰

3.1. Hz. Âdem'in, Eşinin ve Âdemoğlunun Yaratılışı

Hz. Âdem'in yaratılışı, ilk insan olması bakımından özel ve istisnai bir yaratılıştır. Bu, yaratıcının yaratmaya başladığı, özel bir durumdur. Hz. Âdem'in eşinin yaratılışı ise nefis-i vâhideden olmuştur. Âdemoğlunun yaratılışı ise yaratılışın sistematik olarak şekillendiği ve devamlılığını sağlamanın mümkün olduğu bir yaratılıştır. Hz. Âdem'in yaratılışı, "elementer

²⁴¹ Tâhâ 20/124.

²⁴² Tâhâ 20/125.

²⁴³ Tâhâ 20/126.

²⁴⁴ Tâhâ 20/127.

²⁴⁵ el-Bakara 2/39.

²⁴⁶ el-Mâ'ide 5/27.

²⁴⁷ el-Mâ'ide 5/28.

²⁴⁸ el-Mâ'ide 5/29.

²⁴⁹ el-Mâ'ide 5/30.

²⁵⁰ el-Mâ'ide 5/31.

inorganik” yaratılış, Âdemoğlunun yaratılışı ise “biyolojik-embriyolojik-organik” yaratılıştır.²⁵¹

3.1.1. Hz. Âdem’in Yaratılışı

Hz. Âdem’in yaratılışı ile ilgili kıssa da geçen âyetler ile yaratılışla ilgili diğer âyetleri birlikte değerlendirdiğinde; ilk insanın yaratılışının aşamalı olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.²⁵² Bu aşamalara geçmeden önce, ilk insanın yaratılışındaki hammaddeleri ele almak gerekli görülmüştür. Yaratılış konusuyla alakalı eserlerin bazılarında toprak ve su, Hz. Âdem’in yaratılışının aşamalarından olduğu kabul edilmiştir²⁵³. Fakat bunlara aşama demek yerine, ilk insanın yaradılışında kullanılan hammaddeler demek daha doğrudur.

خلق “sizi topraktan yarattık”²⁵⁴, “sizi topraktan yarattı”²⁵⁵, خلقكم من تراب “seni topraktan yarattı”²⁵⁶, “O’nu (Hz. Âdem’i) topraktan yarattı”²⁵⁷ gibi birbirinin aynısını sayılan bu ifadelerde Kur’an, ilk insanın yaratıldığı hammaddenin toprak olduğunu birçok kere ve açıkça ortaya koymaktadır. Toprak bütün canlıların aslıdır.²⁵⁸ İnsanın toprakla olan münasebeti yaratılmakla bitmez. Onun toprakla olan münasebeti yaşarken de yeniden dirilitilirken de devam etmektedir.²⁵⁹ Yeryüzünde renkleri ve yapısı bakımından çok çeşitli toprak bulunmaktadır. Peygamberimiz (s.a.v.) insanların renklerinin ve karakterlerinin farklı farklı olmasını, Hz. Âdem’in yaratılışının farklı farklı topraklardan olmasından kaynaklandığını bildirmiştir.²⁶⁰ İnsan üzerine yapılan incelemelerde, toprağa ait yirmi üç elemente rastlanması, insanın topraktan yaratıldığını ortaya koymaktadır.²⁶¹

Hz. Âdem’in yaratılışında ikinci hammadde sudur²⁶². İnsan vücudunun yüzde yetmişinden fazlası sudan meydana geldiği²⁶³ gibi onun yaşadığı dünyanın da dörtte üçü sularla kaplıdır. Su, insanın yaşamı içinde hayati öneme sahiptir. “İnkâr edenler, gökleri ve yer bitişik

²⁵¹ Abdülbaki Çığatay, *Kur’an Işığında Hz. Âdem ve İnsanın Yaratılış Serüveni* (Çıra Yayınları, 2020), 51; İsmail Yakıt, “Kur’an’da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 15.

²⁵² Nûh 71/14.

²⁵³ Abdülbaki Çığatay, *Kur’an Işığında Hz. Âdem ve İnsanın Yaratılış Serüveni* (Çıra Yayınları, 2020), 50; Sallabi, Ali Muhammed, *Yaratılışın Başlangıcı ve Hz. Âdem’in Yaratılışı*, çev. Asım Sarıtaş vd. (İstanbul: Ravza Yayınları, 2021), 1/429; Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 69.

²⁵⁴ er-Rûm 30/20; Fâtır 35/11; el-Mu’min 40/67.

²⁵⁵ el-Hacc 22/5.

²⁵⁶ el-Kehf 18/37.

²⁵⁷ Âl-i ‘İmrân 3/59.

²⁵⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak dini Kur’an dili* (İstanbul : Çelik Yayınevi, 2017), 1/337.

²⁵⁹ el-A’raf 7/25; Tâhâ 20/55.

²⁶⁰ Ebu Davud, Süleyman b Eş’as es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud* (İstanbul, 1981), “Sünnet”, 17.

²⁶¹ Sallabi, Ali Muhammed, *Yaratılışın Başlangıcı*, 1/430.

²⁶² el-Furkân 25/54.

²⁶³ Sallabi, Ali Muhammed, *Yaratılışın Başlangıcı*, 1/431.

iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?"²⁶⁴ âyetinin de ifade ettiği üzere sadece Hz. Âdem'in değil, bütün canlıların yaratılışı sudandır.

1. Aşama: Çamur (طين)²⁶⁵

"O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır."²⁶⁶ Yaratma için gerekli hammaddeler olan toprak ve suyun bir araya getirilmesiyle çamur elde edilmiştir. İlk insanın yaratılışı da bu aşamada başlamıştır. Nitekim yukarıdaki âyette bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu yüzden bu çalışmada ilk insanın yaratılışı ile ilgili ilk aşama olarak bu aşama kabul etmek uygun olacaktır.

2. Aşama: Yapışkan Çamur (طين لازب)

"Şimdi o inkârcılardan şu sorunun cevabını iste: Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa başka yarattıklarımızı mı? Biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık."²⁶⁷ Kur'an'da sadece yukarıdaki âyeti kerime de geçen "طين لازب" kelimesi yapışkan çamur demektir. Toprak ve suyun karışımı ile elde edilen çamurun yapışkan halini ortaya koyan bir kavramdır.

3. Aşama: Şekillenebilen Çamur (حمأ مسنون)

"Andolsun biz insanı şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattık." Hani rabbın meleklere demişti ki: "Ben şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan bir insan yaratacağım" demişti. Dedi ki: "Ben, şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattığın bir insana asla secde etmem!"²⁶⁸ Kur'an'da, sadece Hicr suresindeki Hz. Âdem kıssasının anlatıldığı bölümdeki, bu üç âyette geçen "حمأ مسنون" kavramı, çamurun yoğrula yoğrula şekillenebilecek hale geldiği ve Hz. Âdem'in şekillendiği aşamadır. Buralarda hep "صلصال" kavramıyla beraber kullanılmıştır.

4. Aşama: Kuru Çamur (صلصال)

"O, insanı ateşte pişirilmiş toprak kaplar gibi kurutulmuş çamurdan yarattı."²⁶⁹ Kur'an'da Hicr suresindeki üç âyette "حمأ مسنون" kavramıyla beraber kullanımının haricinde bir kere de bu âyette geçmektedir. "صلصال" kuru çamur demektir. Bu aşama, Hz. Âdem'in şekillendirildikten sonra kurutulduğu aşamadır.

²⁶⁴ el-Enbiyâ' 21/30.

²⁶⁵ el-En'âm 6/2; el-A'râf 7/12; el-İsrâ' 17/61; el-Mu'minûn 23/12; eş-Şâffât 37/11; Şâd 38/71-76;

²⁶⁶ es-Secde 32/7.

²⁶⁷ eş-Şâffât 37/11.

²⁶⁸ el-Hicr 15/26-28-33.

²⁶⁹ er-Rahmân 55/14.

Kur'an da; وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ "Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz."²⁷⁰ buyrulurak insanın yaratıldığı çamura ait başka bir noktaya da dikkat çekilmiştir. Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili âyetlerin çamurla ilgili aşamaları aynı zamanda insanın yaratıldığı çamura ait farklı bir özelliği öne çıkarmaktadır.

5. Aşama: Ruh Üfürülmesi (روح)

Kur'an'da üç âyette Allah (c.c.) Hz. Âdem'e ruhundan üflemeden bahsetmektedir. Böylece toprak ve suyun birleşimi ile elde edilen çamur, farklı aşamalardan geçerek insan suretinde şekillendirilmiştir. Sonrasında şekillendirilmiş ve kurumuş çamura ruhun üflenmesiyle yaratılma tamamlanmış olur. "Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın."²⁷¹ Hz. Âdem'e, Allah'ın (c.c.) ruhundan üflemesi; onun insan sûreti ile sûretlendirilmesinden²⁷² ve bedeninin tesviye edilmesinden sonra gerçekleşmiştir.

"O yarattığı her şeyi güzel yapmış ve ilk başta insanı çamurdan yaratmıştır. Sonra onun neslini önemsenmeyen bir suyun özünden yaratıp sürdürmüştür. Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!"²⁷³ Bu âyetlerde belagat açısından müthiş bir incelik vardır. Bu âyetler, insanın yaratılışı ile ilgili aşamalardan bahsetmektedirler. Ruhun üflenmesi aşamasına kadar gaip zamiri ile insandan bahsedilirken, ruhun üflenmesinden sonra ise muhatap zamiri ile bahsedilmektedir. Ruh üflenmeden önce beşer olan bu varlık ruh üflendikten sonra insan olmuştur. Bu aşamadan sonra da Allah (cc.) tarafından muhatap olarak kabul edilmiştir.²⁷⁴

3.1.2. Hz. Âdem'in Eşinin Yaratılışı

"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan rabbinize itaatsizlikten sakının..."²⁷⁵ Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O'dur. Erkek eşiyle beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah'a şu sözlerle yakarırlar: "Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!"²⁷⁶ "O sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini de var etmiştir..."²⁷⁷ Kur'an-ı Kerim bu

²⁷⁰ el-Mu'minun 23/12.

²⁷¹ el-Hicr 15/29.

²⁷² el-A'raf 7/11.

²⁷³ es-Secde 32/7-9.

²⁷⁴ Çağatay, Yaratılış Serüveni, 89.

²⁷⁵ en-Nisâ 4/1.

²⁷⁶ el-A'raf 7/189.

²⁷⁷ ez-Zümer 39/6.

âyetlerde Allah'ın (c.c.) insanları tek bir nefisten yarattığını, ondan da eşini yarattığını bildiriyor. Hz. Âdem'in yaratılışı ile ilgili süreçleri yukarıda ortaya koymuştuk. Bu âyetlere göre o'nun eşi tek bir nefisten, nefs-i vahide'den yaratılmıştır. O halde nefs-i vahide nedir? Bu konuda farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden birine göre nefs-i vahide Âdem (a.s.)'dir. Son dönemdeki birkaç kişi dışında, tefsir ulemasının çok büyük çoğunluğu nefs-i vahideyi Hz. Âdem olarak kabul etmişlerdir.²⁷⁸ Razi tefsirinde; *Süddi, İbn-i Abbas, İbn-i Mes'ud ve bazı sahabeden şunu rivayet etmiştir: Cenâb-ı Allah, iblisi cennetten çıkarıp, Hz. Âdem (a.s.)'i cennete yerleştirdi, Hz. Âdem (a.s.) orada tek başına kaldı. Onunla beraber yalnızlığını giderecek kimse yoktu. Bu sebeple Cenâb-ı Allah, ona bir uyku verdi, sonra sol tarafının kaburga kemiklerinden birini alıp yerine et koydu ve o kaburgadan Havva validemizi yarattı. Hz. Âdem (a.s.) uykudan uyanınca başucunda oturan bir kadın buldu ve ona "Sen kimsin?" diye sordu. O, "Bir kadın" cevaben verdi. Hz. Âdem, "Niçin yaratıldın?" dedi. O, "Sen bana ısınasın diye yaratıldım" dedi. Melekler: "Onun ismi ne?" diye sordular. "ismi Havva" dediler. "Niçin Havva diye isimlendirildi" dediler. (Birisi) "Çünkü o canlı bir şeyden yaratıldı? dedi." rivayetleri aktararak bu görüşte olduğunu ortaya koymaktadır. Bu konuda birçok müfessir Razi ile aynı görüşü paylaşmaktadır.²⁷⁹*

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ
يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ
"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen rabbinize itaatsizlikten sakının..."²⁸⁰ Bu âyette insanlığın yaratılışının; nefs-i vahidenin yaratılması, ondan da eşinin yaratılması ve o ikisinden de diğer insanların yaratılması şeklinde bir üç aşamalı bir süreçten geçerek olduğu bildirilmiştir. Âyette geçen; "nefs-i vahide, zevce ve o ikisi" kelimeleri önemlidir. Burada geçen zevce kelimesiyle Hz. Havva'nın, o ikisi kelimesiyle Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın kastedildiğinde ihtilaf yoktur. İnsanlığın o ikisinden çoğalmasından biz Hz. Âdem ile Hz. Havva arasında bir nikâhın meydana geldiğini anlayabiliriz. Bu nikâhın taraflarından biri zevcedir. Nikâhın diğer

²⁷⁸ Avnullah Enes Ateş, "Tefsirde Yozlaşmaya Bir Örnek Olarak İnsanın Yaratılışı Meselesine Getirilen Sübjektif Yorumlar", *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu*, (2016), 380.

²⁷⁹ Fehreddin Razi, *Tefsiri Kebir - Mefâtihi'l-Gayb*, çev. Lütfullah Cebeci vd. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), 2/388; Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 2/614; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 2005), 1/584; Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tefsiri Taberi*, çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), 1/185-186; Muhammed Ali es-Sâbûni, *Safvetü't-Tefâsir*, çev. Sadrettin Gümüş - Nedim Yılmaz (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 1/483.

²⁸⁰ en-Nisâ' 4/1.

tarafı olarak geriye nefs-i vahide kalır. Bu durumda eş Hz. Havva olduğuna göre, nefs-i vahide de Hz. Âdem olmaktadır.²⁸¹

Daha çok son dönemde karşımıza çıkan görüş ise; nefs-i vahide'nin Âdem (a.s.) olmadığı yönündedir.²⁸² Bu görüşte olanlara göre nefs-i vahide; bütün insanlarda bulunan nefis, ilk can ya da özdür. Bu görüşte olanlar insanların tek bir erkek ve kadından yaratıldığını ifade eden Hucurat suresinin 13. âyetindeki “zeker” ve “ünsa” kelimelerini de erkek ve dişi hücre olarak tevil etme durumunda kalmışlardır. Bu düşüncenin arka planında iki gaye olduğu anlaşılmaktadır.²⁸³ Birincisi; Hz. Âdem'i kendinden yaratılmış biriyle evlenmek gibi bir durumdan kurmaktır. İkincisi ise; Hz. Havva'nın itibarını kurtarıp, hak ettiği değeri vermektir! Açıkçası nefs-i vahide, Hz. Âdem olduğunda ve Hz. Havva da ondan yaratıldığında, bu durumun Hz. Havva'yı ikinci dereceye düşürdüğü düşüncesi²⁸⁴ Kur'an'a göre asla kabul edilemez. *“Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.”*²⁸⁵ *“Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”*²⁸⁶ Bu âyetlerde Rabbimiz, erkek olsun kadın olsun inanmış ve sâlih amel işleyenlere ecirlerini vereceğini ve üstünlüğün takvada olduğunu bildiriyor. Şeytan yaratıldığı maddeye atfen üstün olduğunu iddia etmişti. Yaratıldığı şeyden dolayı kendini ya da başkasını üstün gören ya da aşağılamaya kalkan kimse de şeytanla aynı şeyi yapmış olur. Âdem olsun, Havva olsun, her kim olursa olsun; hiç kimse yaratıldığı şeyden, yaratıldığı yerden, dünyaya geldiği ana-babadan dolayı üstün olamaz. İnsanı üstün kılan da zelil eden de, iradî olarak yaptıkları ya da yapmadıklarıdır. Dolayısıyla Hz. Havva'nın, Âdem'den (a.s.) yaratılması, onu değersizleştirmez.

3.1.3. Âdemoğlunun Yaratılması

Âdemoğlunun yaratılması ya da üremesi, eşeyli üreme ile olmaktadır. Bir erkek üreme hücresi ile bir dişi üreme hücresinin anne rahminde birleşimi ile meydana gelmektedir. *“Ey*

²⁸¹ Lokman Bedir, Refik Kasım, “Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem İle Hz. Havva'nın İlk İki İnsan Olarak Yaratılması Ve Nesillerinin Devamı”, II. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayinevi, 2018), 383.

²⁸² Mustafa İslamoğlu, *Kur'an ve Tabiat Ayetleri Işığında Yaratılış ve Evrim* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015), 243-246; Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 72; Karaman vd., *Kur'an yolu*, 2/11.

²⁸³ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 81.

²⁸⁴ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 83.

²⁸⁵ en-Nahl 16/97.

²⁸⁶ el-Hucurât 49/13.

*insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık.*²⁸⁷ âyeti bunu ortaya koymaktadır. “...Sizi topraktan yarattığı zamanki halinizi de, annelerinizin karınlarında cenin olarak bulunuşunuzu da en iyi bilen O’dur...”²⁸⁸ “...Sizi annelerinizin karında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirerek yaratmaktadır...”²⁸⁹ İnsanoğlunun yaratılması âyetlerin ortaya koyduğu gerçeklikteki gibi anne karında ve çeşitli aşamalardan geçerek meydana gelir. “Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfeye haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir.”²⁹⁰ Bu âyetler ise insanoğlunun yaratılmasındaki aşamaları bildirmektedir.

1. aşama: Nutfe (نطفة)

Nutfe, Kur’an’da on iki yerde geçmektedir.²⁹¹ Buralarda hakir su, atılan su ve meni anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.²⁹² Üç çeşit nutfe vardır:

1. Erkek Nutfe: Bunlar menide ve erkeklik bezinin salgısında bulunan (sperm) hücrelerdir.

2. Dişi Nutfe: Bu da yumurtalıkların ayda bir salgıladığı yumurtadır.

3. Karışık Nutfe: (Nutfetu’n-Emşac) döllenmiş yumurtadır.²⁹³

Kur’an, nutfeyi meninin bir kısmı olarak belirterek²⁹⁴ mu‘ciz bir kitap olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.²⁹⁵ Bunun yanın da Kur’an, erkeğin de dişinin de nutfeden yaratıldığını bildirmiştir.²⁹⁶ Erkek nutfenin oluştuğu husye ile dişi nutfenin oluştuğu yumurtalık, sulb ile teraib arasında oluşur ve dışarı çıkar. Kur’an’ın verdiği bilgiler ile ilmi gerçekler bire bir örtüşmektedir.²⁹⁷

2. Aşama: Alaka (علقة)

²⁸⁷ el-Hucurât 49/13.

²⁸⁸ en-Necm 53/32.

²⁸⁹ ez-Zumer 39/6.

²⁹⁰ el-Mu’minün 23/12-14.

²⁹¹ en-Nahl 16/4; el-Kehf 18/37; el-Hacc 22/5; el-Mu’minün 23/13-14; Fâtır 35/11; Yâsîn 36/77; el-Mu’min 40/67; en-Necm 53/46; el-Kıyâme 75/37; el-İnsân 76/2; ‘Abese 80/19.

²⁹² Dr. M. Ali el-Bar, *Kur’an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, çev. Abdülvehhab Öztürk (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 37.

²⁹³ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 37.

²⁹⁴ el-Kıyâme 75/37.

²⁹⁵ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 38.

²⁹⁶ en-Necm 53/45-46.

²⁹⁷ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 43.

İnsanoğlunun yaratılmasında karışık nutfe oluşumundan sonraki aşama, alaka aşamasıdır. Karışık nutfenin rahime asılması ile başlar.²⁹⁸ Döllenen yumurta, hemen bölünmeye başlar. Kırk saat sonra dörde, seksen saat sonra otuz ikiye bölünür, beş gün geçmeden dut meyvesi kadar olur.²⁹⁹ Yaratmanın başlangıcı da bu aşamada olur.³⁰⁰

3. Aşama: mudğah (مضغة)

*"Ey insanlar! Öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra alakadan, sonra belli belirsiz et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim ve biz dilediğimizin rahimlerde belirli bir vakte kadar kalmasını sağlarız, sonra sizi bebek olarak çıkarırız..."*³⁰¹

*"Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yaratıyoruz; Sonra onu sağlam bir korunakta nutfe haline getiriyoruz. Ardından nutfeyi (dölllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir."*³⁰²

Kur'an-ı Kerim'de insanoğlunun topraktan itibaren yaratılışını anlatan bu iki âyette mudğa sözcüğü geçer. Mudğa, bir çiğnemlik et diye tarif edilir.³⁰³ Mudğa safhası yedinci hafta ile başlar. Bu durumda onun boyu bir parmak boğumu kadardır. En büyük hali olan yedi santimetreye, kırk gün gibi kısa bir süre de ulaşır. Bu evrede dokular ve organlar da çok hızlı gelişir.³⁰⁴

4. Aşama: I'zam (عظام)

*"Kemiklere bak, onları nasıl düzeltiyor ve üzerini etle kaplıyoruz" buyurdu. Artık o adam için durum açıkça ortaya çıkınca, "Biliyorum ki Allah kesinlikle her şeye kadirdir" dedi."*³⁰⁵

"Nutfenin üzerinden kırk iki gece geçti mi, Allah ona bir melek gönderir. Melek ona şekil verir; kulağını, gözünü, cildini, etini ve kemiklerini yaratır. Sonra: 'Ya Rabbi, erkek mi olacak, dişi mi?' diye sorar. Rabbin dilediğine hükmeder, melek de yazar. Sonra: 'Ya Rabbi eceli?' der. Rabbin dilediğini söyler. Melek yine yazar. Sonra: 'Rızkı?' der. Rabbin dilediğine hükmeder."

²⁹⁸ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 83.

²⁹⁹ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 85.

³⁰⁰ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 94.

³⁰¹ el-Hacc 22/5.

³⁰² el-Mu'minün 23/12-14.

³⁰³ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 105.

³⁰⁴ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 106.

³⁰⁵ el-Bakara 2/259.

Melek yine yazar. Sonra melek, yazılan sayfa elinde olduğu halde çıkar. Emrolunduğunun üzerine hiçbir ekleme yapmaz ve ondan hiçbir şey eksiltmez."³⁰⁶

“Organların gelişmesi ceninde pek erken bir evrede başlar. Önce planı çizilir; sonra azalar yavaş yavaş inşa edilir. Notochord denilen iskelet mihveri de alaka döneminde görülmeye başlar. Bu omurgadan önce görüldüğünden omurga öncesi organı olarak da bilinir ve üç merhale geçirir:

1. Kıkırdak doku ortasında ip şeklinde görünüşü.

2. Tesbih şeklini alışı.

3. Körelme ve gözden kaybolma devresi...

Birinci merhale doku merhalesi (kemik öncesi doku) olarak bilinir. Rahim hayatının beşinci ya da altıncı haftalarında görülür. Bunu kıkırdak merhalesi takip eder. Bu da kendini altıncı hafta sonlarında gösterir. Daha sonra rahim devresinin yedinci haftasında (mudga başlangıcı) kıkırdak omuzlarda kemikleşme merkezleri görülür. Sekizinci haftada ise omur yaylarında kemikleşme noktaları meydana çıkar ve kaburgalar ilk defa o zaman görülmeye başlar. Sonra da kemiklerin etrafında kaslar oluşur. Âyet-i Kerime'nin dediği gibi, üzerine et giydirilir."³⁰⁷

5. Aşama: lahm (لحم)

*...“daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz”...*³⁰⁸ İnsanoğlunun biyolojik yaratılışında anne karnındaki kemiklerin oluşumundan sonraki aşama kemiklerin/iskeletin etle kaplanmasıdır. Kemik hücreleri ile et hücreleri ayrıdır. Kemik hücreleri yaratıldıktan ve iskelet tamamlandıktan sonra et hücreleri yaratılır.³⁰⁹

6. Aşama: Başka bir yaratılmış(خلق اخر)

*“...Nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz...”*³¹⁰ Kur'an'ın bildirdiğine göre insanın embriyolojik yaratılışının son aşaması; onun, bambaşka bir yaratılan haline gelmesidir. Bu aşamada insanoğlu organik yaratılışın ilk aşamalarından itibaren devam eden şekillendirme ve düzenleme işlemlerinin kemâle ulaştığı ve ruhun üflendiği aşamadır. İnsan yaratılışında kendisine verilen bazı özelliklerden dolayı diğer yaratılmışlardan farklıdır. Kendisine bir ruh üflenir ki bunun ne olduğunu, nasıl olduğunu kimse bilememektedir. “Sana

³⁰⁶ Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi, 261/875, *Sahih-i Müslim*, “Kader” 1.

³⁰⁷ Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 117-118.

³⁰⁸ el-Mu'minün 23/14.

³⁰⁹ Sallabi, Ali Muhammed, *Yaratılışın Başlangıcı*, 1/482.

³¹⁰ el-Mu'minün 23/14.

*ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir."*³¹¹ Bu bilinmezliğe rağmen, ruh olmadığında ortada sadece ceset kalacağını, insanoğlu her gün müşahade etmektedir. Yani ruh, insan için canlılığın kaynağıdır.

Kur'an-ı Kerim'in insanoğlunun biyolojik yaratılışı ile ilgili verdiği bilgiler embriyoloji ilminin yapmış olduğu çalışmalarla örtüşmektedir.³¹² Embriyoloji ilmi tespit etmeden yüzyıllar önce, bu hakikatleri bildiren bir kitap ile ilgili olarak insanın yapabileceği tek şey teslim olmaktır. Buna rağmen farklı ideolojilerin esareti altında akıl tutulması yaşayanlara da bu tür farklı ilmi disiplinler cevap vermektedir. İhlâslı bir niyet ile hakkı arama mücadelesi verenlerin hakka ulaşması için bunlar ne büyük delillerdir.

3.2. Âdem'den Önce Başka Âdemler Vardı İddiası

İnsanoğlu için başlangıca dair birçok husus merak konusu olmuştur. Bunlardan biri de "Hz. Âdem'den önce yaratılan başka insanlar olmuş mudur?" sorusudur. İnsanlık için gayb olan bu dönem için bilgiler ancak ilahi kitaplar aracılığıyla ulaşılabilir olmuştur. Bu yüzden başlangıçla ilgili ilk bilgiler, Kitabı mukaddes yoluyla insanlara ulaşmıştır. Burada insanlığın tek bir çiftten türediği bilgisi vardır. Aynı zamanda da bir tarihçi olan Sevilla başpiskoposu Isidore'un (ö.636); Nuh tufanı sonrası insanlığın yeniden başladığı ve Nuh as.'ın üç oğlundan türediği yönünde görüşleri vardır. Bu görüşler Isaac La Peyrère tarafından 1655'te eleştirilmiş ve Âdem'den önce başka insanların yaratıldığı görüşü savunulmuştur. Poligenizm (çok genlilik, farklı kökenlilik) denilen bu görüş Yahudi dünyasında daha önce de dile getirilmiş ama çok rağbet görmemiştir. Fakat La Peyrère tarafından dile getirildiğinde kilisenin çok tepkisini çekmiştir. İşin ilginç yanı La Peyrère' in arkadaşı olan Richard Simon (1638-1712) kendisine, Poligenizmin; Yahudi kabala ideolojisinin bir kurmacası olduğunu söylemiştir.³¹³

Allah (cc)'ın Meleklerle, Hz. Âdem'i yaratacağını haber vermesi üzerine Melekler; "*Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi? Yaratacaksın*"³¹⁴ diye cevap vermişlerdir. Bu cevap; meleklerin, "yaratılacak varlığın fesat çıkarıp kan dökeceğini nereden bildikleri" sorusunu akıllara getirmiştir. Bu durum, "Hz. Âdem'den önce yeryüzünde fesat çıkaran ve kan döken başka insanlar olmalı" kanaatini oluşturmuştur. İslam dünyasında bu düşünceyi ilk dile getirenin Cafer-i Sadık olduğu zikredilir. Her ne kadar bu düşünce Cafer-i

³¹¹ el-İsrâ' 17/85.

³¹² Dr. M. Ali el-Bar, *İnsanın Yaratılışı*, 43.

³¹³ Ramazan Adıbelli, "Âdem'den Önce Adamlar Var Mıydı? Kitab-ı Mukaddes Eleştirisi Bağlamında Isaac La Peyrère'in Ön-Âdemiler Hipotezi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33/47 (31 Aralık 2019), 38-44.

³¹⁴ el-Bakara 2/30.

Sadık'a nispet edilse de, bu kesinleştirilememiştir. Buna benzer bir düşünce de Muhiddin ibn Arabi'den rivayet edilmektedir. Fakat bunun da kabul edilebilir tarafı yoktur.³¹⁵ Meleklerin İnsanoğlunun kan dökceğini ve yeryüzünde fesat çıkaracağını nereden bildiği hususuna baktığımızda; Taberi'nin bu konuda Abdullah bin Abbas'tan naklettiği görüşe göre; yeryüzünde Hz. Âdem'den önce yeryüzünde halife olarak cinler vardı. Onlar yeryüzünde fesat çıkarıp kan dökünce onların yerine insanoğlu halife kılındı. Hasan Basri'den naklettiği rivayete göre; Hz. Âdem'in nesli birbirinin yerine geçtiği için, birbirinin halifesi olmaktadır. Abdullah bin Abbas ve Abdullah bin Mesut'tan gelen diğer bir rivayete göre; Hz. Âdem'i kulları arasında hüküm vermek için halife kılmıştır. Melekler, Allah'tan (c.c.) Hz. Âdem'in karakterini ve onun yeryüzünde kan dökceğini ve fesat çıkaracağını öğrenmişlerdir.³¹⁶ Bu bilgiye istinaden bunun hikmetini öğrenmek için bu soruyu sormuşlardır. Bunu Levh-i Mahfuz'dan öğrenmiş olabilirler. Günahtan korunmuş olma vasfının sadece meleklerle ait olmasından ve yaratılacak bu yeni varlığın melek olmayacağını da anlamalarından dolayı böyle bir kanaate ulaşmış olabilirler.³¹⁷ Tabbara da; Hz. Âdem'den önce yeryüzünde insan yaratılmış olduğunu iddia ederken, bu iddiasını ispatlayacak herhangi bir delil ya da bir isnat belirtmemiştir.³¹⁸ Halifelik yapacak bu varlığın görevini ifa edebilmesi için şehvet, gazap; akıl³¹⁹ ve irade gibi vasıflara sahip olmalıdır. Bu vasıflara sahip birçok insan bir arada olduğunda isteklerinde, hükümlerde ve kararlarda farklılıkların olacağı aşîkârdır. Bu farklılıklar da çatışmaların sebebidir. Bu durumu fark eden melekler halifelik görevinin zikredilmesinden dolayı bu soruyu sormuş olabilirler..

Mustafa İslamoğlu, Yasin süresi 81. âyet ve Bakara suresi 30. âyetten yola çıkarak, (kesin bir hüküm bildiren cümle kurmak istememesinden olsa gerek) Âdem'den önce başka Âdemler olduğunu îma eden cümleler kurduktan sonra konuyu şöyle bitirir: *"Yeryüzü yaklaşık 4,6 milyar yaşındadır. Bu zaman, insansı homo türleri de dâhil insanın 3-5 milyon yıllık geçmişi düşünüldüğünde, gerçekten çok uzun bir zamandır. Hele âdemoğlunun yaptığı tarihin bunun çok az bir kısmına tekabül ettiği düşünüldüğünde, durum hepten dramatik bir hal almaktadır. Bu durumda şu sorunun cevabını aramak gerekecektir: Mikrobiyolojik düzeyi de dikkate*

³¹⁵ Mustafa Erdem, *Hz. Âdem (İlk İnsan)* (Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 130-132.

³¹⁶ et-Taberi, *Tefsiri Taberi*, 1/165; Celal Yıldırım, *ilmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (İzmir: Anadolu Yayınları, 1991), 1/153.

³¹⁷ Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemaşşeri, *Keşşâf Tefsiri*, ed. Murat Sülün, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016), 1/344.

³¹⁸ Afif Abdülfettah Tabbâra, *Kur'an da Peygamberler ve Peygamberimiz*, çev. Ali Rıza Temel - Yahya Alkın (İstanbul: Gonca Yayınevi, 1982), 34.

³¹⁹ Yıldırım, *Asrın Kur'an Tefsiri*, 1/152.

alırsak, yeryüzünde 3,8 milyar yıldan beri hayat vardır. Bu yeryüzündeki hayatın ömrü açısından, gerçekten çok çok uzun bir süredir. Daha önce de değindiğimiz gibi, belli sürelerle yeryüzünde hayata büyük darbe vuran kıyametler yaşanmıştır. Yine dünyada her bir milyon yılda bir canlı hayatı büyük oranda yok edecek çapta bir gök taşı felaketi, her 100 yılda bir de süper volkan patlaması yaşandığına dair bulgular tespit edilmiştir. Fakat bu veriler, yeryüzünde hayatın sıfırlandığına delalet etmez. Olsa olsa büyük darbeler aldığına delalet eder. Bu yüzden, “Birden fazla âdem yaratılmış mıdır?” sorusu da gereksiz bir spekülasyon olup çıkar.”³²⁰ Bu konu gerçekten gereksiz bir spekülasyondan ibarettir.

3.3. Hz. Âdem: Topraktan Yaratılan İlk ve Tek İnsan

İslam dünyasında genel inanış, insanoğlunun Hz. Âdem ve eşinden çoğaldığı yönündedir. Bu durum akla Hz. Âdem’in çocukları arasında kardeş evliliğini getirmektedir. İslam dünyasındaki bu genel inanışa, bu yönde gelen eleştirilerin savuşturulması adına, ilk yaratılış da sadece Hz. Âdem değil de birden fazla insan yaratıldığı görüşü ortaya atılmıştır.³²¹ Bu konuyu içerik olarak tahlil etmeden önce usul ve metodoloji açısından ele almak faydalı görülmektedir. Tarih boyunca, düşmanları tarafından, İslam hep eleştirilmiştir. Hatta öyle ki Kur’an’ın ilk muhatapları da, bu yeni dine yönelik birçok eleştiri getirmişlerdir. Kur’an’da bunların eleştirilerini cevaplamıştır. “(İnkârcılar), “Biz ilk halimize mi döndürüleceğiz? Çürümüş kemikler olmuş iken mi?” diyorlar. Ve ekliyorlar: “O zaman bu, (bizim için) ziyanlı bir dönüş olur!” Oysa bu dönüş sadece bir seslenmeye bakar. Bir de bakarsın kendilerini mahşerde bulmuşlar!”³²² “Kendilerine kurtuluş rehberi (vahiy) geldiğinde insanların inanmalarını, ancak “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” şeklindeki itirazları engellemiştir. De ki: “Yeryüzünde yerleşip dolaşan melekler bulunsaydı elbette onlara da peygamber olarak gökten bir melek gönderirdik.”³²³ Bu âyetlere baktığımızda öncelikle eleştirenlerin inanmak niyetiyle değil de inkârlarını meşrulaştırmak için eleştirdiklerini görmekteyiz. Bu duruma bugünde büyük ölçüde şahit olmaktayız. Yukarıda örnek olarak zikrettiğimiz âyetler üzerinden gidersek; Kur’an önceki vahiylerle bildirdiği yeniden dirilme ve insan peygamber fikrini değil, bu fikri eleştirenleri, niyetleri üzerinden eleştirir. Eleştirilen fikirleri ise sağlamlaştırmıştır. Bu konuda ki eleştirileri cevaplarken şöyle bir usul ve mantık hatasına düşülmektedir: Baştan yapılan eleştirilerin doğruluğu ya da haklılığı kabul

³²⁰ İslamoğlu, *Yaratılış ve evrim*, 247-256.

³²¹ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 81.; İslamoğlu, *Yaratılış ve evrim*, 256-258.; İbrahim Sarıms, *Kur’an’a Göre İnsanın Yaratılması ve Çoğalması* (Düşün Yayıncılık, 2016), 251-259.

³²² en-Nâzi‘ât 79/10-14.

³²³ el-İsrâ’ 17/94-95.

edilmişçesine, İslam dünyasında var olan genel inanış; bu eleştirileri yapan ateist ve gayr-i müslimler gibi eleştiriye tabi tutulmaktadır. Bu da savunma adı altında yapılmaktadır. Fakat bilinmelidir ki; bu eleştirileri yapanlar sadece surda bir gedik açmayı hedeflemektedirler. Bu tavır ise o gediği kendi ellerimizle açmaktan başka bir işe de yaramaz. İlk önce, İslam'ı yargılamak isteyenlerin, yargıçlığını sorgulamak lazımdır.

İnsan, bilgi bakımından sınırları olan bir varlıktır. Her insan bunu bilmeli ve farkına varmalıdır. Bazı konular vardır ki bunların bilgisi ancak Allah'ın (c.c.) bilgisindedir. *"Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: "Ruhun ne olduğunu ancak rabbim bilir, size ise pek az bilgi verilmiştir."*³²⁴ *De ki: "Allah'tan başka göklerde olsun yerde olsun hiç kimse gaybı bilemez." Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."*³²⁵ İnsana bu durumlar da ne yapması gerektiği yine vahiyle öğretilmiştir: *"Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin" cevabını verdiler."*³²⁶ İnsan için haddini bilmek önemlidir. Birçok konuda çekingen kalanların, bu konular söz konusu olduğunda gösterdikleri cüretin nereden kaynaklandığı anlaşılamamaktadır.

Konunun içeriğine gelince; Hz. Âdem'in ve eşinin yaratılması ve çocuklarının hayatı, insanlık için müstesna bir durumdur. Müstesna durumların istisna kuralları olur. Yeni bir canlı türü yaratılmış ve onun ilk örneğinin yaratılması ile neslinin yaratılması farklı olacak şekilde takdir edilmiştir. Aynen Hz. Âdem'in yaratılmasının özel bir yaratılış olduğu gibi, Hz. Âdem'in çocuklarının evliliği de insanlık için özel bir durumdur. Bu yüzden, bugün yanlış olan bazı durumlar o gün için yanlış olmayabilir. Nitekim normal zamanda haram olan domuz eti, müstesna zamanlarda istisna olarak caiz olur.³²⁷ Bunun örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bugünün dünyasından, bugünün koşullarıyla, Hz. Âdem ve çocuklarının hayatına dair söylenen sözler insanı hataya sürükler. Geçmişe ait bir olayı değerlendirmek söz konusu olduğunda; o günün koşulları ve o günün konjonktürü gibi bütün etmenler göz önünde bulundurularak değerlendirme yapmak gerekir.

İnsanlığın başlangıcına ait zamanların bilgisi insanlara ya vahiy yoluyla ya da peygamberlerin bildirmesiyle ulaşabilir. Başka türlü insan bu bilgilere sahip olamaz. Bahsi geçen âyetlerin yanında Peygamberimiz (s.a.v.) bize, bütün insanların Hz. Âdem'den geldiğini bildirmektedir.³²⁸ Âyetler de Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığını bildiriyor. Hal böyleyken

³²⁴ el-İsrâ' 17/85.

³²⁵ en-Neml 27/65.

³²⁶ el-Bakara 2/32.

³²⁷ el-Bakara 2/173.

³²⁸ Ebu Davud, Süleyman b Eş'as es-Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud*, "edeb" 110-111.

Âdemler yaratıldı denilmesi, bir amaca ulaşmak amacıyla ortaya atılmış ön kabulün neticesidir.³²⁹

Yaratılışın başlangıcında birden fazla insan yaratıldığını iddia edenlerin delillerinin başında A'râf suresinin 7/11. âyetidir. Bu âyetteki “خَلَقْنَاكُمْ” sizi yarattık” ifadesinde siz anlamına gelen “küm” zamirinin çoğul olmasından dolayı birden fazla insan yaratıldığı iddia edilmektedir³³⁰. İddia gramer üzerinden olduğu için cevap da gramer üzerinden olmalı. Aynı âyette yarattık fiiline bitişen ve biz anlamına gelen “nê” zamiri de çoğuldur. O halde yaratıcıda mı birden fazladır! Kesinlikle yaratıcı tektir. Bu durumda; çoğul ifade eden zamirlerin tekil özneler için de kullanıldığı ortadadır. O zaman “küm” zamiri birden fazla Âdem yaratıldığı iddiasına delil olmaz. Burada kullanılan “biz” zamiri yaratıcının izzetine binaen kullanılır. “küm” zamiri de; Allah (c.c.) tarafından insana değer verildiğinden kullanılmış olabilir. Yahut da “siz” ifadesiyle “atanız” kelimesi kastedilmiş olabilir. Tıpkı; “sizi gemide taşıdık”³³¹ ifade edildiği gibi. Zira gemide taşınan insanlar Nuh'un (a.s.) kavmi olduğu halde hitap Hz. Peygamberin ümmetine yöneliktir. Bu da şu anlama gelebilir; “Ey insanlar Nuh'u ve ona inananları gemide taşımasaydık bugün siz de olmayacaktınız.”

Bir diğer âyet Fâtır suresinin 35/11. âyetidir: “Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra da sizi birbirinize eş kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalır ne doğurur. Bir canlının ömrünün uzun olması da kısa tutulması da mutlaka yazgıya uygun olarak gerçekleşir. Kuşkusuz bunlar Allah için kolaydır.” Bu âyetteki “ازواجاً” “sizi çiftler kıldık” ifadesindeki çiftler anlamına gelen “ezvac” kelimesinin çoğul olmasının da birçok insan yaratıldığı ve bunların çiftler kılındığını ifade ettiği iddiasıyla, aynı iddiaya delil getirilmektedir.³³² İlk olarak âyetin metnine dikkatlice bakılacak olursa, âyette topraktan yaratılmadan sonra eşler kıldığından değil, nutfeden yaratıldıktan sonra eşler kılınmaktan bahsedilmektedir. Dolayısıyla bu durumda elementer yaratılıştan sonra bir eş kılmadan değil biyolojik yaratılmadan sonra eş kılınmaktan bahsedilmektedir. Âdemoğlunun eşler kılınması da gayet doğal ve eşyanın tabiatına da uygundur. İkinci husus da; “çiftler” ifadesinin çoğul olması birden fazla Âdem yaratıldığının delili olursa, “Hani rabbın meleklere, "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti.”³³³ “Hani rabbın meleklere demişti ki: "Ben şekillenebilir özlü

³²⁹ Lokman Bedir, “Kur'an Âyetlerinin Yorumlanmasında Ön Kabullerin ve Hedeflerin Etkisi”, *İslam ve Yorum II: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar II* (2018), 317.

³³⁰ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 75.

³³¹ Hâkk 69/11.

³³² Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 74-75.

³³³ el-Bakara 2/30.

balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan bir insan yaratacağım" demişti.³³⁴ âyetlerinde tekil olarak kullanılan “ insan ve halife” kelimeleri de bir tek Âdem yaratıldığını gösterir. “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O’na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.”³³⁵ Bu âyette bir erkek anlamına gelen “zeker” kelimesi ile bir kadın anlamına gelen “ünse” kelimesi müfrettir. Âyetin bu kadar açık ve net ortaya koyduğu bir hususta farklı görüşler ortaya atmak için en az o kadar güçlü delillere olması gerekir.

Bir diğer ayette Âl-i İmrân 3/33. âyetidir. إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ “Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem’i, Nûh’u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah hakkıyla işitmekte ve bilmektedir.” Bu âyetteki “istafe” fiilinin “seçmek” anlamından dolayı, seçimin tercih edilebilecek başka seçenekler arasından olacağı savıyla, söz konusu iddiaya delil olarak öne sürülür.³³⁶ Tefsirlere baktığımızda kelimenin üstün kılmak anlamının tercih edildiği görülecektir.³³⁷ Seçti anlamını kullanan Zemahşeri ve Maturidi gibi müfessirlerin hiçbirisi de bu âyetten Âdemler yaratıldı sonucuna varmamıştır.³³⁸

Zümer suresinin 39/6. âyeti de birden fazla insan yaratıldığını dair iddiaya delil olarak sunulmaktadır. خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَانزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقْكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ “O sizi bir tek nefisten yaratmış, sonra ondan eşini de var etmiştir; hayvanlardan da sizin için sekiz eş lutfetti. Sizi annelerinizin karnında üç karanlık içinde türlü yaratılış safhalarından geçirerek yaratmaktadır. İşte bu yaratıcı, rabbiniz Allah’tır. Hükümler O’nundur; O’dan başka tanrı yoktur. Buna rağmen nasıl olup da hakikatten uzaklaşabiliyorsunuz?” Bu âyette “hayvanlardan da sizin için sekiz eş lutfetti” anlamını içeren cümledeki, hayvan anlamındaki “en’âm” kelimesine “hayat sahipleri” anlamını vererek sekiz çift insan veya ırk yaratıldığı ifade edilmektedir.³³⁹ Fakat burada ifade edilen sekiz çifti anlamak için Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri yöntemine başvurduğumuzda En’âm suresinin 143. ve 144. âyetlerinde bunların açıklandığını görmekteyiz. Tefsir uleması tarafından, icmâ denilebilecek çoğunlukta böyle kabul edilmiştir. Burada cumhura aykırı bir

³³⁴ el-Hicr 15/28.

³³⁵ el-Hucurât 49/13.

³³⁶ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 75.

³³⁷ et-Taberi, *Tefsiri Taberi*, 2/245; Razi, *Mefâtihu’l-Gayb*, 6/265; Kesir, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azim*, 4/1229-1232; Yazır, *Hak dini Kur’an dili*, 2/421-422.

³³⁸ Zemahşeri, *Keşşâf Tefsiri*, 1/916; Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud Maturidi, *Te’vilâtü’l Kur’an*, ed. Yunus Şevki Yavuz, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 2/320.

³³⁹ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 75.

görüş ortaya atılmaktadır. Eğer cumhura aykırı bir görüş ortaya koyulacaksa; bu görüş doğru bir yöntemle ve sağlam delillerle ortaya konulmalıdır. Maalesef burada yöntemle ilgili, temel bir hata vardır. Âyetleri inceleyip âyetin verdiği mesajın ortaya konulması gerekirken; burada önce bir hükme varıp, sonrasında bu hükmü sağlamlaştırmak için, âyetler dayanak yapılmaya çalışılmaktadır. Diğer yandan da bu kelimeye bu anlamı verirken bir delil sunulmaya gerek görülmemiştir.

A'raf suresinin 16. âyetinde şeytan “insanları saptıracağım” derken çoğul konuşmaktadır. Şeytan gaybı bilemez, dolayısıyla Hz. Âdem'in çoğalacağını da bilemez. Bu durumda şeytanın “insanlar” demesi, “orada birçok insan bulunduğunu gösterir” diye iddia edilmektedir.³⁴⁰ Bu âyetlerin yer aldığı pasaja dikkatlice bakılırsa bu durumun kendi içinde çelişik olduğu görülür. Şeytan gaybı bilmediği için Âdem'in çoğalacağını bilemiyor ama insanların yeniden yaratılacağını biliyor. Çünkü aynı surenin 14. âyetinde mühlet isterken “yeniden diriltilecekleri güne kadar” mühlet istiyor. O zaman; Âdem'in çoğalacağı gaybsa, insanların yeniden dirilecekleri de gaybdır. İnsanların yeniden diriltileceklerini bildiğine göre Âdem'in çoğalacağını da bilebilir. Bu durumda şeytanın Âdem'in çoğalacağını bilmediği iddiası kendiliğinden çürür. Şeytanın bunları nereden bildiği veya nasıl bildiği bizim için gaybdır ama şeytanın bildiği aşikârdır.

Birden fazla Âdem yaratıldığı konusundaki araştırmaların sonucunda; bu iddianın bir ön kabul sonucu olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Bu ön kabulden sonra, bunu delillendirmek adına Kur'an'a parçacı bir bakışla yaklaşarak, bazı kelimelere genel kullanımın dışında anlamlar verildiğini müşahade edilmiştir. Bu konuda Kur'an'a bütüncül bir yaklaşımla ve Peygamberimizden gelen rivayetlerle birlikte konuyu incelediğimizde hiç şüphe bulunmayacak kadar net olarak Hz. Âdem elementer yaratılışla yaratılmış tek insandır ve bütün insanlığın babasıdır.

3.4. Âdem'e İsimlerin Öğretilmesi ve Sınanması

Allah (c.c.) Hz. Âdem'e bütün isimleri öğretmiştir. Hz. Âdem'e öğretilen isimler nelerdir ya da isimlerden maksat nedir? Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hz. Âdem'e öğretilen isimlerin; insanların konuştuğu diller,³⁴¹ varlıkların isimleri, fonksiyonları,³⁴² durumları, dini ve dünyevi faydalarıdır.³⁴³ Yaşama sanatı,³⁴⁴ Hz. Âdem'in zürriyetinin

³⁴⁰ Sarmış, *İnsanın Yaratılması ve Çoğalması*, 59-64.

³⁴¹ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 2/65.

³⁴² Sallabi, Ali Muhammed, *Yaratılışın Başlangıcı*, 1/298.

³⁴³ Zemahşeri, *Keşşâf Tefsiri*, 1/346.

³⁴⁴ Hüseyin K. Ece, *Hz. Âdem*, 152.

isimleri,³⁴⁵ ilimlerin, sanatların ve aletlerin; nitelik ve esaslarını idrak edebilmesi³⁴⁶ şeklinde yorumlanmıştır.

Hız. Âdem ilk insan olarak yaratıldıktan sonra, Allah (c.c) tarafından bilgi ile donatılmıştır. O zaten bilme için gerekli donanıma da sahip yaratılmıştır. İnsanın bilgiye ulaşmak için ihtiyaç duyduğu, görme, işitme, dokunma gibi duyuların yanında akıl, idrak, zekâ ve merak gibi araç ve kabiliyetler de verilmiştir.

Hız. Âdem'e isimler öğretildikten sonra meleklerle bir araya getirilir. Meleklerin Allah'a (c.c.) bir soruları olmuştu: *"Biz seni övgü ile tenzih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?"* Bu sorudan maksadın ne olduğunu anlamak için Kur'an'a yöneldiğimizde; *"İbrâhim "Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!" deyince, rabbi "Yoksa inanmıyor musun?" demişti. O "Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye" cevabını verdi."*³⁴⁷ âyeti bize ışık tutmaktadır. Meleklerin yapılarından dolayı isyan ya da itiraz etmeleri mümkün değildir. Bu soru ile onlar; Hız. Âdem'in halifelik ile görevlendirilmesini anlamlandıramamışlardır. Bu soruyu da konuyu anlamak için sormuşlardır. Meleklerin konuyu anlayabilmeleri için bir sınama yapılmıştır. Bu sınama da melekler cevapsız kalırken, Hız. Âdem sorunun cevabını vermiştir.

Kur'an'ın bildirdiğine göre, ilk insan bilgili, sorumluluk üstlenecek kadar donanımlı bir varlıktır. Bu durum Müslümanlar için bir tarih felsefesi de ortaya çıkarmaktadır. İlk insan, yaratıcısı tarafından, kendisi için gerekli olacak her türlü bilgi ile donatılmıştır. Bu bilgileri analiz ederek yeni bilgiler elde edebilecek imkân ve yetenekler de kendinde mevcut olarak yaratılmıştır. O yüzden, ilk insanın hiçbir şey bilmeyen cahil, ilkel bir insan olduğunu iddia eden tarih anlayışı Kur'an'a aykırı olduğundan inanlar tarafından reddedilmektedir.³⁴⁸

3.5. Secde Emri Ve Sonrasında Allah İle İblis Arasındaki Diyalog

Kur'an-ı Kerimdeki çeşitli âyetlerde,³⁴⁹ Allah'ın (c.c.), meleklerle Hız. Âdem'e secde etmelerini emrettiği zikredilir. Bu emir neticesinde melekler secde etmişlerdir. Fakat iblis secde etmemiştir. *"Hani biz meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik; İblis'ten başka hepsi secde ettiler. O cinlerdendi, rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onu*

³⁴⁵ Erdem, Hız. Âdem (İlk İnsan), 142.

³⁴⁶ Kadı Nasırüddin Ebu Said Abdullah B. Ömer B. Muhammed eş- Şirazi Beydavi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, çev. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011), 1/111.

³⁴⁷ el-Bakara 2/260.

³⁴⁸ Hüseyin K. Ece, Hız. Âdem, 152.

³⁴⁹ el-Bakara 2/34; el-A'râf 7/11; el-Hicr 15/29; el-İsrâ' 17/61; el-Kehf 18/50; Tâhâ 20/116; Şâd 38/72.

izleyenleri mi dost ediniyorsunuz? Oysa onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler adına bu ne kötü bir tercih!”³⁵⁰ Bu âyetten; iblisin meleklerden değil cinlerden olduğu açıkça ifade edilmiştir. “Secde emri meleklerle verilmiştir. O halde iblis bu emrin muhatabı değildir.” gibi bir düşünce olamaz. Çünkü secde emrine karşı gelmekle suçlandığında iblisin bile böyle bir itirazı olmamıştır.

Secde etmek; alçak gönüllülük, itaat etmek ve boyun eğmektir.³⁵¹ Hz. Âdem’e yapılan bu secde; onun şerefini yüceltmek, boyun eğmek, selamlamak, üstünlüğünü ortaya koymak için yapılmıştır.³⁵² Bu secde ibadet amacıyla yapılmış değildir.³⁵³ Zaten İblis’in huzurdan kovulmasının sebebi de Hz. Âdem’e itaatsizlik değil bilakis Allah’a (c.c) itaatsizliktir.

İblisin secde emrine uymamasından sonra takındığı tavır titiz bir incelemeyle ele alınmalı ve iyi anlaşılmalıdır. Bu secde olayı kıssanın anlatıldığı pasajların hepsinde yer alan bir husustur. Bu da konunun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu secde olayı, insanlık tarihinin en önemli anlarından biridir. İnsan olarak sadece Hz. Âdem’in şahit olduğu bu olay, sonuçları bakımından bütün insanlığın yaşantısına tesir etmektedir. İblis bu hadiseden sonra; secde etmemesinin sebebi olarak; kendisinin ateşten yaratıldığını, Hz. Âdem’in ise topraktan yaratıldığını dile getirerek, kendisinin Hz. Âdem’den daha üstün olmasını göstermiştir. Bunun üzerine de Allah (cc) tarafından huzurdan kovulmuştur. Sonrasında ise hiç de pişmanlık duymadan büyüklenmeye devam etmiştir. İnsanların dirileceği güne kadar mühlet istemiş ve insanoğlunun -ihlaslı olanlar müstesna- hepsini saptıracağını söylemiştir. Bunu yaparken onlara; önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokularak günahları süsleyeceğini söylemiştir. Bu Hz. Âdem’e ve onun zürriyetine karşı açıkça bir savaş ilanıdır.

İblisin secde emrine itaat etmemesinden sonra Allah (c.c.) ile İblis arasında dikkat çekici bir diyalog geçmektedir. Allah (c.c.) itaatsizliğin hesabını sorarken, İblis dik kafalı bir şekilde cevaplar vermektedir. Buna rağmen Allah’ın (c.c.) kudretine de yemin etmektedir. Bu durum, şeytanın, Allah’ın (cc) kudretini bilmesine rağmen; ona isyan edecek kadar kibre kapıldığını göstermektedir.

Bu diyalogda dikkat çeken bir diğer nokta da şeytanın, insanoğlunun ne kadarını saptırabileceğiyle ilgilidir. Allah (c.c.) herhangi bir kayıtlama yapmaksızın şeytanın kullarının üstünde hiçbir sultanın olmadığını buyurmasına karşılık, İblis ihlaslı olanları istisna ederek

³⁵⁰ el-Kehf 18/50.

³⁵¹ Hüseyin K. Ece, *Hz. Âdem*, 105.

³⁵² Razi, *Mefâtihu’l-Gayb*, 2/337.

³⁵³ Yazır, *Hak dini Kur’an dili*, 1/326.

insanoğlunun hepsini saptıracağını iddia etmektedir. Burada birkaç hususa dikkat çekmekte fayda vardır. Allah'ın (cc) bildirdiği gibi insanoğlunun üstünde şeytanın hiçbir gücü yoktur. Çünkü şeytanın hilesi zayıftır.³⁵⁴ Diğer taraftan Allah (c.c.), insanı; şeytana kanmayacak kadar donanımlı yaratmıştır.³⁵⁵ Bu donanımlara ilaveten onu, vahiy ve nübüvvet ile de desteklemiştir. Bütün bunlara rağmen, insan, şeytana uyarak sapıtırsa; bu ancak, insanın kendi isteğiyle olur.³⁵⁶ İblisin, insanoğlunun hepsini saptıracağını söylemesi ise onun insanoğlunun hepsiyle uğraşacağını ortaya koymaktadır. Nitekim şeytan bir kişi için bile; “bu da kalsın, bununla da uğraşmayayım” demez.

3.6. Hz. Âdem ve Eşinin Cennetteki Hayatları

Hz. Âdem, melekler kendisine secde ettikten sonra eşiyle beraber cennette iskân etmeye başlamıştır. Bu konuda Hz. Âdem ve eşinin iskân oldukları cennet, hangi cennettir. İnsanların ahirette gidecekleri ahiret yurdu mudur, yoksa dünyadaki bahçelerden bir bahçe midir? Bu konuda, meydana gelen ihtilafın ortaya çıkardığı bir tartışma söz konusudur.

Cennet sözlükte; bahçe anlamına gelmektedir.³⁵⁷ Terim olarak; ahirette iman eden ve sâlih amel işleyenlere ödül olarak verilecek yerdir. Kur'an'da cennet kelimesinin kullanımı yaygın olarak terim anlamındadır.³⁵⁸ Tefsir âlimlerinin çoğunluğu da, Hz. Âdem ve eşinin bir müddet iskân edip sonradan çıkarıldıkları yerin, ahirette müminlerin girecekleri cennet olduğunu düşünmektedir. Bu düşünceleri de doğrudur. Bu düşüncüyü kabul etmeyen ve Hz. Âdem ve eşinin iskân olduğu cennetin yeryüzünde bir bahçe olduğunu düşünenler de vardır. Onların itirazlarını ele almak, konunun anlaşılması adına gereklidir. Hz. Âdem ve eşinin iskân olduğu cennet ile ahiret cenneti arasında farklılıklar olduğu ileri sürülebilir. Ahiret cennetinde yasak ve imtihan yoktur ama Hz. Âdem ve eşi yaklaşımları yasaklanan bir ağaçla imtihan edilmişlerdir. Ahiret cenneti ebedidir ama Hz. Âdem ve eşi cennetten çıkarılmışlardır. Şeytan ahiret cennetine giremeyecek iken, Hz. Âdem ve eşinin bulunduğu cennete girmiş ve onları ayartmıştır. Bu durumda yukarıda zikrettiğimiz bir kuralı tekrar hatırlatmakta fayda vardır. Müstesna zamanların istisna kulları olur. İnsanoğlu için olağanüstü bir zaman dilimidir bu bahsedilen zaman. Hz. Âdem ve eşi için istisnaî kuralların olması neden olmasın. Ashab-ı Kehf'in hayatında istisnaî kurallar işlemedi mi? Hz. İbrahim'in ateşe atılmasında bu istisnaî kurallar işlemedi mi? Hz. İsa'nın yaratılmasında işlemedi mi? O zamanlarda işleyen bu istisnaî

³⁵⁴ en-Nisâ' 4/76.

³⁵⁵ et-Tîn 95/4.

³⁵⁶ el-Hicr 15/42.

³⁵⁷ el-İsfehâni, er-Rağıb, *Müfredat*, 128.

³⁵⁸ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 138.

kurallar, neden Hz. Âdem ve eşi için işlemiş olmasın. Hem de, saydığımız hadiselerle nazaran, çok daha müstesna bir zaman olan bu durumda. Ahiret cenneti ve dünya bahçesi arasındaki farklılıklar açısından tam tersi iddialar da öne sürülebilir. Örneğin, Hz. Âdem ve eşinin iskân olduğu cennette; acıkmak yok, çıplak kalmak yok, susuzluk çekmek yok, sıcaktan bunalmak yok. Ama dünyada ya da dünya bahçelerinin hangisinde böyle bir şey mümkün olur. Diğer taraftan eğer dünya bahçelerinden bir bahçe olsaydı; insanlık için oradan çıkmak çok büyük bir olay olmazdı. Nitekim insanoğlu dünyada bir yerden bir yere taşınmak suretiyle mekân değişikliği yapmaya devam etmektedir. Cennetten çıkmak Hz. Âdem ve eşi için olduğu kadar insanlık içinde büyük bir olaydır.

Hz. Âdem ve eşinin iskân olduğu yer ahiret cennetidir. Çünkü atasının bir zamanlar yaşadığı ve çıkarıldığı yer olan bu cennet, her insanın gitmeyi hayal ettiği bir yerdir. İnançları ve yaşantıları farklı da olsa, herkesin Kur'an'ın anlattığı cennet hayatı gibi bir hayat hayali vardır. İnsanoğlu genel olarak, her istediğinin olacağı ve hoşlanmayacağı hiçbir şeyle karşılaşmayacağı bir hayat hayal eder. En özlü ifade ile ifade edilecek olursa; Kur'an'ın vadettiği cennet hayatı böyle bir hayattır. Ahiret inancı olanlar, bunun ahirette mümkün olacağını bildiklerinden, bu hayallerini orası için kurmaktadır. Ahirete inanmayanlar ise, bu dünyada kendi cennetlerini kurmayı hayal etmektedirler. İki grubunda ortak noktası, Kur'an'ın anlattığı gibi; çalışmanın olmadığı, hüznün ve mutsuzluğun olmadığı, sadece eğlencenin ve çeşit çeşit nimetlerin olduğu, zevk ü sefa içerisindeki cennet hayatı gibi bir hayat hayalidir. İnsanların cennete olan özlemleri; atalarının bir zamanlar görerek, tadarak ve yaşayarak tecrübe ettiği ve sonrasında yitirdiği bu yere ya da hayata olan özleminin, kuşaktan kuşağa aktarımından başka bir şey değildir. Dolayısıyla cennet özlemi, insanoğlu için bilinmeyene olan bir özlem değil, bilakis ata yurduna olan özlemdir.

Bir başka soruda Hz. Âdem ve eşi yasak ağaçtan yemeseydi insanlık cennette mi yaşamını sürdürecekti. Açıkçası Kur'an'a bütüncül olarak yaklaştığımızda bunun böyle olamayacağını görmekteyiz. Yeryüzü; Hz. Âdem yaratılmadan önce, insanoğlu için yaratılmıştır. Çünkü Hz. Âdem'in hammaddesi yeryüzünden alınan topraktır. Hz. Âdem ve zürriyeti yeryüzünde halife olarak görevlendirilmiştir. *“Yeryüzünde ne varsa tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O'dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir.”*³⁵⁹ Bun ifadeler göstermektedir ki; insan yeryüzünde yaşamak ve imtihan edilmek için yaratılmıştır. “Atamız Hz. Âdem, o hatayı yapmasaydı ne güzel bizde imtihan edilmeden cennette yaşayacaktık” düşüncesi insana hoş gelebilir ama işin aslı öyle

³⁵⁹ el-Bakara 2/29.

değil. Cennet gibi çok özel bir nimet, oraya kimlerin layık olup olmadığı ayırt edilmeden verilmaz.³⁶⁰ “Oysa onlar üzerinde onun hiçbir zorlayıcı gücü yoktu. (Şeytana, kendine uyanları ayartma fırsatı vermemiz ise) sadece, âhirete inananı ona şüpheyile bakandan ayırt etmemiz içindir. Rabbin her şeyi görüp gözetir.”³⁶¹ Hayatın insana bahşedilmesinin hikmeti; imtihandır. Kim ki bu hikmeti unuttur ve dünya hayatını amaç edinirse aldanır. “Ey insanlar! Allah’ın verdiği söz gerçektir. Dünya hayatı sakın sizi aldatmasın, o aldatma ustası da Allah hakkında sizi kandırmasın.”³⁶²

3.7. Hz. Âdem’in ve Eşinin Yeryüzüne İndirilmesi

Yasak ağaçtan yiyen Hz. Âdem ve eşi, cennetten yeryüzüne indirilmişlerdir. Biz bu dünya hayatı ile ilgili çok bilgiye sahip değiliz. Vahiyden anladığımız, Hz. Âdem ve zürriyetinin yeryüzünde tek başına bırakılmayacağıdır. Allah (c.c.), insanoğlunu her daim “hadi” ile destekleyeceğini bildirmiştir. Bu vaadin gereği olarak, insanlık tarihi boyunca ne zaman insanoğlu yolunu şaşırmışsa Allah (c.c.) peygamber göndermiştir. “Andolsun ki biz her ümmete, “Allah’a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun” diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah doğru yola iletti, kimileri de saptırılmayı hak ettiler. Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların âkıbetinin ne olduğunu görün.”³⁶³

Bu durum bize şu gerçeği de gösterir. İnsanoğlunun menzili; bir zamanlar atasının yaşadığı ve sonrasında yitirdiği cennettir. Ancak bu menzile ulaşan insan, bu dünya sürgününden kurtulur. İnsan için en büyük başarı da budur. “O sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altından ırmaklar akan cennetlere, ‘Adn cennetleri içindeki güzel köşklere koyar. İşte büyük kurtuluş budur.”³⁶⁴

3.8. Hz. Âdem’ in Çocukları

Kur’an-ı Kerim’de, Mâ’ide suresinin 27-31. âyetlerinde Hz. Âdem’in iki oğlunun haberi verilir. Bu âyetlerden başka bir yerde Hz. Âdem’in çocuklarına ait herhangi bir bilgiye rastlanmaz. Burada anlatılan bölüm içerisindeki olaylar ise dikkat çekicidir. İleride bu olayları ayrıntılı olarak ele alınacağı için şimdilik bu kadarla yetinilmiştir

³⁶⁰ Âl-i ‘İmrân 3/179; er-Rûm 30/43.

³⁶¹ Sebe’ 34/21.

³⁶² Fâtır 35/5.

³⁶³ en-Nahl 16/36.

³⁶⁴ eş-Şaff 61/12.

4. HZ. ÂDEM KISSASINDAKİ MESAJLAR

Kur'an'daki kıssaların ibret alınması için anlatıldığı daha önce de belirtilmişti. Hz. Âdem kıssası ise ilk insanın kıssası olması bakımından diğer kıssalardan ayrılır ve daha farklı bir öneme sahiptir. Bu sebepten dolayı bu kıssa âyet âyet, kelime kelime incelemeye tabi tutularak, insanlığa vermek istediği mesajlar ortaya çıkarılmaya çalışıldı.

4.1. İstişare

Allah (c.c.), Hz. Âdem'i yaratmadan önce meleklerle istişare ediyor. Bu istişarenin amacı onları bilgilendirmektir. Yoksa ki Allah (c.c.), bir şeyi yapmak ve yaratmak istediğinde onun için kimsenin fikrine ihtiyaç duymadığı gibi kimseden onay alması da gerekmez. Bu durumun bu kadar net olduğu yerde bile istişare yapılıyor olması; insanlığın, istişarenin ne kadar önemli olduğunu anlaması içindir. *"Sen onlara sırf Allah'ın lufu sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah'a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever."*³⁶⁵ Âyette görüldüğü üzere Allah (c.c.), Peygamberine (s.a.v.) yapacağı işler hakkında ashâbı ile istişare yapmasını emrediyor. Peygamberimizin de bu emre uyduğunu görmekteyiz. Öyle ki, Uhud savaşı öncesinde kendisi, savunma savaşı yapmayı düşünüyordu. Ama istişarenin sonucu meydan savaşı yapılması yönünde olduğu için, meydan savaşı yapılmıştır.³⁶⁶ Burada bir noktaya daha dikkat etmekte fayda vardır. Savaşın sonucunda yaşanan olumsuzluklara rağmen, Peygamberimiz (s.a.v.) istişare sürecinde meydan savaşı isteyenleri suçlamamıştır. Bu da bize istişare ahlakına dair önemli bir noktayı gösterir. İstişare ederken fikir özgürlüğü gereği, lehte ya da aleyhte her fikir veya düşünce dile getirilir. Fakat istişare bir kararla sonuçlandıktan sonra; karar, tüm istişare heyetinin kararıdır. Her müsteşar, bu kararın arkasında durmakla sorumludur.

*"Kraliçe şöyle dedi: "Efendiler! İçinde bulunduğum durum hakkında bana görüşünüzü açıklayın. Sizin görüşünüzü almadan asla bir işe kesin karar vermem." Şu cevabı verdiler: "Biz güçlüyüz, zorlu savaşçılarız, yine de yetki senindir; artık ne buyuracağını sen düşün." Kraliçe şöyle dedi: "Krallar bir ülkeye girdiler mi, oranın altını üstüne getirirler ve halkının ulularını aşağılanmış duruma düşürürler. Bunlar da öyle yapacaklardır. Ben bunlara bir hediye göndereceğim, sonra bakacağım elçiler ne ile dönecekler?"*³⁶⁷ Bu âyetlerde de Hz. Süleyman'ın

³⁶⁵ Âl-i 'İmrân 3/159.

³⁶⁶ İbn-i Hişam, *İslam Tarihi Siret-i İbn Hişam*, çev. Abdülvehhab Öztürk (Kahraman Yayınları, 2018), 3/91.

³⁶⁷ en-Neml 27/32-35.

itaat etmeleri için Sebelilere yazdığı mektup üzerine Sebe Kraliçesinin yaptığı bir istişareden bahsedilir. Buradaki dikkat çeken nokta, fikirlerini söyleyenler son kararı Kraliçeye bırakmışlardır. Kraliçe ise onların görüşlerinden farklı olacak şekilde davranmıştır. Bu iki paragraf ve âyetler bir arada düşünüldüğünde ortaya çıkan hakikat şudur. İstişare de çoğunluğun dediğinin olması gibi bir zorunluluk yoktur. Nihai kararı lider verir. Çünkü sonuçtan direk sorumlu olan o'dur.

*“Rablerinin çağrısına uyarlar, namazı özenle kılarlar. İşleri de aralarındaki danışma ile yürür. Kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar.”*³⁶⁸ Bu âyette de Allah (c.c.) müminlerin özelliklerini sayarken onların işlerini istişare ile yürüttüklerini bildirir. Namaz gibi önemli bir ibadetten hemen sonra istişarenin bahsedilmesi, istişarenin toplum ile ilgili kararlardaki öneminden dolayıdır.

Konunun nihayetinde istişare ile yol yürümek; “Akıl, akıldan üstündür” sözünün de anlatmak istediği gibi bize fikri anlamda yeni kapılar açar. Fikirler topluma arz edildiğinde onların doğrulukları ya da yanlışlıkları, onay ve itirazlarla teste tabi tutulur. Bu da fikirlerin gelişmesine olanak tanır. İstişare aynı zamanda toplumsal anlamda birlik ve beraberlik sağlanmasında da önemli bir mekanizmadır.

4.2. İnsanlığın Var Oluşu Yaratılışladır

İnsanoğlunun var oluşu nasıl olmuştur? Bu soru tarih boyunca hep önemli olmuş ve önemini korumuştur. Aslında insanoğlunun var oluş süreci bir bakıma kendisini anlamlandırma sürecidir. İnsanlığın çoğalmasını inceleyen veya düşünen insan için, süreç hep “ilk insan nasıl var oldu” sorusuna gelir dayanır. Bu yüzden insanoğlu neye inanırsa inansın ya da inanmasın fark etmeksizin kendisi için bir var oluş süreci ortaya koymuştur. Var oluş sürecini ortaya koyarken bazı sorunlarla karşılaşılır. İnsanoğlu için var oluş süreci, bilinmeyen ve müşahade edilemeyen bir zaman dilimidir. Bu durum, o zamana dair söylenecek sözlerin ortaya atılacak iddiaların güvenilirliğini tartışılır kılmaktadır. Çalışmanın ilgili bölümünde vahyin, ilk insanın nasıl var olduğuna dair bildirdiği rivayetler ortaya konulmuştur. Bu bölümde ilk önce vahiy dışı var oluş iddiaları incelenip, sonrasında genel olarak değerlendirmede bulunulacaktır. Bu husustaki mesajlarla bu kısım tamamlanacaktır.

Dünyadaki Yaşamın Uzaydan Geldiği Görüşü: Evrenin tohumlardan oluştuğu ve bu tohumların bir kaos sonucu dünyadaki canlı ve cansız varlıkları oluşturduğu görüşü

³⁶⁸ eş-Şūrā 42/38.

Anaksagoras'ın "Doğa üzerine" eserinde dile getirilmiştir.³⁶⁹ Bu dünyadaki canlılığın başlangıcı ile ilgili ilk öne sürülen görüşlerdendir.

Spontane Jenerasyon: Tarihçesi orta çağa kadar giden bu teoriye göre; canlı varlıklar, cansız maddelerin tesadüfen bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Farelerin buğdaydan, kurtların etlerden oluştuğu kabul edilirdi.³⁷⁰ Farelerin buğdaydan oluşmadığı, etlerin kurtlanmasının kendiliğinden değil de sineklerin bıraktıkları yumurtalardan oluştuğu anlaşıncaya bu teori çökmüştür.

Evrin teorisi: Bu teori öncesi olmakla beraber, Charles Darwin tarafından temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu teori Materyalist çevrelerdeki şöhretine de Darwin'in 1959 yılında yayınladığı *The Origin of Species* (Türlerin Kökeni) isimli kitabıyla bu şöhrete ulaşmıştır. Darwin'den önce Fransız bir doğa bilimcisi olan Jean Baptiste Lamarck (1744-1829); "organizmaların basitten gelişmişliğe doğru bir yol izlediğini ve bu süreçte doğaya uyum sağladığını, bu esnada bazı organlarını kullandığını bazılarını kullanmadığını; kullandığı organların geliştiğini, kullanmadığı organların yok olduğunu" dile getirerek bu teoriye öncülük eden önemli isimlerden biri olmuştur. Darwin'in dedesi Erasmus Darwin'in (1731-1802) de evrimle ilgili görüşleri olmuştur.³⁷¹ Dolayısıyla Darwin, evrim konusunda bir mirasa sahiptir. Darwin'e göre evrim teorisi; Evrim teorisi, canlıların zaman içinde değişime uğrayarak çeşitlendiğini ve bu süreçte doğal seçilim mekanizmasıyla daha iyi uyum sağlayan bireylerin hayatta kalıp ürediğini öne süren bir teoridir. Darwin, canlılığın başlangıcının sıcak su birikintilerine güneş ışığının vurmasıyla olabileceğini dile getirir.³⁷² Kısaca evrim teorisinin temel ilkeleri:

- **Doğal Seçilim:** Çevreye en iyi uyum sağlayan bireyler hayatta kalır ve genlerini sonraki nesillere aktarır.
- **Varyasyon:** Türler içinde bireyler arasında genetik farklılıklar bulunur ve bu varyasyonlar evrim sürecinde önemlidir.
- **Kalıtım:** Uygun özelliklerin nesilden nesile aktarılması.
- **Adaptasyon:** Canlıların çevre koşullarına uyum sağlamasıdır.³⁷³

³⁶⁹ Walther Kranz, *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur (Sosyal Yayınları, 1984), 148-151.

³⁷⁰ "Pasteur ve Spontane Jenerasyon Düşüncesi", *KesinBilgi.Net* (blog), 22 Mart 2018.

³⁷¹ Mustafa Çakmak, "Evrin Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (07 Nisan 2015), 61.

³⁷² Francis Darwin, *Charles Darwin, Yaşamı ve Mektupları*, çev. Hüseyin Portakal (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 1996), 202.

³⁷³ Charles Darwin, *Türlerin Kökeni*, çev. Belli Belli (Ankara: Onur Yayınları, t.y.), kitapdan özetle.

Evrim teorisi bu bilgiler ışığında daha sade olarak şöyle izah edilebilir: Su birikintilerine güneş ışığı vurmasıyla balığa benzer omurgasız bir canlı oluşur. Doğaya uyum sağlama sürecinde bu canlıda farklılaşma meydana gelir. Bunun sonucunda türler oluşur. Dolayısıyla bütün canlıların atası ortaktır.

Bu teori özellikle ateist dünyada çok rağbet görmüştür. Bunun nedeni; Darwin'in, canlılığın başlangıcında ve farklı türlerin ortaya çıkmasında yaratıcıyı devre dışı bırakmasıdır.³⁷⁴ Richard Dawkins; “evrim teorisi sayesinde ateizmin rasyonelleşebildiğini ve entelektüel açıdan tatmin olmuş bir ateist olmanın evrim teorisi ile mümkün olduğunu dile getirmiştir.”³⁷⁵

Ateizm: Âlemin bir yaratıcı tarafından yaratıldığına inanan bir inanç sistemi olan tezimin iddialarını kabul etmeyen, tanrının ya da tanrıların varlığını delillerle reddeden bir inanç sistemi ve felsefi akımdır.³⁷⁶

Buraya kadar dünyadaki hayatın başlangıcı ile ilgili ilahi kaynaklı olmayan bütün iddiaların temelinde öyle ya da böyle tesadüf vardır. Bazıları bunun adını değiştirir. Bazıları da laf kalabalığı yapar. Ama sonuç değişmez. Bu iddiaların temelinde dünyadaki canlılığın başlangıcına, yaratıcı yok sayan bir açıklama getirmek vardır. Bu iddiaların birçoğunun doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. En son ellerinde evrim teorisi kalmıştır. Evrim teorisi yakaladığı şöhreti ateistlerin onu can simidi olarak görmesine borçludur. Ateizm; evrim teorisi sanki ispatlanmış gibi, evrim teorisini insanlığa dayatmaktadır. Fakat evrim teorisinin ispatlanması bir tarafa, içerisinde birçok tutarsızlıklar barındırdığı bir gerçektir. Evrim varsa günümüzde neden ara formları göremiyoruz. Ağaçların yüksek yapraklarını yediğinden dolayı, doğaya uyumun bir sonucu olarak zürafanın boynu uzamış. Aynı şekilde keçiler de ağaçların yüksek yapraklarını yer. Ama onların boynu uzamamış. Neden?

Burada evrim teorisi ile ilgili laf kalabalığı yapılmasına tahammül edilemez. Laf kalabalığı diye tabir edilen şey şudur: evrim teorisinin bataklıklarına saplananların “evrim, canlıların aşama aşama oluşması demektir. Hz. Âdem’de aşamalardan geçerek yaratılmıştır.” vb. söylemlerdir. Kabul edilmeyen evrim iddiası; ortak ata ve türlerin farklı türlere dönüşmesidir. Kısaca, insanın maymundan geldiği iddiası evrimcilerin koskoca bir yalanıdır. Kabul edilemez. Tekâmül süreci ve yaratılış süreci gibi bu süreçleri evrimle izah etmeye

³⁷⁴ Çakmak, “Evrin Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?”, 62.

³⁷⁵ Richard Dawkins, *Gen Bencildir*, çev. Asuman Ü. Müftüoğlu (Ankara: Tübitak, 2004), 1.

³⁷⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* (İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999), 82.

çalışmak kabul edilemez. Evrim gibi İslam’a karşı ya da yaratıcıya karşı ortaya çıkmış bir teoriye ait kavramları kullanmak bile İslam âlimlerince rağbet görmemiştir.

Allah (c.c.), İnsanlığın başlangıcının yaratılmayla başladığını bildiriyor. “Halik” kelimesi, ateizme, evrim teorisine ve yaşamın başlamasında yaratıcıyı yok saymaya çalışan bütün teorilere ve iddialara; tutarlı, mantıklı bir reddiyedir. Burada şu gerçeği de dile getirmek gerekir: insanlığın başlangıcı için ilk bilinen yaratılıştır. Daha sonra yaratıcıyı inkâr etmek için yaratılışa alternatif olarak başka başka fikirler uydurulmuştur. Aklın ve bilimin yaratıcıyı kabul etmediğini söyleyenlere denilir ki; akıl ve bilim herhangi bir ideolojinin tutsağı değilse ve inat gözünü kör etmediyse zaten yaratıcıyı bulmaktadır. Meraklısı için; Antony flew’in “Yanılmışım Tanrı Varmış” kitabı önerilir.³⁷⁷ İşin nihayetinde; maymundan gelen insandan, en güzel biçimde yaratılmış, bilgiyle donatılmış ve rabbi tarafından muhatap kabul edilmiş insan daha değerlidir.

4.3. İnsanın Sorumluluğu ve “Halife” Olarak Atanması

Bu kıssanın geçtiği Hicr suresinin 28. âyetinde ve Sâd suresinin 71. âyetinde beşer yaratacağım anlamında “halik” ism-i faili kullanılırken, Bakara suresinin 30. âyetinde halife için “ca’il” ism-i faili kullanılmıştır. Buradan Hz. Âdem önce yaratılmış, sonrasında ise halife kılınmış olduğu anlaşılır. Halife; birinin yerine geçmek, başkasının adına onun görevini üslenmek anlamlarına gelir.³⁷⁸ Hz. Âdem’in halife kılınması ise Allah’ın (c.c.) mülkü olan yeryüzünde işleyişin onun emirleri ve yasakları doğrultusunda devam ettirmesi içindir. Yeryüzünü inşa ve ihya etmek içindir. Hz. Âdem ve onun nesli bu inşa ve ihya sürecini sürdürmekle sorumlu tutulmuşlardır.

İnsanın sorumluluğuna tüm yönleriyle bakacak olursak; insanın biri bireysel, diğeri de toplumsal olmak üzere iki sorumluluğu vardır. İnsanın bireysel sorumluluğu kulluktur. “*Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.*”³⁷⁹ Bu çerçevede insan rabbine önce iman etmekle, sonrasında ibadet etmekle, daha sonrada onun terbiyesi doğrultusunda ahlaklanmakla sorumludur. Bu bireysel sorumluluğunun yanında insanın birde toplumsal ya da sosyal sorumluluğu vardır. Bu da halifelik görevidir. Bu görevi çerçevesinde insan; gerek diğer insanların, gerekse diğer canlıların yaşamının devamı ve düzeni için, yapması gerekenleri yerine getirmelidir. Vücutta her organın bir görevi vardır. Yaşamın sağlıklı olması ve devamı için her organın görevini tam olarak yerin getirmesi gerekir. Toplumda, bir vücut

³⁷⁷ Antony Flew, *Yanılmışım Tanrı Varmış*, çev. Hasan Kaya - Zeynep Ertan (Profil Kitap, 2024).

³⁷⁸ el-İsfehâni, er-Rağıb, *Müfredat*, 207.

³⁷⁹ ez-Zâriyât 51/56.

gibidir. O yüzden her insanın toplum hayatında bir yeri ve görevi vardır. İnsan toplumsal görevini aksatırsa toplum hayatı bozulur ve fesat ortaya çıkar.

Sorumluluk söz konusu olunca “deizm” konusuna değinmeden geçilemez. Deizm; ateizme reddiye³⁸⁰ ve mezhep kavgalarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Temel düsturu; tanrı vardır ama din yoktur. İnsan tanrısal doğrulara aklıyla ulaşabilir. Bunun için vahye lüzum yoktur. Bu inanç ya da felsefe sistemine “doğal din” ya da “akıl dini” denilmiştir.³⁸¹ Deizmin tarihsel sürecine baktığımızda mükemmel varlık olan Allah’a (c.c.) verilmeyen kanun koyma yetkisi, becerileri sınırlı akla verildiği görülmektedir. Bu aklın ilah edilmesi demektir. Akıl insanı doğruya ulaştırır düşüncesi, tarih içerisinde defalarca yanlışlığı ispatlanmıştır. Akla, doğruya giden yolda bir rehber lazımdır. Her akıl da mutla bir rehber başvurur. Bu rehber; bazen vahiy olur, bazen bilgi olur, bazen nefsin hazları olur, bazen çıkarları olur, bazen de ideolojileri olur. Ama mutlaka bir rehber olur. Eğer başvuru rehber vahiy ya da Peygamber olursa istikamet üzere olunacağı muhakkaktır.

Tanrıyı kabul eden ama vahyi dolayısıyla dinleri kabul etmeyen anlayışın temelinde; Allah’ın (c.c.) insana yüklediği sorumlulukları reddetme anlayışı vardır. Bu konuda aşağıdaki röportaj bu düşünceyi bir deistin ağzından onaylamaktadır:

- Bir inancın var mı?

- Var.

- Nedir?

- Deistim.

- Peki deist olmayı niçin tercih ettin?

- Çoğu zaman Dinimi sorguladım ama ateist olamazdım. Çünkü yaratıcıya inanıyorum ama açıkçası diğer şeylere pek inanmıyorum. Yani hayatta görerek şey yapıyorum. İslam bana göre olmadığını fark ettim. Orada söylenenler, işte âyetler orada geçenler pek benim yaşam tarzıma uygun değil. Çünkü ben Müslüman olup bunları yapmaya devam edersem gerçek Müslüman olmayacağımı biliyorum. Sözde Müslüman da olmak istemiyorum. Hani birine bağlı olacaksam gerçekten o dinin buyurduklarını yapmak zorundayım ama uymuyordu bana. Yaratıcıya da inanma gibi bir şeyim var. Yani inanmadan yaşayamam. Bu yüzden deizmi tercih ettim.³⁸²

³⁸⁰ Murtaza Korlaelçi, “Deizm – Ateizm Tartışmaları Ve Günümüze Yansımaları”, *Felsefe Dünyası* 68 (15 Aralık 2018), 8.

³⁸¹ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993), 206-207.

³⁸² “Yaratıcıya inanıyorum bu yüzden deistim.”, haz. 2. Plan, *YouTube* (08 Haziran 2023).

Gerek deizmin gerekse de ateizmin temel nedeni aslında burada saklıdır. Allah'ın (c.c.), insanoğluna yüklediği sorumluluklar olmasa, Ateistlerin çoğu ateist olmazdı; deistlerin çoğu da deist olmazdı. Bütün mesele sorumluluklardan kendini soyutlama meselesidir. Bu konuda, mevcut röportajdaki gibi samimi olarak ortaya koyamayanlar, bunun için birçok maske icat etmektedirler. Günümüzde özellikle deizmin artması konusu gayet anlaşılabilir bir durumdur. Günümüz insanın, içine düştüğü rahat yaşam sevdası, onların nefislerini azgınlıştırmıştır. Azgınlıktan nefis insan üzerinde iktidarı ele geçirmiş, böylece insanı kendisi için yararlı dahi olsa bir şey yapmak hususunda isteksizliğe itmiştir. Hiçbir şey yapmamak üzere kurgulanan hayatta, Allah'ın (c.c.) insandan yapmasını istediği şeyler, tabi ki onun yaşam tarzına uymaz. Allah'ı (cc) inkâr edemediği halde onun istediği gibi yaşamak da istemeyince bir ara formül olarak deizm kabul edilir. Gerçekte bu durum kişinin kendini aldatmasından başka bir şey değildir. Çünkü bu mantık, en güzel şekilde yaratılan insanın herhangi bir sorumluluğu olmadığını iddia etmektedir. Bunu iddia edenler, insandan daha basit şeylere dahi sorumluluk yüklemektedirler. Telefona iletişim sorumluluğunu, arabaya ulaşım sorumluluğunu, demire dayanıklılık sorumluluğunu, ateşe ısıtma ve pişirme sorumluluğunu, suya temizlik ve susuzluğu giderme sorumluluğunu yüklerler. Akıl kabul eder ki; donanım ve özellikler ne kadar çoksa sorumluluklar da o kadar artar. Örneğin tuşlu telefonlardan kimse resim çekmesini ve video kaydı yapmasını beklemiyordu. Ama bugünün akıllı telefonlarından, bu beklenmektedir. Tuşlu telefonun resim çekmemesi kusur değildir ama akıllı telefonların resim çekmemesi kusurdur.

Bunlar göz önüne alınca insanın halifelik sorumluluğu, insanın bir sorumluluğu olmadığı anlayışına dayanan deizmin anlamsızlığını ortaya koyar. Halifelik sorumluluğu insanın kulluk sorumluluğunu da kapsayan genel bir sorumluluk anlayışıdır. Bu anlamda o, kulluk sorumluluğunun yanında, bireyin topluma karşı olan sorumluluklarını, diğer canlılara karşı olan sorumluluklarını ve doğaya karşı olan sorumlulukları kapsar. Sonuç olarak; dünya adil ve güvenli bir yer olacaksa bu; insanoğlunun halifelik sorumluluğunu yerine getirmesiyle mümkün olacaktır.

4.4. İnsanın İlk Fiili: Öğrenmek

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا “Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti.”

Bakara suresinin otuz birinci âyetinde Allah (c.c.), Âdem’e (a.s.) bütün isimleri öğrettiğini buyurmaktadır. Öğretme ya da öğrenme dediğimiz süreç, iki taraflı bir süreçtir. Yani bir öğretene varsa birde öğrenen vardır. Burada öğretene Allah (c.c.), öğrenene ise Hz. Âdem’dir. Kur’an’a göre Hz. Âdem’in ilk fiili öğrenmek olmuştur. İnsan emaneti taşımak gibi özel bir sorumluluk yüklenmiştir. “Biz emaneti göklere, yerküreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar

bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.”³⁸³ İnsan emaneti taşıma sorumluluğundan dolayı özel donanımlara sahip olarak yaratılmıştır. Bununla beraber yeryüzüne halifede kılınmıştır. Bu iki durum insanın konumunu diğer yaratılmışlardan farklı bir konuma çıkarmaktadır. Sorumluluk, donanım ve yetki bakımından özel bir konumu bulunan insanın yaptığı ilk şey, onun için çok önemlidir. İşte tamda bu yüzden insanın yaptığı ilk şey öğrenmek olmuştur. Âyetlerin bize verdiği bu mesajı, insanlık tarihi yaşanmışlıklar üzerinden bize hatırlatır. Tarih boyunca insanoğlu öğrenebildiği kadar gelişmiş ve ilerlemiştir. Doğa da yaşarken öğrenebildiği kadar hayatta kalmayı başarmıştır. Hayatın engellerini, engelleri aşmayı öğrenebildiği kadar aşabilmiştir. Rabbini öğrenebildiği kadar güven ve huzur içerisinde yaşayabilmiştir.

Kur'an bu âyetlerle verdiği mesajı aslında Peygamberimize (s.a.v.) inen ilk âyetlerle de destekler. “*اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ﴿١﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ﴿٢﴾ اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ﴿٣﴾ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ﴿٤﴾ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ﴿٥﴾*” *“Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan yaratmıştır. Oku! Kalemle (yazmayı) öğreten, (böylece) insana bilmediğini öğreten rabbın sonsuz kerem sahibidir.”*³⁸⁴

İnsanın ilk eylemi öğrenmektir. Kur'an'ın ilk nüzul olan âyetleri ve ilk emri “oku” dur. Nüzul sırasına göre ikinci süre de “kalem” suresidir. Bunlar asla tesadüf değildir. Bütün bunlar insanoğluna sanki “sen öğrenmek için varsın” diyor gibi.

Peygamberimiz (s.a.v.) Mekke’de, zor şartlar altında Erkam b. Erkam’ın evini bir okula dönüştürmüştür.³⁸⁵ Burası Müslümanların dinlerini öğrendikleri bir yer olmuştur. Medine dönemine baktığımızda da karşımıza yine bir okul çıkar. Buradaki okulda suffe okuludur.³⁸⁶ İslam’ın temelleri bu iki okulda atıldığı gibi sonraki dönemlere de ışık tutmuştur. O günün zor şartlarında, öğrenme konusuna verilen öncelik, Müslümanların önceliklerini belirlemede her zaman mihenk taşı rolü üstlenmelidir. Allah (c.c.), bilenlerle bilmeyenlerin asla bir olamayacağını ironik bir şekilde insanlara öğretir. “*De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!"*. *Doğrusu ancak akıl, iz'an sahipleri bunu anlar.*”³⁸⁷ Bu bir soru değildir. Sadece insanoğluna, her akıl sahibinin idrak edebileceği bir hakikati ikrar ettirmektir.

“*İlim öğrenmek her Müslümana farzdır.*”³⁸⁸ Müslüman bu dünyada figüran değildir. Müslüman aktördür. O, bu dünyada güven, huzur ve adalet hâkim olsun diye

³⁸³ el-Ahzâb 33/72.

³⁸⁴ el-'Alak 96/1-5.

³⁸⁵ İbn-i Hişam, *Siret-i İbni Hişam*, 1/320.

³⁸⁶ Mehmet Şeker (ed.), *İslam Tarihi ve Medeniyeti Külliyyatı* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018), 1/748.

³⁸⁷ ez-Zümer 39/9.

³⁸⁸ Ebû Abdullah Muhammed b Yezid er-Rebei İbn Mace, “es-Sünen” (Beyrut: Darü'l-Muktebes, 2019), “mukaddime” 17.

görevlendirilmiştir. Bunun için ona, kendisini diğer insanların önüne geçirecek bir güç lazımdır. Bu güce de ancak ilimle ve bilimle ulaşabilir.

Allah'ın (c.c.) isimlerinden biri de "Âlim" dir. O, her şeyi bilir. Fakat O'ndan gayrısının bilgisi, O'nun öğrettiği kadardır. *"Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin" cevabını verdiler.*" ³⁸⁹ İnsanoğlu bunu unutmamalıdır. Çünkü insanın imkân ve yetenekleri sınırlıdır. Eğer Allah (c.c.) öğretmezse, insan asla öğrenemez. Zaten öğrenme yeteneğini ve potansiyelini insana verende O'dur. Bu yüzden sahip olduğu her bilginin rabbinin kendisine bir lütfu olduğunu bilmelidir. Bu lütfu içinde, her daim şükür halinde olmalıdır.

Rabbimiz, *"Rabbim! İlmimi arttır"*³⁹⁰ diyerek peygamberimizden dua etmesini ister. Burada Peygamberimiz (s.a.v.) üzerinden insanoğluna ilmini arttırmayı amaçlaması öğretilmektedir. Bu konuda dua etmelidir. Çünkü ilmin sahibi Allah'tır. (c.c.). Dua ile o kapı çalınmış olur. Dua ederek insan, ilminin artması hususunda arzusunu da ortaya koyar.

4.5. Secde Etmenin Zamanı

Secde etmek önemli bir eylemdir. İtaatin zirvesidir.³⁹¹ Bu kıssa söz konusu olduğunda secde etmenin zamanı da büyük önem arz eder. *"Andolsun sizi yarattık; sonra size şekil verdik; sonra da meleklerle, "Âdem'e secde edin" diye emrettik. İblîs'in dışındakiler secde ettiler. O secde edenler arasında yer almadı."*³⁹² Hani rabbın meleklerle demişti ki: *"Ben şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan bir insan yaratacağım" demişti. "Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın."*³⁹³ Hani rabbın meleklerle demişti ki: *"Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın."*³⁹⁴ Bu âyetlere bakıldığında meleklerin Hz. Âdem'e yaptıkları secdeyi onun yaratılmasının hemen ardından yaptıkları gibi bir izlenim oluşmaktadır. Fakat bu âyetleri Bakara suresinde 2/30-39. âyetleriyle beraber ele aldığımızda; meleklerin Hz. Âdem'e secde etmeleri, Hz. Âdem eşyanın isimlerini öğrendikten ve meleklerden daha bilgili olduğu yapılan imtihan neticesinde ortaya çıktıktan sonra gerçekleşmiş olduğu görülür.³⁹⁵

³⁸⁹ el-Bakara 2/32.

³⁹⁰ Tâhâ 20/114.

³⁹¹ Hüseyin K. Ece, *Hz. Âdem*, 105.

³⁹² el-A'râf 7/11.

³⁹³ el-Hicr 15/28-29.

³⁹⁴ Şâd 38/71-72.

³⁹⁵ Sallabi, Ali Muhammed, *Yaratılışın Başlangıcı*, 289.; Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 117.

Bilginin sahibi olan Hz. Âdem'e melekler secde ettirilmiştir. Bilgi güçtür. Bu güce sahip olanda diğerlerini kendine boyun eğdirir. Bu kıssada Hz. Âdem meleklerden daha bilgili olduğu için melekler ona secde ettirilmiştir. Yani secdenin sebebi bilgidir. Verilmek istenen mesaj gayet nettir: öğrenmezsen, boyun eğersin. Bilginin sahibi olmayana, sahip olurlar. Bireysel ya da toplumsal anlamda özgürlüğün yolu bilgiden geçmektedir. Özellikle bu konunun toplumsal boyutu düşünüldüğünde her toplum kendisinin bağımsızlığını sağlayacak bilgiye ulaşmanın planını yapmak zorundadır.

Tarih boyunca bilgiye sahip olan milletler diğerlerine üstünlük sağlamışlardır. Tarih boyunca insanlık için hedef, genelde bilgiyi elde etmek olmuştur. Bu durum geçerliliğini tarih boyunca da korumuştur. Fakat günümüzde bu durumun yeterli olmayacağı görülmektedir. Bugün amaç bilgiye sahip olmak değil, sahip olunan bilgilerden yeni bilgiler üretmek olmalıdır. Dünyanın dönme hızı değişmeye de dünyada değişimin hızı çok arttı. Tarihte yüzyılda olacak değişimler günümüzde bir yılda yaşanabilmektedir. Bu da bilgiden bilgi üretebilmenin önemini artırmakla beraber vazgeçilmez kılmaktadır.

4.6. Emre İtaat Açısından Amirin Konumu

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ

"Hani, meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik. İblis'in dışında hepsi secde ettiler."³⁹⁶

فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ

"Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın."³⁹⁷ Kıssanın anlatıldığı yedi surede de meleklerle Hz. Âdem'e secde emri verildiği görülmektedir. Birinci formda emir beş kere, ikinci formda emir iki kere tekrar edilmiştir. Burada meleklerin hepsi secde etmiştir. İblis ise isyan etmiştir. Meleklerin yaratılışları mutlak itaat üzere kodlandığı için onlar itaat ediyor. İblis ise isyan edebilme kabiliyetine sahip olduğundan isyan ediyor. Burada cevaplanması gereken soru şudur: emir karşısındaki tutumda, amirin konumunun önemi var mıdır? Memurun kafasında amir ile ilgili soru işaretleri olup olmamasının bir önemi var mıdır? Kesinlikle vardır. Emir karşısında iki tutum söz konusudur; İtaat ya da isyan. Memur açısından, amirin konumu emir karşısındaki tutumu etkiler. Amirin amirliği, memur için netse emre itaatte problem olmaz. Ama amirliği sorgulanabilir durumda ise o zaman emirde sorgulanmaya başlar. Eğer insanın zihninde, Allah (c.c.) mutlak itaat edilmesi gereken bir amir ise o durumda emrin ne olduğu önemli değildir.

³⁹⁶ el-Bakara 2/34; el-A'râf 7/11; el-İsrâ' 17/61; el-Kehf 18/50; Tâhâ 20/116.

³⁹⁷ el-Hicr 15/29; Şâd 38/72.

Biraz daha da açalım. İnsanın iman ettiği Allah; kendisini yaratan, yaşatan, yeniden diriltecek olan, her şeye gücü yeten, her şeyi bilen, her şeyi gören, tüm noksanlıklardan münezzeh ve kendisinin iyiliğini isteyen bir Allah (c.c.) ise, emrin ne olduğunun bir önemi kalmaz. Diğer yandan, cehennemi insanlardan ve cinlerden isyan edenlerle dolduracağını³⁹⁸ bildiren Allah'a (c.c.) isyan etmek mümkün olur mu? Bunlara tam olarak inanmış bir insan Rabbinin emrine isyan eder mi? Cümleyi tersten okumak gerekirse; Rabbine isyan ediyorsa, iman tam değildir. Yani iman "kâmil" değildir. Konuyu tam olarak anlamak için Hz. İbrahim kisasını bakmak gerekir. Bir baba eğer bir emri sorgulayacaksa kendisinden oğlunu kurban etmesini isteyen emri sorgular. Fakat İbrahim (a.s.) için amirin konumu sorgulamaya o kadar kapalı ki, emrin ne olduğu hiçbir önem arz etmiyor. Sahabe-i kiram için Peygamberimizin (s.a.v.) konumu tartışmaya o kadar kapalı ki; O'nun emirleri neredeyse hiç tartışılmıyor. Hudeybiye ve Cirane gibi istisnâî bazı yerlerde gaflete düşüldüğünde de hemen nedamet getiriliyor. Bu durumda insanın aciz oluşundan kaynaklanmaktadır. Özellikle günümüzde, Peygamber (s.a.v.) ile ilgili birçok konuda tartışma içinde olanlar vardır. Kendileri, neredeyse her gün ekran ekran dolaşıp din hakkında konuşurken, Hz. Peygamber'e din hakkında söz söyleme hakkı tanımadıklarını görmekteyiz. Bunun nedeni; onların zihinlerindeki Peygamber'in (s.a.v.) konumundan kaynaklanmaktadır.

Müslümanın buradan öğreneceği şey: ilk önce imanını sağlamlaştırması gerektiğidir. Allah'a (c.c.) sağlam bir imanla, kâmil bir imanla iman ettiğinde itaat açısından emirlerin ne olduğunun bir anlamı kalmayacaktır. Çünkü Kâmil bir iman, tam bir teslimiyeti getirir. Böyle olunca itaat onu huzura kavuşturacaktır. İmanı sağlam olmadığında ve kemâle ulaşmadığında ise itaat etmek kendisine yük gelecektir.

4.7. Değerli olan ve Değerler Sistemi

*"Allah buyurdu: "Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblîs), "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi."*³⁹⁹ *"Dedi ki: "Ben, şekillenebilir özlü balçıktan, (şekil verilip) kurutulmuş çamurdan yarattığın bir insana asla secde etmem!"*⁴⁰⁰ *"İblîs, "Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" diye cevap verdi."*⁴⁰¹ Bu âyetlerde İblis; kendisinin insandan daha üstün olduğunu dile getiriyor. Üstünlüğün gerekçesini de açıklarken insanın topraktan, kendisinin de ateşten yaratıldığını belirtiyor. Yani ateşin topraktan daha üstün olduğunu

³⁹⁸ es-Secde 32/13; Hüd 11/119.

³⁹⁹ el-A'raf 7/12.

⁴⁰⁰ el-Hicr 15/33.

⁴⁰¹ Şâd 38/76.

söylüyor. Peki, bunu neye göre söylüyor, kendi kafasına göre. Bu durumda İblisin, neyin daha değerli olduğunu ve neyin daha değersiz olduğunu belirlemeye, kendisini yetkili gördüğü ortaya çıkıyor. Ateşin topraktan üstün olduğuna dair herhangi bir bilgi kendisine verilmiş değildi. Ateşin ya da toprağın sahibi de değildi. Bu durumda haddini aşarak ateş ve toprakla ilgili bir değer yargısı ortaya koymaya kalkmış olmaktadır. Bu da onun sapıtmasına ve sapkınlardan olmasına sebep olmuştur.

İnsanoğlu yaşadığı hayatta, değer görmek ister. Bu onun ruhsal anlamda bir ihtiyacıdır. Bu yüzden insan gerek şahsi yaşamında gerekse toplumsal yaşamında ihtiyacı olan değeri görebilmek için bir değer yargıları veya değerler sistemi oluşturur. Bu değerler sistemi ona kendini değerli hissettirir. Bunun için değerler sisteminin, hakiki değerlilerden oluşması da şart değildir. Yanlış dünyanın değerleri de olabilir. Sahte değerli olanlar da olabilir. İnsanlık tarihine baktığımızda da insanoğlunun değerlilik ihtiyacını karşılamak için birçok düşünce sistemi icat ettiğini görmekteyiz. Komünizm, Hümanizm, Pragmatizm, Sekülerizm, Hedonizm vd. gibi. İnsanlık, tarihin her döneminde bir değerler sistemini kabul etmiştir. Bu değerler sistemi bazen ilahî dinler olmuş, bazen diğer dinler olmuş, bazen de insanın kendi icadı olan felsefi sistemler ve ideolojiler olmuştur.

İnsanoğlunu yaratan ve yaşatan Allah'tır (c.c.). Bir makineye değer biçme, kıymet belirleme hakkı, onu yapana aittir. O makinenin değerini başkasına sormak ne kadar abesse; birinin, hiçbir emeği ya da katkısı olmayan bir şey için kıymet belirlemeye kalkması da o kadar abestir. Bu minval üzere insanoğlu için değerli olan ile değersiz olanı belirleme hakkı sadece Allah'a (c.c.) aittir. Diğer taraftan bir makinenin en iyi performansına nasıl ulaşacağını ve onun en doğru nasıl kullanılacağını onu yapan bilir; insan için de neyin daha doğru, neyin daha yanlış olduğunu; neyin daha iyi, neyin daha kötü olduğunu da Allah (c.c.) bilir. Bundan dolayı, insanoğlu bu hakkı başka birine verirse yani başkalarının değer yargılarını değer olarak kabul ederse, sapkınlığa düşer, kovulanlardan olur ve hüsrana uğrar.

Kur'an ve sünnetin, insanlık için belirlediği değerler sistemine İslam ahlakı denilmiştir. İslam ahlakının temel felsefesi şudur; Allah (c.c.) ve (onun verdiği izinle) Peygamber'in (s.a.v.) doğru dedikleri doğru, yanlış dedikleri yanlıştır. Değerli dedikleri değerlidir, değersiz dedikleri değersizdir. İnsanoğlu kendi aklınca yol almaya kalktığı zamanlarda ifrat ile tefrit arasında sürekli olarak gelip gitmiştir. İnsan, yaşamında birçok olay ve durumla karşılaşır. Bunlarda onun aklını etkiler. Dolayısıyla insan akli; yaşadığı tecrübelerle göre, aldığı eğitime göre, içinde yaşadığı topluma göre vb. birçok şeyden etkilenecek şekilde şekillenir. Bu durum aklın, farklı farklı biçimde şekillenmesine sebep olur. Bir akla iyi gelen, diğer akla kötü gelebilir. Bir akla doğru

gelen diğer akla yanlış gelebilir. Bu yüzden insanlık tarihi aynı zamanda bir deneme yanılma tarihidir. Fakat vahiy ve sünnetin ortaya koyduğu bir hayat nizamı olan İslam, böyle değildir. O eksiksiz, yanlışsız ve dosdoğru bir hayat nizamıdır. Diğer sistemler; kabiliyetleri ve yetenekleri sınırlı, hatalarıyla ve yanlışlarıyla birlikte var olan insan aklının ortaya koyduğu bir hayat modelidir. İslam ise; tüm noksanlıklardan münezzeh, her şeyi bilen, her şeye gücü yeten ve âlemlerin rabbi olan Allah (c.c.) tarafından insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için gönderilen⁴⁰² dosdoğru bir hayat nizamıdır. Dolayısıyla İslam'a teslim olan, sağlam bir kulpa⁴⁰³ yapılmış olur. Herhangi bir savrulma yaşamaz. Güven içerisinde ve huzurla hayat yolculuğunu devam ettirir.

4.8. Kibir

Hiz. Âdem kızasına baktığımızda İblis, Allah'ı (c.c.) bilmekte ve O'nu Rab olarak tanımaktadır. *"Rabbim! Öyleyse insanların yeniden diriltileceği güne kadar bana mühlet ver" dedi.*⁴⁰⁴ Görüldüğü gibi İblis "Rabbim" demektir. Allah'ın (c.c.), Rab olduğunu bilmesine ve çok özel bir ana şahitlik etmesine rağmen, İblise isyan üzere inat ettiren nedir? *"İblis, "Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" diye cevap verdi.*⁴⁰⁵ Âyette açıkça görüldüğü gibi onu isyanda inada sürükleyen ve kötü sonuçlarla karşı karşıya bırakan hastalığın adı kibirdir. İblis secde emrine itaatsizliğin hemen sonrasında huzurdan kovulmamıştır. Allah (c.c.) ona neden secde etmediğini sormuştur. Allah en iyisini bilir ya, İblis kendisine bu soru sorulduğunda pişmanlığını dile getirseydi? Belki de kovulmayacaktı. Ama o, kibirlenmeyi tercih etti.

Kibir, Allah (cc) tarafından yerilen bir huy ve insan nefesine yerleşik bir hastalıktır. Nefiste bulunan bu kibir duygusu bazen oradan organlara sirayet eder ve davranışlara dönüşür, böylece kişi kibirlenmiş olur. Bu insan nefsinde bulunan huyların, hastalıkların orada kalmayıp davranışlara sirayet etme özelliğinin bir sonucudur. Kibirlenmek, en öz ifade ile insanın kendini başkalarından üstün görmesidir. Kibirli kişiye de mütekebbir denilir. Kişinin kibirlenebilmesi için başkalarına da ihtiyacı vardır. Başkası olacak ki kendisini ondan üstün görsün.⁴⁰⁶

Allah (c.c.), birçok âyette insanoğlunu kibirden sakındırmaktadır. Bu âyetlerde aynı zamanda kibirli kişilere ait birçok özellikte gözler önüne serilir. *"Yeryüzünde haksız yere böbürleneni âyetlerimden mahrum edeceğim. Onlar, bütün mucizeleri görseler de iman*

⁴⁰² el-Bakara 2/257.

⁴⁰³ el-Bakara 2/256.

⁴⁰⁴ el-Hicr 15/36

⁴⁰⁵ Şad 38/76.

⁴⁰⁶ İmam Gazali, *İhya-u Ulumid'din*, çev. Sıtkı Güllü (Huzur Yayınevi, 2012), 3/775.

etmezler; doğruluk yolunu görseler onu izlemezler. Fakat eğrilik yolunu görürlerse hemen ona saparlar." Bu durum, onların âyetlerimizi yalan saymalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir."⁴⁰⁷ "Onlar, kendilerine ulaşmış kesin bir kanıt olmadan Allah'ın âyetleri hakkında tartışmaya girişirler. Bu tutum, gerek Allah yanında gerekse inananlar yanında büyük bir nefrete sebep olur. Allah, kendini beğenmiş her zorbanın kalbini işte böyle mühürler."⁴⁰⁸ Kibirli kişi, vahiy karşısında teslim olmak yerine diklenir. Çünkü teslim olmayı kendisi için zûl görür. Böylece o vahyin hakikatlerine kulaklarını tıkayarak vahiyden mahrum olur. Vaziyet böyle olmasına rağmen, vahiy hakkında tartışmaya girerek kendini haklı çıkarmaya çalışır. "Onlara, "İçinde ebedî olarak kalacağınız cehennemden kapılarından girin içeri!" denilecek. (Vaktiyle) ululuk taslamış olanların kalacağı (bu) yer ne kötü!"⁴⁰⁹ "Rabbimiz şöyle buyurdu: Bana dua edin, duanızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, aşağılanmış olarak cehenneme gireceklerdir!"⁴¹⁰ Kibir insanı cehenneme götüren bir hastalıktır. "Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan hiç kimse de cennete giremez."⁴¹¹ Öyle ki insanın kalbinde en ufak bir kibir kırıntısına dahi müsamaha gösterilemez.

İnsan kibir hastalığına yakalandığında, kibrini korumak için her şeyi yapar. Onu korumak için her kötülüğü, her yanlışını yapar. Yine onun için her türlü iyi şeyi terk eder. Kötülükler, başka kötülöklere kapı açar. İşte kibir de böyle bir huydur. Kibir gözleri büröyen karanlıktır, onları hakikate karşı kör eder. Kibir kalplerin üzerinde perdedir. Oraya hakikatin ulaşmasını engeller. Kulaklara ağırlıktır ki, hakikate karşı onları sağır eder. Peygamberimizin (s.a.v.) İslam'ı anlattığı Mekke eşrafının ileri gelenleri kendisine böyle cevap vermektedirler.⁴¹²

İnsan aslında kendisine baksa kibirlenmesinin ne kadar saçma olduğunu görecektir. "Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin."⁴¹³ İnsan her şeyden önce unutmamalıdır ki, kendisi bir hiç iken onu var eden bir yaratıcısı var. Var olduktan sonra da, ona hayat veren bir Rabbi var. Hayatını devam ettiren yaşatan bir Allah (c.c.) var. Bununla da bitmiyor. Neyi varsa, neye sahipse hepsini Allah (c.c.) ona verdi. Yani kendine ait hiçbir şey yok. Yani o bir hiç. Yaşamı için mutlak muhtaç olduğu nefesi, Allah (c.c.) ona verirse alabilir. Aldığı nefesi Allah (c.c.) izin verirse verebilir. O zaman bu neyin kibridir. Aslında insanın kibirlenmesi şuna benzer. Aslan resmi olan bir aynaya bakan kedinin kendini

⁴⁰⁷ el-A' rāf 7/146.

⁴⁰⁸ el-Mu' min 40/35.

⁴⁰⁹ ez-Zumer 39/72.

⁴¹⁰ el-Mu' min 40/60.

⁴¹¹ Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi, 261/875, *Sahih-i Müslim*, "İman" 148.

⁴¹² İbn-i Hişam, *Siret-i İbni Hişam*, 1/404.

⁴¹³ el-İsrā' 17/37.

aslan zannetmesidir. O öyle zannetse de nihayetinde bir kedidir. İnsan da ne kadar kibirlenirse kibirlensin başı atık bir su⁴¹⁴, sonu toprak olan bir varlıktır.⁴¹⁵

İnsanı kibre götüren şeyler, Rabbinin ona lütfettiği nimetlerdir. Bunlar ilim, güç, mal, mülk, güzellik, soy, sop gibi nimetler olabilmektedir. Bu nimetler insanoğluna imtihan için verilmiştir. İnsanoğlu kendine verilen nimetlerden hesaba çekilecektir.⁴¹⁶ Ona düşen; kendisine bunlar lütfedildiği için kibirlenmek değil, şükretmektir. Eğer insana diğer insanlardan daha fazla nimet verildiyse bunun da gereği, daha fazla şükürdür. Kendisine daha fazla nimet verilmesi onun üstünlüğünden değildir. *“De ki: "Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsın, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdırsın.”*⁴¹⁷ Nimetleri insanoğluna vermeye muktedir olan Allah (c.c.), verdiği nimetleri almaya da muktedirdir.

Kibrin bir tarafı ucub (kendini beğenmek) iken, diğer tarafı başkalarını küçük görmektir. Allah (c.c.) nimetlerini her kuluna eşit lütfetmemiştir. Bunda da birçok hikmetler vardır. *“Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O’dur. Şüphesiz rabbinin cezası çok çabuktur; yine O’nun bağışlaması ve rahmeti boldur.”*⁴¹⁸ *“Allah kiminize kiminizden daha fazla rızık verdi. Ama kendilerine fazla verilenler, rızıklarını ellerinin altındakilerle paylaşıp da onları bu hususta kendileriyle eşit hale getirmeye yanaşmıyorlar. Peki, onlar Allah’ın nimetini inkâr etmiş olmuyorlar mı?”*⁴¹⁹ Hikmeti gereği Allah’ın (c.c.) kullarından bazısına, diğerlerine nazaran daha az nimet vermesi nasıl onların küçük görülmesine sebep olabilir? *“Saçı başı dağınık, eli yüzü tozlu, kapılardan kovulmuş öyleleri vardır ki bu şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların dediğini yapar.”*⁴²⁰ Üstünlük çok nimete sahip olmakla değil ancak takva ileldir.⁴²¹

İslam, ifrat ve tefritten sakındırır. Her konuda mutedil olmayı emreder.⁴²² Her kötü haslet gibi kibir de; bir aşırılık sonucu ortaya çıkmıştır. Kibir ifrattır, aşağılık duygusu tefrittir. İşte bu iki aşırılığın denge noktası tevazudur.⁴²³ Allah (c.c.); insanı en güzel şekilde yaratmış, onu yeryüzünün halifesi kılmış ve onu vahiyle muhatap almıştır. Yani ona değer vermiştir. Bu

⁴¹⁴ Yāsīn 36/77.

⁴¹⁵ Tāhā 20/55.

⁴¹⁶ et-Tekāşur 102/8.

⁴¹⁷ Āl-i ‘İmrān 3/26.

⁴¹⁸ el-En‘ām 6/165.

⁴¹⁹ en-Nahl 16/71.

⁴²⁰ Müslim b. el-Haccac, Ebü’l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi, 261/875, *Sahih-i Müslim*, “birr” 138.

⁴²¹ el-Hucurāt 49/13.

⁴²² el-Bakara 2/143.

⁴²³ Gazali, *İhya-u Ulumid’din*, 1/827.

değerin farkında olmalı ve bu değerini korumayı da bilmelidir. Ne kendini büyük görmelidir. Ne de kendini küçük görmelidir. Mütevazı olarak rabbine şükür halinde olmalıdır.

Her kötülük başka kötülüklerin sebebidir. İnsanı kibirlenmeye iten nedenlerin başında; ucub, hıdk, hased ve riya gibi hastalık gelir.⁴²⁴ O yüzden tüm kötülüklere karşı dikkatli olmalıdır. Kibre gelince, o, Rabbine karşı gelecek kadar İblisin gözünü karartan bir hastalıktır. Netice olarak onun kovulmasına ve ebedi cehennemlik olmasına sebep olan bir hastalıktır. İnsan kibirden kendini koruyarak, kibirlenmekten sakınmalı ki akıbeti iblis gibi olmasın. İnsana yakışan toprak gibi tevazu sahibi olmasıdır.

4.9. Sorgulama

İblis, secde emrine itaat etmediği gibi Allah'ın (c.c.) emrini de sorgulamaya kalkmıştır.⁴²⁵ Bu olay üzerinden sorgulama üzerine bir değerlendirme yapılması yerinde olacaktır. Özellikle günümüzde “sorgulamak” olumlanmakta ve tavsiye edilmektedir.⁴²⁶ Ama şeytanın Allah'ı (c.c.) ya da O'nun emrini sorgulaması olumlu bir durum değildir. Bu durumda sorgulamak nedir, ne değildir?

Türk dil kurumu sözlüğüne göre; sorgulamak: “suç niteliğinde bulunan bir sorun üzerine ilgili bulunanlara sorular sormaktır.”⁴²⁷ Bu tanımda karşımıza üç unsur çıkmaktadır. Bunlardan birincisi sorgulayandır. İkincisi sorgulanandır. Üçüncüsü sorgulamaya sebep olan durumdur. Konuyu daha basitleştirmek adına hayatın içinden örneklendirmekte fayda vardır. Günümüzde adalet sistemi içerisinde sorgulamayı savcı yapar. Bunu yaparken de ortada bir suç ya da şüphe vardır. Sorgulanan kişi de ya suçludur ya da şüphelidir. Yani sorgulayan, makam olarak sorgulanandan üsttedir. Ortada da sorgulanması gereken bir durum vardır.

Günümüzde, özellikle Kur'an okunurken sorgulayıcı bir okumayla okunması gerekli görülmektedir. Araştırmacıya göre; bu konuda bir hata vardır. Kur'an, Allah (c.c.) tarafından gönderilen bir kitaptır. Dolayısıyla Kur'an'ı sorgulamak, Allah'ı (cc) sorgulamak olacaktır. Sorgulamanın tavsiye edilmesinin ardındaki niyet Kur'an'ın anlaşılmasıysa; bunun için Kur'an'ın kullandığı kavramları kullanmak daha doğru olur. Kur'an kendisinin anlaşılması için muhataplarını; teakkul (akletmek), tefekkür(düşünmek), tefekkuh (anlamak), tezekkür (öğüt almak) ve tedebbür (tedbir almak) etmeye çağırır.⁴²⁸ Bu hususta şu âyetler manidardır: “Bu bir

⁴²⁴ Gazali, *İhya-u Ulumid'din*, 3/797.

⁴²⁵ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 158.

⁴²⁶ Çağatay, *Yaratılış Serüveni*, 13; Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 52.

⁴²⁷ “TDK Sözlük” (Erişim 25 Aralık 2024), “Sorgulama”.

⁴²⁸ Okuyan, *Yaratılış ve Hz. Âdem*, 54.

mübarek kitaptır ki onu sana, insanlar âyetleri üzerinde iyice düşünsünler, akıl iz'an sahipleri ondan dersler, öğütler alsınlar diye indirdik."⁴²⁹ "Onlar ayakta dururken, otururken, yataarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!"⁴³⁰ O, sizi bir tek nefisten yaratmıştır. (Sizin için) bir kalma yeri, bir de emanet olarak konulacağınız yer vardır. Gerçekten biz, anlamaya açık bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık."⁴³¹ "Bu (din), rabbinin dosdoğru yoludur. Biz öğüt alacak bir kavim için âyetleri ayrıntılı olarak açıkladık."⁴³² Kur'an'ı okuyup düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?"⁴³³ İçerisinde hayata dair birçok emir ve yasak barındıran Kur'an, yaşama dönüşmesi için gönderilmiştir. Bunun olabilmesi için Kur'an'ın okunması, üzerine düşünülmesi, anlaşılması ve gereğinin yapılması lazımdır. Kur'an'ın, kendisini anlamak için serdettiği kavramlar ile sorgulamak arasında fark vardır. Sorgulamak üst perdeden bir yaklaşımdır. Yukarıdan aşağı yöne doğru ve biraz da had tanımayan bir eylemdir. Kelimenin sözlük anlamının eylem esnasında belirginleşerek kusur ve hata aramaya dönüşmektedir.

Kur'an'ın, anlamak adına ortaya koyduğu kavramlarda ise durum farklıdır. Kur'an, âlemlerin Rabbi olan Allah (c.c.) tarafından indirilen bir kitaptır. Onu ele almanın bile bir adabı vardır. Onu anlamak için de bir adap gerekir. Bu kitapta hiçbir şüphe yoktur. Yanlış, hata ve kusur asla bulunmaz. Kur'an ile ilgili olarak, bu vasıflar kabul ediliyorsa; o zaman Kur'an'ı sorgulamak değil anlamak gerekir.

O bir bütün olarak iman edilmesi gereken bir kitaptır. Hükümleri bağlayıcıdır. Her türlü pazarlığı kapalıdır. Bütün insanları muhatap aldığı gibi kıyamete kadar da geçerli bir kitaptır. İşte Kur'an'ın, kendisini anlamak adına ortaya koyduğu kavramlar ilk önce bunları idrak etmeyi anlatır. Bundan sonra Kur'an'a teslimiyet içerisinde tevazu ile yaklaşılr. Kur'an, sorgulamak için okunmaz. Kur'an, anlamak ve yaşamak için okunur.

Şeytan, Allah'ı (c.c.) sorgulamaya kalktı. Çünkü kibre kapılmıştı. Fakat Müslüman Rabbine karşı her zaman kul olduğu bilincinde olmalıdır. Rabbini sorgulayan değil, Rabbinin kendisini sorguya çekeceğini bilen olmalıdır. Allah kul ilişkisinde sorgulama yukarıdan aşağıyadır. Aşağıdan yukarıya sorgulama, sadece Allah kul ilişkisinde değil, kullar arasındaki ilişkilerde bile mümkün değildir. Kazara böyle bir şey olursa da hoş karşılanmaz.

⁴²⁹ Sâd 38/29.

⁴³⁰ Âl-i 'İmrân 3/191.

⁴³¹ el-En'âm 6/98.

⁴³² el-En'âm 6/126.

⁴³³ Muḥammed 47/24.

4.10. İblisin Hz. Âdem Ve Zürriyetine Düşmanlığı

Allah (c.c.), “Âdem’e secde edin.” diye emretmiştir. İblis, bu emre uymamıştır. Sonrasında Hz. Âdem ve onun zürriyetine düşman olmuştur. “Şeytan sizi sakın doğru yoldan engellemesin, o sizin apaçık düşmanınızdır.”⁴³⁴ Açıkçası bu düşmanlıkla ilgili bazı durumların anlaşılması güçtür. Düşmanlık için ortada bir sebep olması gerekir. Yani Âdem’in (a.s.) bir şey yapması gerekir. Ama Âdem’in (a.s.) herhangi bir şey yaptığını göremiyoruz. Mesele secdenin Âdem’e (a.s.) yapılması ise; o emri veren Allah’tır (c.c.). “Âdem’e secde edin.” Cümlesi emir cümlesidir ve emri veren Allah’tır (c.c.). İblisin düşmanlığı da normalde Allah’a (c.c.) değildir. Ancak Âdem’e (a.s.) ve zürriyetine düşman olması, onların Allah’ın (c.c.) halifesi olmasıyla alakalıdır. Âdem (a.s.) ve zürriyetini saptırıp, sanki Allah’a (c.c.); “ben ondan daha üstünüm” demesinde haklı olduğunu göstermek ister gibidir.

4.11. Secde Etmeyen İblisin Şeytanlaşması

Kıssa ile ilgili âyetlerde enteresan bir incelik vardır. Toplam yedi surede anlatılır Hz. Âdem kıssası. Bu yedi surede toplam sekiz âyette “iblis”⁴³⁵, dört surede dört âyette “şeytan”⁴³⁶ geçmektedir. İblis kelimesinin geçtiği altı yerde İblisin secde etmemesinden bahsedilirken, iki yerde de Rabbimiz İblise neden secde etmediğini sormaktadır. Dolayısıyla İblis secde etmeyerek isyan eden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şeytan kelimesinin geçtiği dört yerde de bir özellik dikkat çekmektedir. “Şeytan oradan onların ayağını kaydırды da bulundukları yerden onları çıkardı.”⁴³⁷ “Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve “Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı” dedi.”⁴³⁸ “Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrıyla ayart! Süvarilerinle yayalarınla onlara karşı ordu topla; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadde bulun. Zaten şeytan insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.”⁴³⁹ “Derken, şeytan şöyle diyerek onun kafasını karıştırdı: “Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümlerliğin yolunu göstereyim mi?”⁴⁴⁰ Bu âyetler de şeytanın Hz. Âdem ve eşinin ayağını kaydırдыğını ve onları saptırдыğını görmekteyiz.

⁴³⁴ ez-Zuhruf 43/62.

⁴³⁵ el-Bakara 2/34; el-A’raf 7/11; el-Hicr 15/ 31-31; el-İsrâ’ 17/61; Tâhâ 20/116; Şâd 38/74-75.

⁴³⁶ el-Bakara 2/36; el-A’raf 7/20; el-İsrâ’ 17/64; Tâhâ 20/120.

⁴³⁷ el-Bakara 2/36.

⁴³⁸ el-A’raf 7/20.

⁴³⁹ el-İsrâ’ 17/64.

⁴⁴⁰ Tâhâ 20/120.

İblis, secde emrine karşı gelen bir asidir. Ve bir ferttir. Fakat şeytan söz konusu olunca; orada bir asiden fazlasını görmekteyiz. Şeytan; vaatlerle, yalanlarla ve vesveseyle başkalarını da isyana teşvik eden bir günah davetçisidir. İblis bir isimken, şeytan bir sıfattır. Bu anlamda isyana ve günaha çağırın her şey şeytandır. İblis cinlerdendi ve şeytan oldu. İnsanoğlu da harama ve günaha çağırırsa o da şeytandır. *“Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar. Rabbin dileyseydi bunu yapamazlardı. Artık onları uydurdukları şeylerle baş başa bırak da âhirete inanmayanların kalpleri ona (o yaldızlı sözlerle) kansın, ondan hoşlansınlar ve işledikleri kötülüğü bundan böyle de işlemeye devam etsinler.”*⁴⁴¹

Bu kıssa da gördüğümüz gibi isyankârlar, isyandan sonra isyanda inat ederlerse sadece isyan etmekle kalmazlar. Onlar isyan ettikleri gibi başkalarının da isyan etmesi için, günaha düşmesi için çabalarlar. Sadece kendileri isyan etmekle yetinmezler. Bunun üstüne bir de günahın propagandasını yaparlar. Çünkü secde etmeme hadisesinden sonra, o günden kıyamete kadar sürecek bir hak batıl mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelede herkes kendi cephesini güçlendirmeye ve kalabalık tutmaya çalışıyor.

4.12. Günah Sonrasında Şeytanî Tavr

Allah'ın (c.c.) secde etmesini emrettiği İblis, secde etmeyerek isyan etmiştir. İsyân etmesi kadar, isyan sonrasındaki tavırlarını da dikkat edilmelidir. *“Allah buyurdu: "Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblîs), "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi.”*⁴⁴² Bu âyette ve kıssanın ilgili bölümlerini anlatan âyetlerde İblisin isyanını savunduğunu görmekteyiz. Hatasını kabul etmediği gibi secde etmemesinden dolayı haklılığını iddia etmektedir! Bu tavır iyi incelenmelidir.

Günahla insan arasındaki süreç yaklaşık olarak şöyle gelişir. İnsan, ilk günahı işlediğinde vicdanı onu rahatsız eder. Bu kişinin günaha düşmesidir. Kişi kendini eleştirir ve kendisiyle hesaplaşır. Pişmandır ve buradan yolu tövbeye çıkar. Eğer tövbe etmez ve günah işlemeye devam ederse, zamanla pişmanlık yerini pişkinliğe bırakır. Artık günaha düşme aşamasını aşarak, günahkâr olur. Kalp kararır, vicdan taşlaşır. Bu duruma gelen günahkâr artık günahından utanmaz, yaptığığın doğru olduğunu savunmaya başlar. Günahını veya yaptığığın doğru olduğunu savunan kimsenin ise günahıtan vazgeçmesi hemen hemen imkânsızdır. Çünkü vazgeçilmesi gereken şey, yanlış olan bir şeydir. Doğruysa, vazgeçmek için sebep de yok

⁴⁴¹ el-En'âm 6/112-113.

⁴⁴² el-A'râf 7/12.

demektir. Bu yüzden vazgeçmez. Bu durum yaptığıının yanlış olduğunu anlayıp kabul edinceye kadar devam eder. Bu kıssada İblisin yaptığıının doğru olduğunu savunması ve nihayetinde ebedi cehennemlik olması bu hakikati ortaya koymaktadır. O, yaptığıının yanlış olduğunu kabul etmediği gibi, bu yoldan da hiçbir zaman dönmemiştir.

4.13. İblisin Secde Etmemesinde Suç Kimin?

قَالَ رَبِّ بِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَرِيَنَّ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَلَاغْوِيَّهُمْ أَجْمَعِينَ

"İblis, "Rabbim! Benim sapmama imkân verdiğin için yemin olsun ki ben de yeryüzünde onlara (günahları) şirin göstereceğim ve onların topunu kesinlikle yoldan çıkaracağım.""⁴⁴³

قَالَ فِيمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَفْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

"İblis dedi ki: "Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.""⁴⁴⁴ Bu iki âyette geçen "iğva" fiili ile ilgili çeşitli açıklamalar yapılmıştır.

Razi'ye göre bunun anlamı saptırmadır. Şeytanı da saptıran Allah'tır (c.c.). O her hareket edeni bir hareket ettiren olduğu savından yola çıkarak şeytan saptığını, Allah'ın (c.c.) şeytanı saptırdığını kabul etmektedir. Ona göre; akıl bildiği halde, sapkınlığı tercih etmez.⁴⁴⁵ Fakat bu görüş hayatın içindeki gerçekliğe uymaz. Eğer bu görüş kabul edilirse hiçbir akıllı insan sapmamalıdır. Ya da sapmışların tamamı akılsızlar olmalıdır. Böyle olmadığını görmekteyiz.

Kurtubi'ye göre; "iğva" azgınlık ve sapma anlamındadır. "Beni azdırdığın için" ifadesi "sapmama imkân verdiğin için" anlamına gelmektedir. O'na göre burada İblis, kalbine azgınlık isteğinin yerleştirilmesini kastetmektedir. Her fiilin yaratıcısı Allah (c.c.) olduğundan dolayı; İblis, sapmasını Allah'a (c.c.) nispet etmiştir.⁴⁴⁶

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّيْنَاهَا ﴿٧﴾ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ﴿٨﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّيْنَاهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّيْنَاهَا ﴿١٠﴾

"Nefse ve onu (insanın özü olarak) şekillendirip düzenleyene; Ona kötü ve iyi olma kabiliyetlerini verene! Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir. Onu arzularıyla baş başa bırakan da ziyan etmiştir.""⁴⁴⁷ İblis cinlerdendir.⁴⁴⁸ Cinlerde insan gibi kulluk yapmak için yaratılmış ve imtihan edilmektedir.⁴⁴⁹ Dolayısı ile onlarda nefis vardır. Bu âyetlerde

⁴⁴³ el-Hicr 15/39.

⁴⁴⁴ el-A'raf 7/16.

⁴⁴⁵ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10/309.

⁴⁴⁶ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, 7/294-295.

⁴⁴⁷ eş-Şems 91/7-10.

⁴⁴⁸ el-Kehf 18/50.

⁴⁴⁹ ez-Zâriyat 51/56.

gördüğümüz gibi nefis; iyilik yapma veya kötülük yapma potansiyeli olan bir yapıdadır. Fakat burada devreye bir şey daha girer ki o da iradedir. İrade sahibi olanında, sorumluluğu vardır. Bütün fiillerin yaratıcısı Allah'tır (c.c.). İrade sahibi olan kul hangi fiile kesb ederse, Allah (c.c.) o fiili yaratır. Fiildeki bu kesbden dolayı, kulun sorumluluğu vardır.⁴⁵⁰ *“Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.”*⁴⁵¹ *“Sana gelen iyilik Allah'tandır. Başına gelen kötülük ise nefisindendir. Seni insanlara elçi gönderdik; şahit olarak da Allah yeter.”*⁴⁵²

İblisin su sözleriyle yapmaya çalıştığı şey, başkasını suçlayarak kendini aklama çabasıdır. Meleklerin yaratılışları gereği isyan etmezler. İblis ise iradesi sayesinde tercih edebilecek şekilde yaratılmıştır. İblis; “Melekler gibi beni de isyan etmeyecek şekilde yaratsaydın bende isyan etmezdim. Bana irade verdin. Bende bu iradenin sonucunda sana isyan ettim. Dolayısıyla bu isyanın sebebi ben değilim. Senin beni iradeli yaratmandır.” demek istiyormuş gibi bir durum anlaşılmaktadır. Aynı durum insanoğlu içinde geçerlidir. İnsanoğlu da zaman zaman işlediği hatanın sebebini başkalarında veya başka şeylerde arar. Bu aslında kişinin vicdanını rahatlatma çabasından başka bir şey değildir. İnsanın; doğru kabul ettiği şeyin aksini yaptığında -eğer vicdanı taşlaşmadıysa- vicdanı onu mutlaka rahatsız eder. Bu rahatsızlıktan kurtulmanın yolu vicdanı sızlatan şeyin müsebbibi olarak başkalarını ya da başka şeyleri göstermektir. Fakat bu durum kişinin kendini aldatmasından başak bir işe yaramaz. İblis bu yaptığıyla kovulmaktan kurtulamadığı gibi insan da hatalarının, günahlarının sonuçlarından başkalarını suçlamakla kurtulamaz.

Anlamalıdır ki insan, kaderi bir manada kendi elindedir. Yarın karşılaşacakları da kendi yaptıklarının sonucudur. *“Her insanın sorumluluğunu omuzuna yükledik. Kıyamet gününde insana, açılmış vaziyette önüne konulacak olan bir kitap çıkaracağız.”*⁴⁵³ *“İnsan ancak çabasının sonucunu elde eder.”*⁴⁵⁴ Yaptıklarının sorumluluğu da kendisine aittir. Bu sorumluluğu kabul etmekten başka yolu da yoktur. Bu sorumluluk duygusuyla hareket etmelidir.

4.14. Şeytanın Savaş İlanı

İblis, Hz. Âdem'e secde etmemesinden ve kibirlenmesinden dolayı Allah 'ın (c.c.) huzurundan kovulmuştur. *“Allah, "Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin*

⁴⁵⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Kesb”, TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 26 Aralık 2024).

⁴⁵¹ eş-Şûrâ 42/30.

⁴⁵² en-Nisâ' 4/79.

⁴⁵³ el-İsrâ' 17/13.

⁴⁵⁴ en-Necm 53/39.

değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!" buyurdu."⁴⁵⁵ "Allah, "O halde çık oradan, dedi; artık kovuldun! Kıyamet gününe kadar lânetlenmiş bulunmaktasın!"⁴⁵⁶ "Allah, "O halde çık oradan!" dedi; "Artık kovuldun! Kıyamet gününe kadar rahmetimden uzak kalacaksın!"⁴⁵⁷ Bunun neticesinde hatasını anlaması beklenirken o her müstekbir gibi diklenmiştir. Akabinde de Hz. Âdem ve zürriyetinden intikam peşine düşmüştür. "İblîs, "Bana insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar mühlet ver" dedi. Allah, "Haydi, sen mühlet verilenlerdensin" buyurdu."⁴⁵⁸ Şeytan Rabbinden mühlet isteyerek aslında bir savaşın başladığını ilan etmiştir. Allah (c.c.), İblise istediği mühleti vererek, savaş ilanını kabul etmiştir. Bu savaş o gün başlayan ve kıyamete kadar sürecek olan bir savaştır. Bu savaşın adı hak-batıl savaşıdır. Bu savaşın bir tarafı şeytan ve taraftarları iken diğer tarafı Allah (c.c.) ve onun taraftarlarıdır. "Şeytan onları hâkimiyeti altına alıp kendilerine Allah düşüncesini unutturmuştur. İşte onlar şeytanın yandaşlarıdır. İyi bilin ki kaybedecek olanlar da şeytanın yandaşlarıdır!"⁴⁵⁹ "Kim Allah'ı, peygamberini ve iman edenleri velî edinirse bilsin ki Allah'tan yana olanlar mutlaka galip geleceklerdir."⁴⁶⁰ Allah (c.c.) insanoğlunu şeytana karşı uyarmaktadır. "Bunun üzerine "Ey Âdem!" dedik, "Bil ki bu senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa mutluluğunu yitirirsin!"⁴⁶¹ "Şüphe yok ki şeytan sizin düşmanınızdır, siz de onu düşman bilin. Çünkü o kendisine uyacaklara yakıcı ateşin mahkûmlarından olsunlar diye çağrıda bulunur."⁴⁶² Bu savaşta şeytan bütün insanlığın düşmanıdır. Amacı ise kendisinin ebedi kalacağı cehenneme insanoğlunu da götürmektir. İnsanoğlu bu gerçeği bilerek şeytanı düşman bilmelidir. Düşmana itaat ise zilletir. Fakat bazıları vardır ki celladına âşık olmuşçasına şeytanla dostluk kurmaktadır. Onun yolundan gitmek için can atmaktadır. Hâlbuki başından bellidir, bu yolun sonu cehennemdir. Ahirette pişmanlık da fayda vermeyecektir. "Ve onlar orada, "Rabbimiz! Bizi çıkar da yapmış olduklarımızdan tamamen başka, rızâna uygun işler yapalım" diye feryat ederler. Size düşünecek kimsenin düşünebileceği kadar bir ömür vermedik mi? Üstelik size uyarıcı da gelmişti. Şimdi tadın bakalım! Zalimlerin hiçbir yardımcısı da yoktur!"⁴⁶³

⁴⁵⁵ el-A'raf 7/13.

⁴⁵⁶ el-Hicr 15/34-35.

⁴⁵⁷ Şad 38/7-78.

⁴⁵⁸ el-A'raf 7/14-15.

⁴⁵⁹ el-Mucadele 58/19.

⁴⁶⁰ el-Ma'ide 5/56.

⁴⁶¹ Tahâ 20/117.

⁴⁶² Fâtır 35/6.

⁴⁶³ Fâtır 35/37.

Hak ve batıl savaşında hak da bellidir, batıl da bellidir. “İman edenler Allah yolunda savaşır, inanmayanlar ise bâtıl dava uğrunda savaşır. Şu halde şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphe yok ki şeytanın planı (tuzağı) daima zayıftır.”⁴⁶⁴ Haktan yana olanlar, bir savaşın içerisinde olduklarını unutmamalıdır. Bir savaşta düşmana asla itaat edilmez. Onunla sadece mücadele edilir. Her zaman onu alt etmenin planı yapılır. Onu mağlup edecek stratejiler geliştirilir ve uygulanır. Belki de en önemlisi, bu savaşın kıyamet kopmadıkça bitmeyeceğinin hiçbir surette unutulmamasıdır. Bu unutulmadığında şeytanın hilelerine ve tuzaklarına karşı her daima teyakkuz halinde olunur. Olması gerekende budur. Bir anlık boş bulunmanın bedeli, atamız Hz. Âdem için, cennete mâl olmuştur. İnsanoğlu da cennetine mâl olacak bir gaflete düşmemek için bilinçli olmak zorundadır. Batıl davasına hizmet edenler; hizmet ettikleri davanın öncüsü olan şeytanın, onların da düşmanı olduğunu bilmelidirler. Şeytanın dost gibi görünmesine aldanmamalıdır. Hz. Âdem ve eşi, onun dost gibi görünmesine aldandılar. “Onlara, “Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim” diye de yemin etti. Böylece ikisini de ayartmış oldu.”⁴⁶⁵ İnsanoğlunun aynı delikten bir daha yılanı ısırılmasının anlamı yoktur.

4.15. Şeytanın Meydan Okuması

Şeytan, savaş ilanı yaptıktan sonra meydan okumaktadır. Bu meydan okuma da şeytan; Allah’a (c.c.), kullarının çoğunu saptıracağını ve peşine takacağını söyler.⁴⁶⁶ Hâlbuki Allah (c.c.) insanoğlunu, kendisine kulluk yapsın ve mülkü olan yeryüzünde halife olsun diye yaratmıştır. Bunun için o, özel bir yaratılış ile yaratılmıştır. Akıl, irade gibi nimetler ona özel olarak lütfedilmiştir. Bunun yanında vahiy ve nübüvvet gibi ilahi yardımlarla da desteklenmiştir. Bu yüzden şeytanın bu meydan okumasına, Allah (c.c.) kullarının üzerinde onun hiçbir gücünün olamayacağını bildirmek suretiyle karşılık vermiştir.⁴⁶⁷ Durum bu iken nasıl oluyor da şeytan insanların çoğunu saptırabiliyor. Bunun sebebi insanoğlunun rabbinin kendisine verdiği nimetleri ve imkânları gereği gibi kullanmamasındadır. Rabbinin kendisine sunduğu vahiy ve nübüvvet gibi desteklere sırt dönmesinde gizlidir.

Şeytan meydan okumasında; “لَا غَوْيَ لَهُمْ”, onları kesinlikle saptıracağım” demesi iki anlama gelir. Birincisi; “insanoğlunun tamamını saptırmak için çalışacağım. Onlardan kimseyi es geçmeden peşime takmak için uğraşacağım. Her yolu deneyeceğim.” demektir. Bunun için her Âdemoğlu, şeytanın kendisini saptırmak için uğraşacağını unutmamalıdır. Âdemoğlu, her an şeytan tarafından saldırıya uğrayabileceği düşüncesiyle cephedeki asker gibi eli tetikte

⁴⁶⁴ en-Nisâ’ 4/76.

⁴⁶⁵ el-A’râf 7/21-22.

⁴⁶⁶ Tâhâ 20/17; el-Hicr 15/39-40; el-İsrâ’ 17/62; Şâd 38/82-83.

⁴⁶⁷ el-Hicr 15/42; el-İsrâ’ 17/65.

beklemelidir. İkinci olarak da; geleceğe ait bir konu da bu kadar emin konuşmasıdır. Bu onun böyle olacağını bildiği için söylediği bir söz değildir. Şeytan bu sözü, iddiasını gerçekleştirmek için, ne kadar canla başla çalışacağını göstermek için söylemiştir. Hedefe ulaşmak için her yola başvuracağını ortaya koymak için söylenmiş bir kelimedir. Bu durum karşısında insanoğlu; ancak ihlas, takva, ihsan gibi bütün zırhlarını kuşanarak kendini koruyabilir, kurtarabilir.

Şeytanın, Allah'ı (c.c.) tanımasına rağmen meydan okuması, insanın aklına “acaba neye güvenerek meydan okuyor” sorusunu getirmektedir. Şeytanın bu meydan okumada cesaret aldığı iki şey vardır. Bunlardan biri, şeytanın tek silahı olan vesvesedir. Vesvese; sözlükte; kadınların taktığı küpelerin çıkardığı ses, kulağa fısıldamak, adi düşünceler anlamlarına gelir.⁴⁶⁸ Kadınların küpeleri birbirine çarptığında küçük bir ses çıkarır. Bu sesi, sadece o kulak duyar. Hatta diğer kulak dahi duymaz. Vesvese de böyledir. Şeytan, insanın kulağına gelir. Kötülüğü kulağına fısıldar. İşte şeytanın tek silahı bu vesvesedir. Başka hiçbir silahı ya da gücü yoktur. Şeytanın güvendiği ikinci şey ise; insan bünyesinde mevcut olan nefistir. Şeytan insan üzerindeki bütün hedeflerine nefis ile işbirliği yaparak ulaşır. Nefsin kötülüğe meyyal olan yönüyle ortaklık kurar. Bu ortaklıkla şeytan; nefsi, kendine nefer yapar. Bundan sebep insan, nefsini ıslah etmelidir. Nefsini ıslah etmek, insanoğlunun şeytan ve nefsin ortaklığına karşı yapacağı en önemli şeydir. Nefis ıslah olduğunda, vesvese de bir işe yaramaz.

*“Allah'ın hükmü yerine getirilince şeytan şöyle der: “Şüphesiz Allah size gerçek bir vaadde bulunmuştu; ben de size bir söz verdim ama yalancı çıktım. Aslında benim sizi zorlayacak gücüm yoktu; benim yaptığım size çağrıda bulunmaktan ibaretti; siz de benim çağrıma uydunuz. O halde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Ne ben sizi kurtarabilirim ne de siz beni kurtarabilirsiniz. Ben daha önce, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim.” Doğrusu zalimler için elem verici bir azap vardır.”*⁴⁶⁹ Kur'an'ın, şeytanın ağzından insanoğluna öğrettiği gibi; o, insanoğluna bir şey yaptıracak güce sahip değildir. Yani insan, şeytana gönüllü olarak uyar. Allah'ın (c.c.) tüm vaatlerine, müjdelerine ve uyarılarına rağmen şeytanın yolundan gidenler aslında bir yönüyle bu meydan okumada, şeytanın haklı çıkması için çabalamaktadırlar. Yukarıdaki âyet de bu çabalarının onları karşı karşıya kalacakları durumdan haberdar etmektedir. Buna rağmen insanoğlunun çoğu şeytanın yolundan giderek onu haklı çıkarmıştır. *“Gerçek şu ki, İblis onlar hakkındaki tahminini doğrulamış oldu; çünkü inanan bir grup hariç hep ona uymuşlardı. Oysa onlar üzerinde onun hiçbir zorlayıcı gücü*

⁴⁶⁸ el-İsfehâni, er-Rağıb, *Müfredat*, 677.

⁴⁶⁹ İbrâhîm 14/22.

yoktu. (Şeytana, kendine uyanları ayartma fırsatı vermemiz ise) sadece, âhirete inananı ona şüphyle bakandan ayırt etmemiz içindir. Rabbin her şeyi görüp gözetir.”⁴⁷⁰

4.16. Şeytanın Stratejisi ve Metodu

Şeytanın, Allah (c.c.) ile diyalogundan; insanları cehenneme götürmek için nasıl bir strateji izleyeceğini ve hangi metotları kullanacağını öğrenmekteyiz. “İblîs dedi ki: "Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın.”⁴⁷¹ “İblîs, "Rabbim! Benim sapmama imkân verdiğin için yemin olsun ki ben de yeryüzünde onlara (günahları) şirin göstereceğim ve -aralarından senin samimi kulların hariç- onların topunu kesinlikle yoldan çıkaracağım.”⁴⁷² “Ve ekledi: "Şu benden üstün kıldığına bak! Yemin ederim ki eğer beni kıyamete kadar yaşatırsan, az bir kısmı dışında, onun neslini peşime takacağım!”⁴⁷³ “Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrıyla ayart! Süvarilerinle yayalarınla onlara karşı ordu topla; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadde bulun. Zaten şeytan insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.”⁴⁷⁴

Bu âyetlere göre şeytanın stratejisi; doğruluğa engel olmak, insanları saptırmak ve insanoğlunu peşine takıp kendisinin gittiği cehenneme onları da götürmektir. Kendisi cehennemde ebedi olarak kalacaktır. İnsanoğluna beslediği düşmanlıktan dolayı onunda ebedi azaba maruz kalması için uğraşmaktadır. Bu stratejinin üçayağı vardır. Üçü de bir biriyle yerine göre bağlantılıdır, yerine göre de iç içedir.

Stratejisinin ilk adımı olarak; Doğru yolun üstüne oturur. Yolu ve yolcuğu zor gösterir. Doğru, iyi ve güzel şeylere mani olmaya çalışır. Şeytan doğruluk adına hiç bir şey olmasına katlanamaz. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta şudur. Allah’ın insanlara gösterdiği yol, doğru yoldur. Bunu şeytan “*senin doğru yolunun üstüne oturacağım*” derken ikrar etmiştir.⁴⁷⁵

İkinci olarak; İnsanoğlunu saptırmak ister. Şeytan kendisi sapmıştır. Bunu da kendisi itiraf etmektedir. Burada insanoğlu şunu bilmelidir. Şeytanın çağrısı sapkınlıktır. Sapkınlık ise fitratın bozulmasıdır. İnsanın kendisine ve yaratılışına yabancılaşmasıdır.

⁴⁷⁰ Sebe’ 34/20-21.

⁴⁷¹ el-A’râf 7/16-17.

⁴⁷² el-Hicr 15/39-40.

⁴⁷³ el-İsrâ’ 17/62.

⁴⁷⁴ el-İsrâ’ 17/64.

⁴⁷⁵ Razi, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 10/310.

Üçüncü olarak da; insanoğlunu peşine takmak ister. İnsanoğlunun yaşantısını incelediğimizde; bazı insanlar, hayatı otomatik pilotta ve sürü psikolojisi ile yaşamaktan hoşlanırlar. İnsanlar bir şeyler yaparken kendi yöntemlerini geliştirirler. Sonra da bu yöntemleri alışkanlık edinirler. Bir zaman sonra olurda bu alışkanlık değiştirilecek olursa onlarda huzursuzluk yaratır. İşte bu huzursuzluğun sebebi otomatik pilotun devre dışı kalacak olmasıdır. İnsanoğlunun hoşlandığı diğer durum ise sürü psikolojidir. Bu kısaca toplum tarafından yapılan davranışların bireylerce düşünmeden ve analiz etmeden tekrarlanmasıdır. Bu yapılan sosyal deneylerce de ortaya konmuş bir durumdur.⁴⁷⁶ Her iki durumunda ortak noktası şudur: Hiçbir zihinsel çaba gerektirmemesidir. Şeytanın peşime takacağım demesi de bu yüzden önemlidir. İlk birkaç kişiyi bir harama alıştırdığında o haram kendiliğinden yayılır gider. Hayat gözlemlendiğinde bunun birçok örneği görülecektir. Bu yüzden insanoğlu, Allah'ın (c.c.) verdiği akıl nimetini kullanmalıdır. Akıl kullanılmadığında insan, zillet içerisinde yaşamaya mahkûm olur.⁴⁷⁷ Akılını kullanırken vahyi rehber edinmelidir. Rehber edinmelidir ki, akılı şaşmasın.

Şeytanın stratejilerini uygularken kullanacağı metotlar, insana önünden, arkasından, sağından, solundan sokulmak; günahları süslü göstermek, yalan vaatlerde bulunmaktır. Önden sokulması, insanoğluna ahiret ile ilgili şüpheye düşürmesi ya da ahireti unutturmasıdır. Arkadan sokulması, insanoğlunu hep kalacakmış gibi dünyaya daldırmasıdır. Sağından sokulması, hak yolundan ve sâlih amellerden uzaklaştırması, solundan yaklaşması ise günahlara meylettirmesidir. Önden yaklaşması dünya, arkadan yaklaşması ahirettir⁴⁷⁸ şeklinde de yorumlanmıştır.

Şeytanın insana dört yandan da sokulması, onu saptırmak için her yönden sokulmasıdır.⁴⁷⁹ Yani şeytanın kolay kolay vazgeçmeyeceğinin işaretidir. “Şeytan, Âdemoğlunun yollarına oturur: Şeytan; insana karşı İslam yolunda oturur ve: Müslüman mı oluyorsun, dinini, babalarının dinini mi bırakıyorsun? der. Âdemoğlu onu dinlemeyerek Müslüman olur. Ona karşı hicret yolunda oturur ve Hicret edip yerini, yurdunu mu terk ediyorsun? Hicret edenin misali, ancak ipte bağlı bir kısrağın misalidir, der. Âdemoğlu onu dinlemeyip hicret eder. Sonra ona karşı, cihad yolunda oturur. Cihad, nefis ve mal ile olan cihaddır. Şöyle der: Savaşıp öldürülecek misin? Kadının nikâhlanacak ve malın bölüşülecek!

⁴⁷⁶ “Sürü Psikolojisi ve Özgür İrade Üzerine İlginç Bir Sosyal Deney - Dailymotion Video” (Erişim 29 Aralık 2024).

⁴⁷⁷ Yûnus 10/100.

⁴⁷⁸ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10/313; et-Taberi, *Tefsiri Taberi*, 4/22.

⁴⁷⁹ Yazır, *Hak dini Kur'an dili*, 4/19; et-Taberi, *Tefsiri Taberi*, 4/23.

Âdemoğlu ona karşı gelip cihad eder. Allah Rasülü (s.a.v.) şöyle devam buyurdular: Onlardan kim bunu yapar ve ölürsse onu cennete koyması Allah üzerinde bir hak olur. Veya öldürülürse yine onu cennete koyması Allah üzerinde bir haktır. Eğer boğulursa, onu cennete koymak Allah için bir haktır. Veya hayvanı onu üzerinden atar ve boynu kırılırsa; onu cennete girdirmek Allah üzerinde bir haktır.”⁴⁸⁰

Eskiden insanlar, savaşlarda düşman saldırılarından korunmak için kaleler inşa ederlermiş. Savaş esnasında bu kalelere sığınmışlar. Düşman da kalenin her tarafını kuşatıp, kaledekileri teslim olmaya mecbur bırakmak için çabalarmış. Burada dikkat edilmesi gereken nokta şudur. Her kalenin bir zayıf tarafı vardır. Düşmanda zayıf taraftan saldırır. Akıllı komutan o zayıf nokta için ek tedbir alır. Hendek savaşında peygamberimiz hendeğin en dar yeri için ek tedbir almıştı. Her insanın yaratılış gereği güçlü yanları olduğu gibi zayıf yanları da vardır. Şeytan insanların zayıf yönlerinin bilir ve oradan saldırır. Çünkü hedefine ulaşmak için en akıllı hareket bu olur. İnsan da bunu bilerek kendini tanımalı ve zafiyeti olan yönlerini güçlendirmelidir. En azından şeytanın o yönden gelecek vesveselerine karşı ek tedbirler almalıdır. Zemahşeri, Belhi’nin şöyle dediğini aktarır: *“Hiçbir sabah olmamıştır ki şeytan benim yolumun üzerindeki dört gözetleme noktasında, yani önümde, arkamda, sağımda, solumda oturmuş olmasın. Önümde oturduğunda “Korkma yâ, Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir!” der. Ben de bunun üzerine “Şu da bilinmeli ki, ben tövbe edip yürekten inanan ve iyi işler yapan, sonra da doğru yolda sebat eden kimselere karşı çok bağışlayıcıyım. Şüphesiz ‘bağışladıkça bağışlayıcıyım’dır.”⁴⁸¹ âyetini okurum. Arkamda oturduğunda, geride bıraktığım aile efradımı hatırlatarak beni korkutmaya çalışır. Ben de “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah’a ait olmasın.”⁴⁸² âyetini okurum. Sağ tarafımda otururken bana övgüler yağdırarak yaklaşır. Ben de “Âkıbet müttakilerindir”⁴⁸³ âyetini okurum. Solumda oturduğunda ise bana şehvî şeylerle yaklaşmaya çalışır. Ben de “İşte, kendileri ile o arzu ettikleri şeyin arasına böylece set çekildi.”⁴⁸⁴ âyetini okurum.”⁴⁸⁵*

4.17. Şeytana Karşı İnsanın Kalkanı: İhlas

Şeytan bütün insanları saptıracağını iddia ederken, bir istisna yapmaktadır. İstisna yaptıkları ise ihlaslı kullardır. Bizzat şeytanın bunu ikrar etmiş olması, insanoğluna kendisini

⁴⁸⁰ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, 6/2918.; Ebû Abdurrahman Ahmed b Ali b Şuayb Nesai, *Sünenü'n-Nesâi el-Mücteba* (Dimaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye, 2018), “Cihad” 19.

⁴⁸¹ Tâhâ 20/82.

⁴⁸² Hüd 11/6.

⁴⁸³ el-A'raf 7/128.

⁴⁸⁴ Sebe' 34/54.

⁴⁸⁵ Zemahşeri, *Keşşâf Tefsiri*, 2/818.

şeytandan koruyacak kalkanın, düşmanın itirafıyla gösterilmesidir. Bu itiraf; acaba bu kalkan beni korur mu diye oluşabilecek şüphelere mahal bırakmaz. Bu durumda ihlasın ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu savaşı kazanmak isteyen insan öncelikle ihlaslı olmak zorundadır.

İhlas; sözlükte “saf” demektir.⁴⁸⁶ İçinde yabancı, farklı hiçbir şey bulunmayan demektir. Muhlis de, samimi kullar anlamına gelmektedir.⁴⁸⁷ Bu samimiyet, Allah’a (c.c.) ruhlar âleminde verdiği sözü tutma samimiyeti,⁴⁸⁸ yüklenmiş olduğu emaneti taşıma samimiyetidir.⁴⁸⁹ Bu bir bilinç halidir. Bu hali en iyi anlatmanın yolu günümüzde gelişmiş olan güdümlü füze teknolojisidir. Güdümlü füzenin temel özelliği; bir hedefe kilitlenir ve o hedeften asla ayrılmaz. Hatta hedef ondan kaçmaya çalışsa ya da araya engeller girse bile bu füze bir yolunu bulur ve hedefine ulaşır. İşte ihlaslı kulun hedefi de Allah’ın (c.c.) rızasını kazanmaktır. O, bu hedefe ulaşmak için çalışır, çabalar. Onun her şeyi bu hedefe ulaşmak içindir. Yeme, içme ve istirahat etmek vb. gibi; yaşamsal olarak yaptıkları bile, bu hedefe ulaşma amacına hizmet eder.

4.18. Cennetteki Yasak Ağacın Anlamı

“*”Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz” dedik.*”⁴⁹⁰ Cennete yaşamaya başlayan Hz. Âdem ve eşine her şeyden yemek içmek serbest edilirken, bir ağaca yaklaşmaları yasaklanmıştır. Kur’an bu ağacın ne olduğunu açıklamamıştır. Bu konuda onun ne ağacı olduğuna dair farklı farklı rivayetler mevcuttur. İbn Mes’ud, İbn Abbas, Said b. Cübeyr ve Cafer b. Hubeyre’nin görüşüne göre bu, üzüm ağacıdır. Yine İbn Abbâs, Ebû Mâlik ve Katâde’ye göre bu, sümbüldür. İbn Cüreyc’in bazı sahibelerden rivayet ettiğine göre o, incir ağacı idi. İbn Atiyye der ki: Ağacın hangisi olduğunu belirten bu rivayetler arasında Peygamber’den gelen bir haber ile desteklenen bir rivayet yoktur.⁴⁹¹ Yasak ağacın hangi ağaç olduğundan daha da önemlisi, ağacın yasaklanmasıdır. Bu yasak insanların hayattaki imtihanlarını temsil etmektedir. Bu yüzden hangi ağacın olduğu özellikle açıklanmamış olmalıdır. Hayatta insan her şeyle imtihan edilebilir. Allah (c.c.) insanlara, onları neyle ya da nasıl imtihan edeceğini bildirmediği gibi yasaklanan ağacın ne olduğunu da bildirmemiştir.

⁴⁸⁶ el-İsfehâni, er-Rağib, *Müfredat*, 205.

⁴⁸⁷ Karaman vd., *Kur’an yolu*, 3/352.

⁴⁸⁸ el-A’râf 7/172.

⁴⁸⁹ el-Ahzâb 33/72.

⁴⁹⁰ el-Bakara 2/35.

⁴⁹¹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’an*, 1/590.

Burada Hz. Âdem ve eşi için önemli olan yasaklanan ağacın ne olduğu değildir. Önemli olan o ağaçtan uzak durmaktır. Ağaç bir imtihandır. Önemli olan imtihanı kazanmaktır. Âdemoğlu için de dünya hayatı imtihandır. Herkesin imtihanı da farklıdır. Önemli olan imtihanı kazanmaktır. “Bunlar neden hep beni bulur” demenin anlamı yoktur. Çünkü kimse taşıyamayacağı bir sorumluluk altına sokulmaz.⁴⁹² Bazı imtihanlar zordur, bazıları kolay. Zor imtihanların da mükâfatı büyük olur. “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele!*”⁴⁹³ Bu imtihanda insana ikinci bir hak verilmeyecektir. Bir tek hakkı var ve onu da kullanılmaktadır.

4.19. İnsanın Üç Büyük Zaafı: Sonsuzluk, Zenginlik Ve Mevki

“*Bunun üzerine "Ey Âdem!" dedik, "Bil ki bu senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa mutluluğunu yitirirsin! Burada sana acıkmak da çıplak kalmak da yok. Yine burada susuzluk çekmezsin ve sıcaktan bunalmazsın."*”⁴⁹⁴ Hz. Âdem ve eşinin cennet hayatıyla ilgili olarak ilginç noktalardan birisi de, Allah’ın (c.c.) onları açık açık uyarmasına rağmen şeytanın onları ayartmış olmasıdır. İlk okuyuşta bu durum, insan için anlaşılması zor bir durumdur. Fakat dünyada da durum farklı değildir. Allah (c.c.) kullarını her zaman uyarmıştır. Onlara sırat-ı müstakimi öğretecek kitaplar ve peygamberler göndermiştir. Fakat insanlar yine de şeytanın vesveselerine kapılarak Allah’a (cc) isyan etmektedirler. Çünkü insanoğlunun zaafı vardır ve şeytan o zaaflarından faydalanır. Dolayısıyla dünyadaki insanların, bunca imkân ve uyarıya rağmen, şeytan tarafından aldatıldıklarını görünce Hz. Âdem ve eşinin aldanmaları da anlaşılır oluyor.

“*Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara fısıldayıp kafalarını karıştırdı ve ‘Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı’ dedi.*”⁴⁹⁵ “*Derken, şeytan şöyle diyerek onun kafasını karıştırdı: Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacının ve son bulmayacak bir hükümlanlığın yolunu göstereyim mi?*”⁴⁹⁶ Bu âyetlerde ifade edildiği üzere şeytan, Hz. Âdem ve eşini; ebedilik arzusu, melek olma isteği ve hükümlanlık gibi vaatlerle kandırmıştır. Şeytanın burada vaat ettiği şeyler insanoğlunun en büyük zaafıdır. Melek olma arzusu insanoğlunun mevki, makam, konum, itibar arzusuyla karşılık gelmektedir. Çünkü meleklerin Allah (c.c.) katında bir konumu ve itibarı vardır. İnsanoğlu için bu arzu çok tutkulu bir arzudur. Şeytan bu arzusu üzerinden

⁴⁹² el-Bakara 2/286.

⁴⁹³ el-Bakara 2/155.

⁴⁹⁴ Tâhâ 20/117-119.

⁴⁹⁵ el-A‘râf 7/20.

⁴⁹⁶ Tâhâ 20/120.

nicelerini parmağında oynatır. Hükümrânlık ise; güç ve zenginlik hırsına karşılık gelmektedir. İnsanoğlunun güç ve zenginliğe karşı çok büyük bir hırsı vardır. Güç ve zenginlik kazanmak uğruna birçok değerini çiğner geçer. *“Yeryüzünde gezip de kendilerinden önce yaşamış olanların âkıbetlerini görmezler mi? Onların sayısı bunlardan daha çoktu, daha güçlülerdi, yeryüzündeki eserleri de daha sağlamdı. Ne var ki yine de kazandıkları onları kurtaramadı.”*⁴⁹⁷ Aslında insanoğlunu kurtaracak olan ne güçtür ne de zenginliğidir. Ama yine de bu uğurda hırslıdır. Sonsuzluk isteği ise insanoğlunun sahip olduklarını kaybetme korkusudur. Bunların başında dünya hayatı gelir. Sahip olduğu hayatı kaybetmek istemez. O yüzden ölümden korkar. Dünya da insanoğlu bir şeylere sahip olur. Sahip olduğu şeyler her zaman onun olsun ister. Bunlar onun ebedilik arzusunun yansımalarıdır. İnsanların ortak zaafı olan bu durumlar özellikle zikredilerek insanoğlunun bu hususlarda dikkati çekilmiştir.

4.20. Şeytanın Vesvesesinden Kurtulmak

İnsanoğlunun aklına birçok düşünceler gelir. Bu düşünceler uzay boşluğundan düşerek aklımıza gelmez. Aklımıza gelen düşüncelerin iki kaynağı vardır. Birincisi rahmani, ikincisi şeytani düşüncelerdir. İyi ve güzel düşünceler rahmani düşüncelerdir. Kötü düşünceler ise şeytani düşüncelerdir. Şeytan bir kötülüğü insanın aklına düşürür. Yani vesvese verir. Burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki; şeytan herkese, her türlü vesveseyi verir. Burada insanoğlunun bu vesveseye verdiği tepkidir. Bunun vesvese olduğunu fark edip vesveseyi reddederse sorumluluğu yoktur. Çünkü vesvesenin faili, insanın kendisi değildir. Fakat kötü düşünce aklına düştükten sonra ona kendisi de ekleme yapar ya da katkı sunarsa, orada durum değişmeye başlar. Çünkü düşünce, üzerinde çalışılarak fikre dönüşür, fikir de davranışa dönüşür. Dolayısıyla düşünceye katkı sunulduğunda eyleme giden yolda açılmış olur. Eyleme geçmedikçe kötü düşünceden dolayı dinen bir sorumluluk yoktur ama zihin bulanır, kalp bozulur.

Hz. Âdem ve eşinin, şeytanın vesvesesine kapıldığı gerçeği önümüzde dururken insanoğlu için vesveseden kurtulmak mümkün müdür? Mümkünse bunun yolu nedir? *“Eğer şeytandan bir fitleme seni dürtüklerse hemen Allah’a sığın! Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir.”*⁴⁹⁸ Kur’an-ı Kerim’de iki yerde tekrar eden bu âyeti kerime insanoğluna vesveseden kurtulmanın püf noktasını öğretiyor. O da, vesvese ile karşı karşıya kalır kalmaz, “hemen Allah’a (c.c) sığınmaktır.” Çünkü böyle yapılmadığı müddetçe şeytana zaman tanınmış olunmaktadır. Hemen Allah’a (c.c.) sığınmak şeytanın bağlantısını koparıp atmaktır. Bu

⁴⁹⁷ el-Mu’ min 40/82.

⁴⁹⁸ el-A’ rāf 7/200; Fuşşilet 41/36.

durumu açıklamak için günümüzün telefon dolandırıcılığı yöntemi çok iyi bir örnektir. Bu yöntemde kurban olarak seçilen kişiye sıkı sıkı telefonu kapatmamasını tembihliyorlar. Çünkü onlar da biliyor; bağlantı koptuğunda bütün plan suya düşer. Vesvese de, şeytanın insanla bağlantısıdır. O yüzden böyle bir bağlantının hiç kurulamaması için önlem almak lazım. Ama yine de sızma olursa o zaman hemen koparıp atmak lazım.

Vesveseden kurtulmak için bununla birlikte başka şeyler de yapılmalıdır. Nefsi ıslah etmek, takvayı kuşanmak, ihlaslı olmak vd. gibi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi vesvese şeytanın tek silahıdır ve çok çeşitlidir. Bütün uyarı ve ikazlara rağmen Hz. Âdem ve eşinin vesveseye aldanmış olması da, onun tehlikesinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir. Ama insanoğlu vesvese karşısında asla çaresiz değildir. Yeter ki istesin ve gayret göstere.

4.21. Avret Yerlerinin Açılması

*“Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?" diye seslendi.”*⁴⁹⁹ Hz. Âdem ve eşi yasak ağaçtan yedikten sonra avret yerleri açılmıştır. İlk bakışta yasak ağaçtan yemekle avret yerlerinin açılması arasında direk bağlantı yoktur. O zaman böyle olmasının bir hikmeti olmalı.

Öncelikle Avret yerleri açıldığında mahcup olmuşlardır. Çünkü avret yerlerinin açılması insanın saygınlığını kaybetmesine sebep olur.⁵⁰⁰ İnsan fitrat olarak, hayâ duygusuyla yaratılmış ve bedeninin kapalı olmasına kodlanmıştır. Bunun aksi olduğunda –eğer esfeli safiline düşmediyse- rahatsız olmaya başlar. Tesettür, insan fitratının bu ihtiyacını karşılar. Bugünün dünyasında çıplaklığın özgürlük gibi kılıflara sokularak pazarlanmaya çalışılması bu gerçeği değiştirmeyecektir.

Burada Hz. Âdem ve eşini mahcup eden bir diğer neden de Allah’a (c.c.) isyan etmiş olmalarıdır. İnsanoğlu için de, bu geçerlidir. Yarın ahirette de Allah’a (c.c.) asi olanlar mahcup olacaklardır. *“O günahkârları rablerinin huzurunda başlarını önlerine eğmiş halde şöyle derlerken bir görsen: "Rabbimiz! Gördük ve işittik; bizi geri gönder de rızâna uygun işler yapalım, artık kesin olarak inandık!"*⁵⁰¹

⁴⁹⁹ el-A‘râf 7/22.

⁵⁰⁰ Razi, *Mefâtihu'l-Gayb*, 10/323.

⁵⁰¹ es-Secde 32/12.

Mevdudi'ye göre; avret yerlerinin açılması, insanın en büyük zaafının cinsel duyguları olduğuna işarettir.⁵⁰² İnsanoğlunun en büyük zaafının cinsel duyguları olduğuna yaşadığımız hayat içerisinde karşılaştığımız olaylarla şahit olmaktayız. Şeytanın insanları saptırmak için en çok kullandığı yolun bu olması da bu düşünceyi doğrulamaktadır.

4.22. Yasakların Cazibesi

"Ey Âdem! Sen ve eşin cennette oturun, orada istediğiniz yerden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz" dedik."⁵⁰³ Cennette Hz. Âdem ve eşine her şey serbestti. Bir tek ağaç yasaktı. Ama yine o yasak ağaç onları cezbetti. O halde bir şey yasak olunca neden cazip oluyor? Yasak ve cazibe bir aradaysa; o zaman güzel, iyi, faydalı olanlar yasak edilmekte midir? Öncelikle, eşyada aslolan, mübahlıktır.⁵⁰⁴ Bu hakkında haram olduğuna dair nas olmayan şey caiz demektir. Bu yüzden helaller her daim haramlardan çok daha fazladır. Aynen cennette Hz. Âdem ve eşine, bir ağaç hariç her şey serbest bırakıldığı gibi dünyada da insanoğluna çok büyük bir helal dairesi bırakılmıştır. Bu da bir insana dünyadaki yaşamı için fazla fazla yeter de artar.

Allah (c.c.) kullarını sever. Onlara karşı şefkatlidir.⁵⁰⁵ O kullarını, kendilerine hayat verecek şeylere çağırır.⁵⁰⁶ Allah'ın (c.c.) yasak koymasının hikmeti kesinlikle insanoğlunun iyiliği içindir. Kumar haramdır. Çünkü haksız kazanca sebep olur. Faiz haramdır. Birilerinin birilerini sömürmesine yol açar. İçki haramdır. Çünkü akıllı yok eder. Yeryüzünde birçok güzellikler olduğu gibi zararlı maddelerde vardır. O zararlı maddelerden kendini korumanın yolu onlardan uzak durmaktır. İşte bizi bizden daha iyi bilen Allah (c.c.), bizi zararlı şeylerden korumak için bazı şeyleri yasaklamıştır.

Helaller yeterince varsa ve haramlar bizim iyiliğimiz içinse neden yasakların peşinden koşuyoruz. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi şeytanın günahları süsleyeceğim demesi. İçki örneği üzerinden gidelim. İçkinin güzel olmasını akıl asla kabul etmez. Bütün insanlar akıllı olmakla övünürken, akıllı örtmek için uğraşmak, ancak akıl tutulmasıdır. Fakat şeytan haramları süsleyerek onları cazipmiş gibi gösterir! İkinci sebebe gelince; o da nefistir. Nefis ıslah edilmediğinde uslanmaz bir tay gibidir. İnsanı peşinden sürükler götürür. İşin nihayetinde

⁵⁰² Ebü'l-A'lâ Mevdudi, *Tefhimü'l-Kur'an*, çev. Muhammed Han Kayani vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 2/20.

⁵⁰³ el-Bakara 2/35.

⁵⁰⁴ Vehbe Zuhayli, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, ed. M. Emin Saraç (İstanbul: Risale Yayın, 1994), 1/305.

⁵⁰⁵ Âl-i 'İmrân 3/30.

⁵⁰⁶ el-Enfâl 8/24.

şeytan ve nefsin ortaklığıyla yasaklar tatlıymış gibi gelir. Fakat yasaklar çiğnendikten sonra, akıl devreye girdiğinde ortaya çıkan pişmanlık bunun böyle olmadığını ortaya koymaktadır.

4.23. Günah Sonrasında Âdemî Tavrı

*“Bunun üzerine Âdem’e rabbinden bazı sözler ulaştı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olanıdır.”*⁵⁰⁷ *“Böylece ikisini de ayartmış oldu. Ağacın meyvesini tattıklarında ayıp yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, “Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?” diye seslendi. Dediler ki: “Ey rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz!”*⁵⁰⁸ Kıssanın A‘râf suresindeki bölümünde net olarak görülen bir durum vardır. Âdem (a.s.) ve eşi günahlarının farkına varır varmaz tövbe etmişlerdir. Onlar, vesveseye kapılarak “unuttukları uyarılar” kendilerine tekrar hatırlatılınca kendilerine gelmişler. Yaptıklarının ne kadar yanlış olduğunu anlamışlar. Hemen pişmanlık duymuş ve tövbe etmişler. Günah karşısında ilk tutum şeytanın tutumuydu. O inat etti. İkinci tutum ise Hz. Âdem ve eşinin tutumudur. Onlar ise tövbe ettiler. İnat eden şeytan kovuldu. Tövbe eden Âdem (a.s.) ve eşi affedildi. Allah (c.c.), Âdemoğullarına atalarının hayatından bir tecrübe ile günah işlediklerinde ne yapmaları gerektiğini öğretmektedir. Tabi şeytanın tavrıyla da ne yapmamaları gerektiğini öğretmiştir.

Hz. Âdem ve eşinin işledikleri bu hata ya da günah başka bir açıdan da dikkat çekicidir. Hata yapan Hz. Âdem, bizzat rabbinin eğitiminden geçmiş, meleklerle beraber sınamadan geçmiş, cennete yerleşmiş ve şeytana karşı uyarılmıştır. Ama buna rağmen hata etmiştir. Bu durum ismet sıfatına sahip peygamberler hariç, herkesin günaha düşebileceğine delildir. İnsan olarak günaha düşmemek mümkün olsaydı, Hz. Âdem günaha düşmezdi. Zaten Allah (c.c.) da bizden günahsız olmamızı istemez. *“Nefsım kudret elinde olan Zat'a yemin ederim ki, eğer siz hiç günah işlemesiniz, Allah sizi toptan helak eder; günah işleyen, arkadan da istiğfar eden bir kavim yaratır ve onları mağfiret ederdi.”*⁵⁰⁹ Buradan “insan günah işlemelidir” anlamı çıkmaz. İnsanoğlunun hedefi ve amacı günahlardan uzak durmak ve sakınmak olmalıdır. Ama günaha düştüğünde; günahta ısrarcı olmamalıdır. Günaha düşmek ile günahkâr olmak arasında fark vardır. O yüzden Müslüman günaha düşebilir ama günahkâr olmaz.

⁵⁰⁷ el-Bakara 2/37.

⁵⁰⁸ el-A‘râf 7/22-23.

⁵⁰⁹ Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi, 261/875, *Sahih-i Müslim*, “tevbe” 9.

Hız. Âdem'in tövbesinin bir başka önemli yönü de insanoğlunun günahından dolayı ümitsizliğe düşmekten korumasıdır. İnsanoğlu günaha düştüğünde şeytan ona yaklaşır ve der ki; "Rabbin seni yarattı. Sana her türlü nimeti verdi. Ama sen ona nankörlük ettin. Artık sen hangi yüzle onun huzuruna çıkacaksın. Senden artık hiç bir şey olmaz." Buna benzer söylemler ile bir kere aldattığı insanoğlunun, kontrolünü tamamen eline almak ister. Ama insanoğlu, atası Âdem'in (a.s.) bu tövbesini hatırladığında fark eder ki; tövbe kapısı sonuna kadar açıktır. Allah (c.c.) tövbeleri kabul edendir. "De ki (Allah şöyle buyuruyor): "Ey kendi aleyhlerine olarak günahla haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.""⁵¹⁰ "Bilmiyorlar mı ki, kullarının tövbesini kabul eden Allah'tır, sadakaları kabul eden de O'dur. Şüphesiz Allah tövbe kapısını alabildiğine açık tutmaktadır, rahmetiyle her şeyi kuşatmaktadır."⁵¹¹

4.24. Yeryüzüne İnerken Hız. Âdem'e Rabbinin Uyarısı

Benden size muhakkak bir rehber gelecektir." Kim benim gönderdiğim rehberle uyarıya artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir.⁵¹² Size benden bir hidayet geldiğinde bilirsiniz ki hidayetime uyan artık ne sapar ne de bedbaht olur.⁵¹³ Dünyaya gönderilen Hız. Âdem ve eşi orada terkedilmiş olarak bırakılmamıştır. Bilakis Allah (c.c.), Hız. Âdem'e ve zürriyetine düşmanları olan şeytana karşı yardım vaat etmiştir. Bu çerçevede yeryüzünde nasıl yaşamaları gerektiğini öğrenebilecekleri bilgileri onlara gönderecektir. Sanki mayın tarlasındaki birine oranın haritasını vermek gibi... O'na ve zürriyetine düşen; bu bilgilere uymaktan ibarettir. Bu onları kurtaracak garantili yöntemdir. Allah (c.c.), insanoğluna verdiği bu vaadini tutmuştur. İnsanlar ne zaman yollarını şaşırırsalar, peygamberler ve vahiy aracılığıyla onlara yol göstermiştir. Peygamberlere inananlar kurtulmuş, onlar düşmanlık edenler helak olmuştur. Dolayısıyla bu, rehberlere uyanların kurtulacağını bu dünyada iken insanoğluna göstermiştir.

Allah'ın (c.c.) bu desteğine ve yardımına yani gönderdiği rehberle kör ve sağır kesilenlere ne olacağını da yine onu dünyaya gönderirken açıklamıştır. "Kim de beni anmaktan yüz çevirirse mutlaka sıkıntılı bir hayatı olacaktır ve onu kıyamet günü kör olarak haşşederiz."⁵¹⁴ O der ki: "Ey rabbim! Beni niçin kör olarak haşşettin? Hâlbuki daha önce gören biriydim."⁵¹⁵ Allah buyurur: "İşte böyle! Sana âyetlerimiz geldiğinde onları unutmuşsun, bu gün

⁵¹⁰ ez-Zümer 39/53.

⁵¹¹ et-Tevbe 9/104.

⁵¹² el-Bakara 2/38.

⁵¹³ Tâhâ 20/123.

⁵¹⁴ Tâhâ 20/124.

⁵¹⁵ Tâhâ 20/125.

de aynı şekilde sen unutuluyorsun!”⁵¹⁶ Haktan sapan ve rabbinin âyetlerine inanmayanları işte böyle cezalandırırız. Hiç kuşkusuz ahiretteki ceza daha şiddetli ve daha kalıcıdır.⁵¹⁷ İnkâr eden ve âyetlerimizi yalan sayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdırlar.”⁵¹⁸

4.25. Yeryüzündeki İlk Günahın Sebebi: Kıskançlık

“Âdem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat: Hani ikisi de birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, diğerine, "Andolsun seni öldüreceğim!" dedi. O da dedi ki: "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.”⁵¹⁹ Hz. Âdem’in iki oğlundan birinin sunduğu kurban kabul edilir, diğerinin ki kabul edilmez. Kurbanı kabul edilmeyen oğlu, diğer kardeşinin kurbanının kabul edilmesini hazmedemeyip onu kıskanmış ve öldürmeye karar vermiştir. Dolayısıyla yeryüzündeki ilk günah haset yüzünden işlenmiştir

Öfke insanı kinlendirir. Kinde hasede yol açar. Dolayısıyla öfke yolun başı, hasette sonudur. Haset nimetlere karşı yapılıır. Haset; bir başkasının sahip olduğu bir nimetten rahatsız olması ve buna mukabil o nimetin o kişinin elinden çıkması arzusudur.⁵²⁰ Bir hikâyeye hasetçinin ruh halini ne de güzel açıklar: Hasetçi birisine demişler ki; “sana ne istersen vereceğiz. Ne istersen iste. Ama şuna (haset ettiği kişiye) da iki katını vereceğiz.” Bunun üzerine şöyle demiş; “benim bir gözümü çıkarın.” Aslında haset edenin durumu hikâyede de olduğu gibi acınacak bir durumdur. Haset eden kimse ilk önce kıskanmasına sebep olan nimetin o kişinin elinden çıkmasını diler. Sonra ise beddua etmeye başlar. En sonunda da o nimete ya da sahibine kötülük yapmaya karar verir. Hz. Âdem’in iki oğlunun kıssasında olduğu gibi, Hz. Yusuf kıssasında olduğu gibi...⁵²¹

Mülk Allah’ındır (c.c.). Dilediğine dilediği gibi verir.⁵²² Bu konuda kimsenin bir söz söyleme hakkı yoktur. Hasede gelince, o, Allah’ın (c.c.) yaptığı bu taksimatı beğenmemektir. Bundan razı olmamaktır. Allah (c.c.), onları hükmüne ortak etmemiştir. Zaten o kimseyi hükmüne ortak etmez.⁵²³ Hasetçi bir nevi, kendini bu taksimat hakkında hüküm vermeye yetkili görür.

⁵¹⁶ Tâhâ 20/126.

⁵¹⁷ Tâhâ 20/127.

⁵¹⁸ el-Bakara 2/39.

⁵¹⁹ el-Mâ’ide 5/27.

⁵²⁰ Gazâlî, *İhya-u Ulumid’din*, 3/430.

⁵²¹ Yûsuf 12/8.

⁵²² Âl-i ‘İmrân 3/26.

⁵²³ el-Kehf 18/26.

4.26. Yeryüzündeki İlk Günah: Cinayet

Hız. Âdem'in kurbanı kabul edilmeyen oğlu, kardeşinin kurbanın kabul edilmesini kabullenememiştir. Bundan sebep kardeşine olan hasedinden onu öldürmüştür.⁵²⁴ *“Haksız olarak öldürülen her kişinin kanından bir pay, Âdem'in ilk oğluna ayrılır. Çünkü o, insan öldürme çıkırını ilk başlatan kişidir.”*⁵²⁵ Böylece o yeryüzünde ilk cinayeti işlediği gibi yeryüzündeki ilk günahını da işlemiştir.

Dünyada insanoğlu için en büyük haklardan biri yaşam hakkıdır. İnsanoğluna bu canı Allah (c.c.) bahşetmiştir. Onu alacak olanda Allah'tır (cc). Bu hakikatler üzerine İslam da haksız yere bir kişiyi öldüren, bütün insanlığı öldürmüş gibi bir canı kurtaran da, bütün insanlığı kurtarmış gibi kabul edilmiştir.⁵²⁶ Allah en iyisini bilir ya, Kısasın emredilmesi tam da bu yüzdendir. *“Kısasta sizin için hayat vardır.”*⁵²⁷ İnsanı, bir canı öldürmekten alıkoyacak en büyük neden; o canı öldürdüğünde, kendisinin de öldürüleceğini bilmesidir. Çünkü kimse kendisinin öldürülmesini istemez.

⁵²⁴ el-Mâ'ide 5/30.

⁵²⁵ Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi, 261/875, *Sahih-i Müslim*, “kasâme”27; Ebü Abdillâh Muhammed b İsmâil b İbrâhîm Cu'fi Buhârî, *Sahih-i Buhari* = *el-Câmiü's-sahih*. (İstanbul : Dârü't-Tibâati'l-Âmire, 1315), “cenaiz”33.

⁵²⁶ el-Mâ'ide 5/32.

⁵²⁷ el-Bakara 2/179.

5. SONUÇ

Kıssa; “K-s-s kökünden türemiştir. Sözlükte; anlatılan olay, haber demek anlamına gelir. Terim olarak; geçmişte yaşamış önemli kişilerin ve olayların anlatıldığı haberlerdir. Kıssa kelimesi anlamsal olarak ‘hikâye’, ‘nebe’, ‘haber’, ‘mesel’ ve ‘hadis’ kelimeleri ile yakınlık gösterse de aynı anlama gelmez.

Kur’an-ı Kerim insanlığa ulaştırmak için muhtevasında önemli miktarda kıssalar barındırmaktadır. Yaklaşık dörtte biri kıssalardan oluşur. Bu kıssaların çoğu önceki peygamberlerin kıssalarıdır. Hz. Yusuf kıssası hariç kıssaların anlatımında, parçacı yöntem kullanılmıştır. Bu sebeple kıssalar birkaç surede tekrar edilmiştir. Bu tekrarların hiç biri diğerleri ile aynı değildir. Mutlaka farklılıklar arz eder.

Kıssalar uzunluklarına, kısalıklarına göre, kıssaların kahramanlarına göre ve yaşadığı zamana göre farklı şekillerde sınıflandırılmıştır.

Kur’an’daki kıssalar bir hikâye ya da biyografi olmadığı için gerekli olmayan konulara yer vermez. Kur’an’ın yer vermediği konular Tevrat’ta daha ayrıntılı olarak anlatıldığından zamanla kıssalarla ilgili bu bilgiler İslam dünyasında yer bulmaya başlamıştır. İşte kıssalarla ilgili bu bilgilere israiliyat denir. Kıssalarla ilgili bolca israiliyat bilgiye rastlamak mümkündür. Buna rağmen İslam âlimleri israiliyat bilgiyi iyi görmemişlerdir.

Özellikle Muhammed Ahmet Halefullah’ın, “el-Fennu'l Kasasi fi'l-Kur'an” isimli doktora çalışmasıyla, Kur’an kıssalarının tarihi bir gerçek değil, kurgu olduğu iddiası şöhret bulmuştur. Bu iddianın ispatı için ortaya konan deliller çarpıtılmıştır. En büyük delil olarak Mekke müşriklerinin, vahiy için “eskilerin masalları” demelerine Kur’an’ın itiraz etmemesi ortaya sürülür. Kur’an samimi olarak incelenirse buna çok ciddi bir itiraz vardır. İslam âlimlerinin çoğunun da kabul ettiği gibi Kur’an kıssaları tarihte yaşanmış gerçek olaylardır.

Kıssaların anlatılmasının en büyük amacı ibret alınmasıdır. Bunun yanında Peygamber (s.a.v.) ve müminlere umut ve moral vermek, müşrikleri önceki inkârcılar üzerinden uyarmak, müminlere doğru yolda olduklarını ve sonunda mutlaka kazanacaklarını vurgulamak için anlatılmıştır.

Kur’an-ı Kerimde, yirmi yedi tane Peygamber kıssası -bunlardan üç tanesi peygamber olup olmadıkları tartışmalı olan kimlerin kıssası-, on üç tane de diğer kişi ve toplulukların kıssası anlatılır. Bu kıssalar toplam 1787 ayette anlatılır. Bu rakamın 6236 sayısına oranı % 27.65'tir.

Hız. Âdem topraktan elementer yaratılış ile yaratılmıştır. Toprak ve suyun karışımı ile elde edilen çamur farklı aşamalardan geçirilmiştir. Sonrasında ise şeklen düzenlenip kendisine Allah (c.c.) tarafından ruh üflenmiştir. Böylece yaratılışı tamamlanmıştır.

Hız. Havva nefis-i vahide den yaratılmıştır. Nefis-i vahide'nin ne olduğu tartışmalıdır. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu nefis-i vahide'nin Hız. Âdem olduğunu kabul eder.

İnsanoğlunun yaratılışı ise eşeyli üremeyle biyolojik-embriyolojik bir yaratılıştır. Anne rahminde, erkek üreme hücresi ile dişi üreme hücresinin birleşmesiyle olur. İnsanoğlunun yaratılışı nutfe, alaka, mudğah, ı'zam, lahm ve başka bir yaratılış gibi aşamalardan geçerek olur. Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği bu aşamaları yüzyıllar sonra modern bilim de tespit etmiştir. Kur'an'ın yüz yıllar önce bildirdiği bu bilgilerin modern bilimin tespitleriyle birebir örtüşmesi Kur'an'ın icazıdır.

“Hız. Âdemden önce Âdemler vardı.” gibi bir iddianın elle tutulur hiçbir yanı yoktur. Bu iddianın ortaya çıkmasının nedeni; meleklerin Hız. Âdem ve zürriyeti için yeryüzünde kan dökecek, fesat çıkaracak demelerini nerden bildikleri sorusuna akıl yürütme ile cevap bulma çabasıdır. Melekler; halifelik sorumluluğunun gereği sahip olunacak iradenin özelliklerinden dolayı bu kanaate ulaşmış olmalılardır.

Hız. Âdem ile beraber başka insanlar yaratıldığı konusunda bir tartışma söz konusudur. Bu iddia, Hız. Âdem'in (a.s.) evlatları arasındaki kardeş evliliğine çözüm getirmek için öne sürülür. Bu iddianın sahiplerinin iddialarını doğrulamak için âyetleri amaçlarına göre tevil ettikleri ve Kur'an âyetlerine parçacı bir yaklaşım sergiledikleri tespit edilmiştir. Hız. Âdem topraktan elementer yaratılışla yaratılan ilk ve tek insandır. Tüm insanlığın babasıdır. Kardeş evliliği konusuna gelince müstesna zamanların istisna kuralları olur. Bu kıssadaki birçok olay gibi bu olayda müstesna bir olaydır. Onun için istisnâ kuralları vardır.

Hız. Âdem ve Hız. Havva'nın yerleştirildiği cennet ile ilgili olarak görüş ayrılığı olmakla beraber âlimlerin çoğunluğuna göre; bu cennet ahirette müminlerin gideceği ebediyet cennetidir. Ahirette, cennette karşılaşılmayacak bazı olayları Hız. Âdem ve eşi cennette yaşamışlardır. Bu, müstesna zamanın istisnâ kuralları gereği olmuştur.

Hız. Âdem kıssasında birçok mesajlar bulunmaktadır. İnsanın kendisini tanıması, dünyadaki konumunu idrak edebilmesi ve hayatı doğru anlamlandırabilmesi için bu mesajları doğru okumak ve anlamak önemlidir. Çalışmanın üçüncü bölümünde bu mesajlar derinlemesine incelenmiş ve ortaya çıkarılmıştır.

Bu mesajlar ana hatlarıyla şunlardır:

- İnsanlar arasındaki işler en doğru sonucu alabilmek ve toplumsal barışın tesisi için istişare ile yapılmalıdır.
- İnsanın varlık âlemine çıkışı yaratılışla olmuştur. Yaratıcıyı yok sayan teoriler bugüne kadar çürümeye mahkûm oldukları gibi yaratılış hakikatinin karşısında bugünden sonrada yok olmaya mahkûmdurlar. İnsan, varlığını tüm yaratılmışlar gibi yaratıcıya borçludur.
- Yaratılan her şeyin bir amacı vardır. Bu amaçlar da sorumlulukları doğurmaktadır. İnsanın sorumluluğu, bireysel açıdan kulluk ve toplumsal açıdan halifeliktir. İnsan, sorumluluğunu yerine getirebilmesi için Rabbi tarafından vahiyle yönlendirilir. Vahiy yok sayan Deizm, sorumluluktan kaçma çabasının sonucu olarak ortaya çıkmıştır.
- İlk insanın, ilk eylemi öğrenmektir. Bu, bilgi sahibi olmanın önemini ortaya koymaktadır. Yaratılış esnasında ilk olarak öğrenme eylemini gerçekleştiren insanın, dünyadaki en önemli ihtiyacı bilgidir.
- Bilgisi sayesinde yapılan sınavı kazanan Âdem'e (a.s.), meleklerin secde etmesi bilginin insana kazandırdığı üstünlüğün ve gücün temsilidir.
- Amir ile emir arasındaki ilişki açısından değerlendirdiğimizde; Allah'a imanı kemâle ulaşan kulun, itaatin de problem olmaz. İman zayıfladıkça itaatsizlik artar.
- İnsan için değer yargıları belirleme hakkına sahip olan sadece Allah'tır. Bu yüzden Allah'ın (c.c.) değerli kıldığına değer vermeli, değersiz dediğine de itibar etmemeli.
- Kibir, insan için büyük bir hastalıktır. O, İblisin, Allah'ın (c.c.) huzurundan kovulmasına sebep olan huydur. Bu yüzden kibir hastalığına karşı insan çok dikkatli olmalıdır.
- İblis, secde emrine itaat etmediği gibi Allah'ı (c.c) sorgulamaya kalkmıştır. Allah kul ilişkisinde; kulun Allah'ı sorgulaması mümkün değildir. Allah'ın kitabını ve yaratmasındaki hikmeti anlamak önemlidir. Bunu yaparken, kul olmanın gerektirdiği edeple yapmak gerekir.
- Şeytan, insanoğluna açıkça düşmanlık ilan ederek bir savaş başlatmıştır. Bu savaşı kıyamete kadar devam ettireceğini belirtmiştir. İnsanoğlu düşmanını iyi tanımalı ve savaştaki bir asker gibi hep tetikte olmak gerekir.

- Secde emrine itaat etmeyen İblis, Hz. Âdem ve eşini saptırdığı andan itibaren şeytan olmuştur. Günah işlemek başka bir şey, günahı ısrar etmek başka bir şey, günaha başkalarını da davet etmek başka bir şeydir. Günah karşısında iki tavır vardır. Biri şeytanî tavır, diğeri Âdemî tavidir. Şeytanî tavır; günahı ısrar etmektir. Âdemî tavır; günahı hemen pişman olup tövbe etmektir. Şeytanî tavır kovulmaya, Âdemî tavır affedilmeye sebeptir.
- Hayatta yaptıklarımızın sorumluluğu bize aittir. Başkalarını suçlamak gerçeği değiştirmez.
- Şeytan insanoğlunun hepsini saptırmak için uğraşır. Herkese vesvese verir. Buna karşılık Allah (c.c.) kulların, şeytanı alt edebilmeleri için her zaman birçok şekilde desteklemiştir. İnsanoğluna sadece iradesini ve aklını kullanmak kalmıştır.
- Şeytanın insanoğlunu saptırmak için izlediği strateji ve uyguladığı metot; Allah'ın (c.c.) doğru yoluna oturup insanlara her yönden sokulmaktır. Günahları şirin göstererek insanları yoldan saptırıp, cehenneme giderken onları da peşine takmaktır.
- Şeytanın kendisinin de açıkça söylediği gibi; insanoğlunun şeytana karşı en büyük koruyucusu ihlastır.
- Cennetteki yasak ağacın anlamı dünyadaki imtihanlardır. Önemli olan o ağacın ne olduğu değil, o ağaca yaklaşmaktır. Dünyada imtihanın ne olduğu önemli değildir. Önemli olan imtihanda doğruyu yapmaktır.
- İnsanoğlunun sonsuzluk, güç ve mevki konusunda zafiyeti vardır. Şeytan Hz. Âdem ve eşini bu zafiyetler ile kandırmıştır. Bu konularda hırsa kapılmak insanı kaybetmeye mahkûm eder.
- Şeytanın tek silahı vesvesedir. Bundan kurtulmanın yolu Kur'an'da bildirildiğine göre; şeytan vesvese vermeye başladığında hemen Allah'a sığınmaktır.
- Cinsel duygular insanoğlunun en büyük zaaflarındandır. Bu konuda Kur'an ve sünnetin koyduğu sınırlara sıkı sıkıya riayet etmek gerekir.
- Helal dairesi yeterince geniştir. Haramlar ise zararından dolayı yasaklanmıştır. Yasakların insana cazip gelmesi, şeytanın nefis ile işbirliği yaparak günahları süslemesinden ibarettir.

- Hz. Âdem ve eşi dünyaya inerken; Rableri tarafından kendilerine rehber geleceği ve rehber uyarların korku ve hü zünle karşılaşmayacakları gibi sapmayacakları haber verilir. Yani İnsanoğluna düşen, Rabbinden kendisine gelen rehber uymaktır.
- Kıskançlık insana her türlü kötülüğü ve yanlış yaptı rabilecek manevi bir hastalıktır.
- Yeryüzünde işlenen ilk günah cinayettir. Onun da sebebi kıskançlıktır.

KAYNAKÇA

- Abacı (Yılmaz), F.**(2010). *Kur'an Kıssalarının Ahlâki Boyutu*. Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Abay, M.** (2007). *Kur'an Kıssaları*. Ensar Neşriyat.
- Abdülbâkî, M. F.** (1982). *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul : el-Mektebetü'l-İslâmiyye.
- Adıbelli, R.** (2019). “Âdem'den Önce Adamlar Var Mıydı? Kitab-ı Mukaddes Eleştirisi Bağlamında Isaac La Peyrère'in Ön-Âdemiler Hipotezi”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 33/47 (31 Aralık 2019), 35-65.
- Ateş, A. E.** (2016). “Tefsirde Yozlaşmaya Bir Örnek Olarak İnsanın Yaratılışı Meselesine Getirilen Sübjektif Yorumlar”. *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu*, 379-394.
- Bedir, L.** (2018). Kur'an Âyetlerinin Yorumlanmasında Ön Kabullerin ve Hedeflerin Etkisi. *İslam ve Yorum II: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar, II*, 315-326.
- Bedir, L., & Kasım, R.** (2018). Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem İle Hz. Havva'nın İlk İki İnsan Olarak Yaratılması Ve Nesillerinin Devamı. İçinde *II. Uluslararası Bilimler Işığında Yaratılış Kongresi Tebliğleri*. Atatürk Üniversitesi Yayınevi.
- Beydavi, A. B. Ö. B.** (2011). *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*. çev. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları.
- Birgivi, M. b.** (2011). Çev:Alp, Talha. *Hadis Usulü*. İstanbul: Yasin Yayınevi.
- Buhârî, M. b. İ.** (1315). *Sahih-i Buhari = el-Câmiü's-sahih*. İstanbul : Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire.
- Cevizci, A.** (1999). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çağatay, A.** (2020). *Kur'an Işığında Hz. Adem ve İnsanın Yaratılış Serüveni*. Çıra Yayınları.
- Çakmak, M.** (2015) “Evrin Teorisi Tanrının Varlığı İçin Gerçek Bir Tehdit midir?” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/2 (07 Nisan 2015), 55-81.
- Damegani, H. b. M.** (1983). *Kamusü'l-Kur'ân = Islahü'l-vücuha ve 'n-nezair fi'l-Kur'âni'l-Kerim*. Beyrut : Dârü'l-İlm li'l-Melayin.

- Darwin, C.** (t.y.). *Türlerin Kökeni*. çev. Belli Belli. Ankara: Onur Yayınları, 8. Baskı.
- Darwin, F.** (1996). *Charles Darwin, Yaşamı ve Mektupları*. çev. Hüseyin Portakal. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Dawkins, R.** (2004). *Gen Bencildir*. çev. Asuman Ü. Müftüoğlu. Ankara: Tübitak.
- el-Bar, Dr. M. A.** (1989). *Kur'an-ı Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*. çev. Abdülvehhab Öztürk. Ankara: TDV Yayınları.
- Ebu Davud, S. b. E. S.** (1981). *Sünen-i Ebu Davud*. İstanbul.
- Ece, H. K.** (1998). *Hız. Adem*. İstanbul: Denge Yayınları.
- el-Cevheri, İ. b. H.** (1998). *es-Sıhah Tacu'l-Luğa ve Sıhahi'l-Arabiyye*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- el-İsfehâni, R.** (t.y.) *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*. çev. tah. Muhammed Seyyid Geylani. Beyrut: Darul Ma'rife.
- Erdem, M.** (2011). *Hız. Adem (İlk İnsan)*. Diyanet Vakfı Yayınları.
- Firuzabâdî, M. b. Y.** (1993). *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut.
- Flew, A.** (2011). *Yanılmışım Tanrı Varmış*. çev. Hasan Kaya - Zeynep Ertan. Profil Kitap.
- İmam Gazali.** (2012). *İhya-u Ulumid'din*. çev. Sıtkı Güllü. Huzur Yayınevi.
- Gökberk, M.** (1993). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Halefullah, M. A.** (2012). *Kur'an'da Anlatım Sanatı El-Fennu'l-Kasasi*. çev. Şaban Karataş. Ankara Okulu Yayınları.
- Harman, Ö. F.** "HÂRÛN". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/harun>
- Harman, Ö. F.** "YA'KÛB". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/yakub>
- Harman, Ö. F.** "ZÛLKİFL". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/zulkifl>
- Harman, Ö. F.** "İSHAK". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 23 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ishak>
- Harman, Ö. F.** "LOKMAN". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/lokman>

- Hatib, A.** (t.y.) *el-Kasasu'l Kur'âni fi Mantûkîhi ve Mefhûmihi*. Kahire.
- İbn Mace, E. A. M. b. Y. R.** (2019). “es-Sünen”. Beyrut: Darü'l-Muktebes.
- İbn Manzûr, M. b. M.** (2000). *Lisânü'l- 'Arab*. Beyrut: Dar-Sâder.
- İbn-i Hişam.** (2018). *İslam Tarihi Siret-i İbn Hişam*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 4 Cilt. Kahraman Yayınları.
- İslamoğlu, M.** (2015). *Kur'an ve Tabiat Âyetleri Işığında Yaratılış ve Evrim*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Kara, M.** (2014). “Kur'ân Kıssalarında Konu ve Kapsam Merkezli Bir Analiz”. *İslâmî İlimler Dergisi* IX/1 (2014), 69-102.
- Karaman, H. vd.** (2012). *Kur'an yolu : Türkçe Meal ve tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Baskı.
- Kasaboğlu, K.** (2019). *Tefhîmü'l Kur'an'da Kur'an Kıssaları*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- İbn Kesir, E. F. İ. İ. b. Ö.** (1983). *Hadislerle Kur'an-ı Kerim tefsiri = Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*. çev. Ebubekir Karlığa. İstanbul : Çağrı Yayınları.
- Korlaelçi, M.** (2018). “Deizm – Ateizm Tartışmaları Ve Günümüze Yansımaları”. *Felsefe Dünyası* 68 (15 Aralık 2018), 5-23.
- Kranz, W.** (1984). *Antik Felsefe*. çev. Suad Y. Baydur. Sosyal Yayınları.
- Kurtubi, E. A. M. b. A. E.** (2005). *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 3. Baskı.
- Maturidi, E. M. M. b. M. b. M.** (2015). *Te'vilâtü'l Kur'an*. ed. Yunus Şevki Yavuz. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Mevdudi, E.A.** (2005). *Tefhimü'l-Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayani vd. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Müslim, H. E. H. K. N.** (1331). 261/875. *Sahih-i Müslim*. Kahire: Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire.
- Nesai, E. A. A. b. A. b. Ş.** (2018). *Sünenü'n-Nesâi el-Mücteba*. Dımaşk: Darü'r-Risaleti'l-Alemiyye.
- Okuyan, M.** (2023). *Kıssalar Ne Söyler? Yaratılış ve Hz. Adem*. Düşün Yayıncılık.
- Öztürk, M.** (2012). *Kıssaların Dili*. Ankara Okulu Yayınları, 3. Baskı.

- Öztürk, M.** “ZÜLKARNEYN”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/zulkarneyn>
- Razi, F.** (2002). *Tefsîrî Kebir - Mefâtîhu'l-Gayb*. çev. Lütfullah Cebeci vd. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2. Baskı.
- Sâbûni, M. A.** (2003). *Safvetü't-Tefâsir*. çev. Sadrettin Gümüş - Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Sallabi, A. M.** (2021). *Yaratılışın Başlangıcı ve Hz. Âdem'in Yaratılışı*. çev. Asım Sarıtaş vd. 2 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Sarmış, İ.** (2016). *Kur'an'a Göre İnsanın Yaratılması ve Çoğalması*. Düşün Yayıncılık.
- Şeker, M. (ed.)**. (2018). *İslam Tarihi ve Medeniyeti Külliyyatı*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Şengül, İ.** (2019). *Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri*. Ankara: Otto.
- Şimşek, M. S.** (1993). *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Tabbâra, A. A.** (1982). *Kur'an'da Peygamberler ve Peygamberimiz*. çev. Ali Rıza Temel - Yahya Alkın. İstanbul: Gonca Yayınevi.
- Taberi, E. C. M. b. C.** (1996). *Tefsiri Taberi*. çev. Hasan Karakaya - Kerim Aytekin. 9 Cilt. İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Yakıt, İ.** (1998). “Kur'an'da İnsanın Yaratılışı ve Evrimi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 1-16.
- Yavuz, Y. Ş.** “KESB”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Aralık 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kesb--kelam>
- Yazır, E. M. H.** (2017). *Hak dini Kur'an dili*. İstanbul : Çelik Yayınevi.
- Yıldırım, C.** (1991). *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları.
- Yılmaz, H.** (2022). *Kur'an Kıssalarında Peygamberlere Karşı Tutumların Elmalılı Tefsiri'nde Ele Alınışı*. Akdeniz Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Zebîdî, M. E. F. S. M. M. H.** (1306). *Tâcu'l- 'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Mısır: Matba'atü'l-Hayriyye.
- Zehebi, M. S. H.** (1985). *el-İsrailiyyat fî't-tefsir ve'l-hadis*. Dimaşk : Dârü'l-İman.
- Zemahşeri, E. K. C. M. b. Ö. b. M. H.** (2016). *Keşşâf Tefsiri*. ed. Murat Sülün. çev. Muhammed Coşkun vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Zuhayli, V. (1994). *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*. ed. M. Emin Saraç. İstanbul: Risale Basın Yayın.

Yavuz, Y. Ş. “HABER”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 09 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/haber>

Şengül, İ. “KISSA”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 07 Kasım 2024.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/kissa--kuran>

Diyanet Kuran. (t.y.). “Kur’ân Yolu”. Erişim 19 Kasım 2024. <https://kuran.diyamet.gov.tr>

KesinBilgi.Net. (2018). “Pasteur ve Spontane Jenerasyon Düşüncesi”, Erişim 22 Aralık 2024.
<https://www.kesinbilgi.net/pasteur-ve-spontane-jenerasyon-dusuncesi/>

“**TDK Sözlük**”. (t.y.). Erişim 22 Kasım 2024. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=kıssa>

“**TDK Sözlük**”. (t.y.). Erişim 25 Aralık 2024. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=sorgulamak>

Kalorifer, C. (2015). “Sürü Psikolojisi ve Özgür İrade Üzerine İlginç Bir Sosyal Deney” *Dailymotion Video*. Erişim 29 Aralık 2024. <https://www.dailymotion.com/video/x2mvgi6>

2. Plan. (2003). “Yaratıcıya inanıyorum bu yüzden deistim.” *YouTube*. Erişim 04 Ocak 2025.
<https://www.youtube.com/watch?v=pQtFvCpEjqE>